

AY BOBA
MIHAIL ÇAKİR

GAGAUZLAR:
ISTORIYA, ADETLÄR,
DİL HEM DİN

AY BOBA
MİHAİL ÇAKİR

**GAGAUZLAR:
İSTORİYA, ADETLÄR,
DİL HEM DİN**

GAGAUZİYA BAKANNİK KOMİTETİ
İSTORİYA, KULTURA HEM ÜREDİCİLİK
BİLGİ-AARAŞTIRMA KURUMU

BU KİYADIN TİPARLANMASINI
FİNANSLADI GAGAUZİYA BAKANNİK
KOMİTETİ

BU KİYADI BİLGİ TARAFINDAN
HEM TİPARLAMAYA HAZIRLADI
STEPAN BULGAR

SAYGILI VATANDAŞLAR!

Mihail Çakir – gagauz halkın büyük ruh lideri. Bu yıl tamannanêr 100 yıl, nicä gagauz aydınadıcısı Mihail Çakir çıkardı ilk kiyadı gagauz dilindä. Bu bir nişannı olay gagauzların istoriyasında. Herbir halkın istoriyasında var kendi liderleri, angıları uyandırmışlar millet duygusunu. Gagauzlarda bölä bir ruh lideri – Ay Boba Mihail Çakir. Onun çalışmaları, onun yaptıkları – bir örnek, nicä läüzım sevmää kendi halkını, vermää ona bütün kuvedini hem yaşamanı.

Mihail Çakir çalışmış her zaman korumaa gagauzları türlü baskılardan hem yannış ideyalardan. Mihail Çakir annatmış hepsinä gagauz halkın adını, o yazêr: “Halkın adı belli eder halizdän, ani o gagauzlar dooru laflı insannar, inan insannarı, tutêrlar kendi sözüünü, insannar, angılarına var nicä inanmaa”.

Hepsi, ne yazdı hem çevirdi Mihail Çakir, läüzım şindi etişsin halka. Kultura zenginnii, angısını braktı bizä Mihail Çakir, – milli kulturenin ruh temeli.

Onun için biz karar aldık tiparlamaa Mihail Çakirin yaratmalarını.

Läüzım sölemää, ani Mihail Çakir yazmış gagauzlara faydalı nasaatlar. O inanarmış, ani gagauzların kulturesi ilerleyecek hem kaavileşecek.

Mihail Çakir sölemiş: “Var umudum, ki gagauzların kulturesi gidecek islää”. İstoriya gösterdi, ani Mihail Çakirin çalışması, onun büyük ayozlu izmeti olmadı boşuna. Biz şindi enidän çekederiz Mihail Çakirin umudunu tamannamaa.

GAGAUZİYA BAŞKANI
MİHAİL FORMUZAL

ÖNSÖZ

Mihail Çakir gagauz halkın XIX-XX asirlerdä istoriyasında büyük bir kultura öndericisi. 1991-ci yılda Gagauz Respublikası kurulduyunan, Mihail Çakirin adı enidän tanıldı halka hem dünneyä. 1990-cı yılda Mihail Çakirin adı verildi Komrat pedagogika kolecinä. 1991-ci yılda Çadır-Lungada açıldı Mihail Çakirin anmak taşı. 1995-ci yılda Halk topluşu karar aldı vermää Gagauz milli teatrasına Mihail Çakirin adını.

Şindi geldi eni bir etap – tanıtmaa hepsi gagauzlara hem türk dünnesinä Mihail Çakirin yaratmalarını. Lääzım islää annamaa, ani Mihail Çakirin yazdıkları – o bizim halkın kultura mirası. Yok nicä gitmää ileri, bilmediynän kendi halkın kultura istoriyasını. Bizim halkımız, angısı çıktı tanınmadıktan, şindiki zamanda lääzım toplasın istoriyadan kalan kultura zenginniklerini.

Üz yıl geeri Mihail Çakir tiparlêêr kiyadı gagauz dilindä “Eski baalantının istoriyası”. Bu yıl, 2007-ci yılda, biz kutlayacez gagauz dilindä kiyadın üzyıllık yubileyini. Bän çok yıl işledim şkolada üüredici, da onun için isterim söylemää nicä bir filolog, ani Mihail Çakir kendi yazılarında XX asirin çeketmesindä islää kullanmış eski rus alfavitini, rus orfografiyasını, sora da latin grafikasını.

Valentin Moşkov, kendi etnografiya aaraştırmalarında “Gagauzı Benderskogo uezda” 1902-ci yılda yazêr, ani bir gagauz popazı protoierey Mihail Çakir çevirer gagauz dilinä religiya kiyatlarını.

Mihail Çakir çok kuvet vermiş gagauzları aydınlatmaa hem vermää onnara bilgi istoriya tarafından. Biz islää bileriz, ani taa bizim günnerä kadar türlü yazıcılar, istoriklär, jurnalistlär savasardılar göstermää gagauzları yannış üzdän. Ama bizim istoriyamızda var bölä-bir gagauz halkın aydınadıcısı hem patriotu, nicä Mihail Çakir, angısı bütün ömürünü çalışmış göstermää gagauzları halizdän, nicä onnar var. O yazarmış rus dilindä, romın dilindä, annadarmış dolaydaki milletlerä gagauzlar

için doorudan. Onun için dä saygı gösterärmışlär ona Besarabiya ortodoks klisesi başları hem popazları, hepsi insannar. Ačan 1931-ci yılda hepsi, kim sevärmış hem sayarmış Mihail Çakiri, toplanmışlar Kişinövda kutlamaa Mihail Çakiri 50 yıl kliseyä, kulturaya izmet etmesinin yubileyinnän, Arhiepiskop Pavel Lebedev söz tutmuş bu çeremoniyada, o annatmış Ay Boba Mihailin yaşaması, ruh yolu için, annatmış, nekadar islää işlär yapmış Mihail Çakir. Gagauz küülerindän maasuz gelän delegaşıyanın başı Vladimir Kasım okuyêr Mihail Çakirin yubileyinä saygılı danışma yazısını: "İsteerim bü gündä, angısı bölä bayraklı Sizin ayozlu yaşamanızda, göstermää Sizin ayozluunuz önünüzdä bizim Sizä saygılıımızı hem şükürlüümüzü. Bütün gücümüzdän şükür ederiz büük ürekli yaptıklarınıza, angısını siz gösterersiniz gagauz halkını ayozlamakta hem terbielemektä 30 yılın içindä, vereräk onnara hepsini onnarın ana dilindä. Sizin ayozluunuzdan ileri, bizdä gagauzlarda yoktu hiç bir kitap, angısı yazılıydı bizim ana dilimizdä. Sizin ayozlunnuz, Siz bizä o, kim olmuş Kiril hem Mefodiy bir vakıt slavän halkına".

Taa läözüm belli etmää, ani Mihail Çakir moldovan halkına da izmet ettmiş, çıkarmış moldovan hem rus dilindä türlü kiyatlar.

Arhiv kaynaklarında var material, ani Mihail Çakir 1907-ci yılda olmuş Rusiya imperiyasının Duma deputatı. Bu temayı läözüm taa islää aaraştırmaa. Ačan çekeder 1917-ci yılda revolütiya, o korkmayarak çıkarmış toplantıların tribunalarına da söz tutarmış revolütiyaya karşı. Savaşarmış korumaa pravoslav kliseleri, manastırları.

Bu kiyadın çıkarılması, bana görä, paalı o iş için, ani biz açêrız istoriyamızın kaybelmiş kulturanın zenginniklerini.

**GAGAUZİYA BAŞKANIN KULTURADA
HEM ÜREDİCİLİKTÄ NASAATÇISI
MİHAİL KENDİGELÄN**

MİHAİL ÇAKIRIN BİOGRAFİYASI

I

ÇAKIRLERİN SOYU

Mihail Çakirin kökleri çekiler eski gagauzlardan, angıları geçmişlär Besarabiyaya Dobrucadan. Nicä yazêr kendi kitabında Dimitriy Çakir “Mihail Çakirin kökleri çekiler eski gagauzlardan, angıları geçmişlär Besarabiyaya Dobrucadan. Nicä yazêr kendi kitabında Dimitriy Çakir “Çakir soyunun hem familiyasının biografiya oçerki” (Kişinöv, 1899), Bulgariyada Çakirlär yaşarmışlar Şabla kasabasında, angısı bulunêr Kara denizin boyunda, geografiya bakımından gözäl bir erdä.

Mihail Çakirin dedeleri geçmişlär Besarabiyaya Bulgariyadan 1790-cı yılda. İslää biliner, ani bu familiyanın çeketmesindä durêr Yançu Çorbacıoğlu. Kendi küülülär saygı gösterärmışlär Yançuya, onun için ona demişlär “Çorbacı”. Bu adamın oolları Dimitriy hem Jelez geçerlär Tuna deresini da ilkin konêrlar yaşamaa Ploeşti kasabasında. Bundan sora Jelez evlener da diiştirer familiyasını - Çakirä. Kaç yıl yaşamışlar Moldovada Çakirlär, bilinmer, ama burada olêr bir oolları Zahariy. Zoor yaşarmışlar bu insannar. Bütün aylä çıraklık edärmış, çobannık edärmış. Bu işlerdä bir parça ekmek kazanarmış. Yaşayarak Ploeşti yanında, Çakirlär işitmişlär, ani Besarabiyada, Bucak tarafında, zengin bir boyar Balş teklif eder kendi topraklarına çiftçileri. Balşın topraklarına gitmäk için toplanêr 25 aylä, bunnar hepsi gelmişlilar osmannı imperiyasının topraklarından. Besa-

Mihail Çakir hem İrina Çakir (solda). Kişinöv. XIX asirin bitkisi

16

БИОГРАФИЧЕСКИЙ ОЧЕРКЪ РОДА И ФАМИЛИИ ЧАКИРЪ.

Красивеннаямъ долготю считая для себя, не только по чувству родства къ своимъ родоначальникамъ, но и по справедливости, всредствъ потонисву некоторымъ свѣдѣнїемъ о родѣ и фамилии Чакиръ, общественная дѣятельность котораго принесла значительную долгу на пользу церкви, общества и общества.

Если какое общество дорожить своимъ членомъ, то вечно на странномъ лѣтоиссѣ не заноситъ имени днѣмъ, котораго жизнь и дѣятельность протекла въ какомъ-бы то ни было припадкѣ, гдѣ сотни, а иногда и тысячи дунтъ руководясь, какъ странникъ, къ вѣчной жизни своимъ настыркамъ. Дунисомъ воздвигнъ? Да будетъ-же возмалено мнѣ одному нѣмъ потонисву фамилии и рода Чакиръ, сохранившему самую дѣлную память о своихъ родственникахъ, востантѣ несмысленной наиптннѣмъ потонисву настыркамъ и другима члснмамъ ирвчн Чакиръ-Лунгской церкви, въ своемъ родѣ, общественная дѣятельнѣмъ, — наиптннѣмъ, сложесннѣмъСнѣмъ, воспоминаннѣмъ стародавнѣмъ монѣмъ и на основаннѣмъ докуменнтѣмъ жизни и ннѣ дѣлснмъ тѣ.

Родъ фамилии Чакиръ болгарской вѣры, Члсннскаго племени, восхождѣмъ къ первой половинѣ семнадцатаго вѣка. Родина онъ Болгарїя, деревня Шацло, Шаплавскаго округа (каза Шапала). Въ то время турки притѣснлн хрїстїанѣмъ-болгарѣмъ до послѣдней степени варварства. Притѣсненнѣмъ и варварское обращение преслѣднвалѣмъ бытн такъ ужасны, что нѣтъ никакой возможности передать словами; ни однѣмъ хрїстїаннѣмъ-болгарнѣмъ въ то время не было обезпеченъ, ни въ правѣ собственности, ни въ своемъ существованннѣмъ...

Dmitriy Çakirin kiyadının kapaası

rabiyada hepsi bu göçmennär kurêrlar bir küü, angısının adını koyêrlar Çadır. Diil uzakta kurulêr taa bir gagauz küüyü – Orak. Balş boyarın topraklarında gagauz çiftçileri toprak işlärmişlär, hayvan bakarmışlar. Ama boyarlıkta zoormuş yaşamaa.

II

GAGAUZLAR BUCAKTA

Dmitriy Çakir

1811-ci yılda Çadır hem Orak küülerin gagauzları geçerlär kolonist statusu olan topraklara, neredä rus imperatorun 1819-cu yılın zakonnuna görä bir aleyä verilärmiş 60 desätina toprak. Mihail Çakir “Besarabiyalı gagauzların istoriyası” kitabında yazêr: “Açan Basarabiya, Bucak açılmış kolonistlär için, ozaman bulgarlar, gagauzlar hem da başka insannar başlamışlar erleşmää Bucakta, ama ki erleşmäk olsun ii, hem da kolonistlerin arasında olsun sıra, distiplina hem raatlık hem ii

yaşamak, uzlaşmak, padişah İisözlü Aleksandr I düzdü-kurdu Basarabiyada bir eni Zaabitlik (Administratşiya Kolonialı) Kolonistlär için hem da Kolonistlerä koydu komandant, baş-zaabiti gubernatoru General-Leytenantı İvan Nikitiç İnzovu”.

Lääzım annatmaa, ani gagauzlar kaçêrlar boyar Balşın topraklarından onun için, ki boyar istärmiş yapmaa gagauzları kendi topraklarında kul. Ama gagauzlar istämemişlär da karşı koymuşlar. İ.Meşçerük kitabında “Антикрепостническая борьба гагаузов и болгар 1811-1820 гг.” yazêr: “Kolonistlär, angıları kalmışlar Balşın topraklarında, onnarda aararmışlar kurtuluş kazön topraklara kaçmakta, neçin ani onnarı zoorlar-mışlar ödemäa nalog hem işlemäa povinnost diil sade kendi-

leri için, ama o küülülär için da, kim kaçmış. Ama kaçan da çok olarmış. 1812-ci yılda Balştan kaçmıştı 64 aylä, 1816-cı yılda kaçan olmuş 1800 aylä. Küülerin bütünnä boşalmasından kurtarêr oblast öndercileri hem Garting. Bundan başka, Balş kendisi da yapêr çok acımasız ölçüleri, aniki tutmaa serbestlii sevän göçmenneri kendinä baalı”.

Açan gagauzlar konêrlar yaşamaa serbest topraklarda, bırada çekeder eni yaşamakları. Nicä yazêr kitabında “Биографический очерк рода и фамилии Чакир” Dimitriy Çakir: “1812-ci yıldan çekeder çalışmasını eni el koyulmuş svâşçennik Zahariy Çakir nicä bir pastır, toplum için çalışan, ayleci. Boba Zahariy açan gelir prihoda, ilkin açêr şkola. O şkolayı açêr kendi evindä. Burada o üüreder gramotaya diil sade kendi hısınnarını, ama prihojannarın uşaklarını da”.

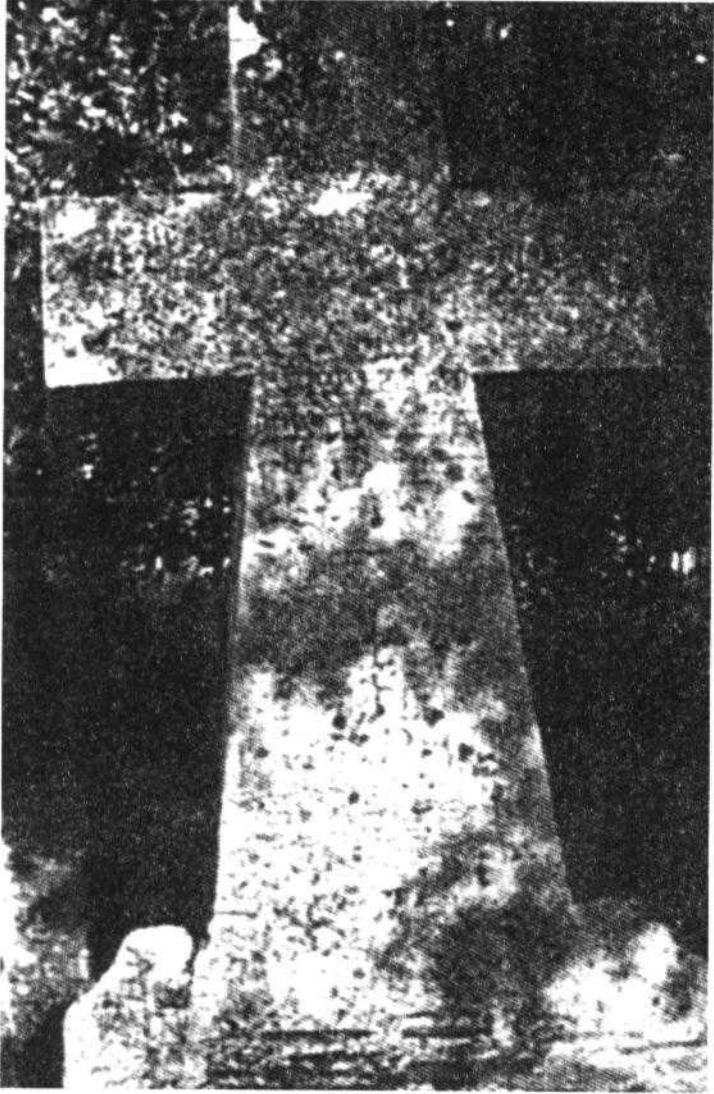
Şabla kasabasından sora da Çadır-Lunga küüyüdän çekilän Çakirlerin familiyasının halka yapılan faydalarını biz göreriz shemadan, angısını çizmiş, Zahariy Çakir.

III

ZAHARIY ÇAKİR – BESARABIYADAKI ÇAKİRLERİN RUH KÖKÜ

Zahariy Çakir duumuş Moldovada Ploeşti kasabasının bir erindä, neredä yaşarmışlar onun anası-bobası (XVIII asirin ikinci payı). Küçüklüktän Zahariy koyunnarı otladarmış, yardım edärmış tarlaları sürmää. Ama nekadar da zoor olmamış, Zahariyi bobası verer Ploeşti kasabasına şkolaya. Kaç yıl gitmiş şkolaya Ploeştidä Zahariy, bilinmer, ama üürenmiş moldovan hem slavän gramotasını. Bu yıllarda da üürener moldovan muzikasını, vokalı. Küçük Zahariy çok islää üürenärmış, başkalarından taa çok kitap okuyarmış. Onun için kendi yaşlarına görä çok etişkin bir çocukmuş.

790-ci yılda Çakirlerin aylesi başka gagauzlarlan barabar geçerlär yaşamaa Besarabiyaya boyar Balşın topraklarına,

Zahariy akirin mezarında stavrozu

№ 339
Г-663671

Книжка, выданная
в библиотеке школы.

Ветхий Заветъ

поведие для параллель
Бессарабии при изучении
Учебной Истории

Семьдесятъ законоучитель
протоиерей Михаилъ Чакиръ

Кишиневъ — 1907г.

Gagauz dilindä ilk kıyat, angısını tıparladı protoierey Mihail Çakır
1907-ci yılda "Eski Baalantının istoriyası"

kurêrlar Çadır küüyünü. Küüdä boyar Balş yapêr bir klisä. Nicä yazêr Dimitriy Çakir: “Zahariy Çakir kabletmemiş sistemalı škola üürenmesini, ama çok namusluymuş hem da küçük uşak gibi inanmış Allaha hem da sevgiylän yardım edärmış senselelerinä hem küülülerinä.

O yıllarda Zahariy Çakirin adı pek islää bilinärmış hem sevilärmış, onun için, açan o evlener, küülülär ona yalvarêrlar da Huş Eparhial arhiereyin izininä görä 1802-ci yılda o el koyulêr olsun sväşçennik küüyün klisesindä. Buradan çekeder eni el koyulmuş sväşçenniin Zahariy Çakirin izmetleri”.

Açan Zahariy Çakir olêr popaz, o en ilkin yapêr prihodta škola, neredä üüreder prihojannarin uşaklarını gramotaya. Kendi çucusunun çocuklarını Födoru hem Vasiliyi üüreder moldovan hem slavän gramotasına da sora Huş Eparhial arhiereyi kableder onnarı Çadır klisesinä birisini diaçok, öbürünü da ponomar. Zahariy Çakir popazın varmış büük avtoriteti insanların arasında. Eer küülülerin biri-biri arasında çıkarsa konflikt, yada bir problemanın bulamarmışlar ucunu, onnar çözüm aarmışlar boba Zahariydä. Prihojannar okadar inanmışlar batüşkanın sözünü, ani kabledärmişlär boba Zahariyin kararını inkärsız. Pastır Zahariyin avtoritetini tanınmışlar klisä üüsek-lileri. 1812-ci yılda, açan boba Zahariy sayıarmış Rus imperiyanın duhovenstvosunda, onu da nicä başka popazları nişannêêrlar bronza stavrozlan 1812-ci yıldaki rus-franțuz cengi için (Manifest avgustun 30-unda 1814-cü yılda).

Açan Bucak toprakları açılêr kolonistlerä, neredä rus imperatorluu verärmış göçmennerä türlü-türlü iliklär, Çadır gaga-zuları da toplanêrlar geçmää serbest topraklara. Eni küüyün erini bulmak için, insannar yollêêrlar boba Zahariyi hem çiftçi Stefogluyu. İki onnar iki ay atlı gezeräk dolaşmışlar Bucak tarafını da bitkidä boba Zahariy seçmiş Lunga dereninin yanında büünkü Çadır-Lunga kasabanın erini.

Bir gün insannar toplêêrlar mallarını, alêrlar klisä tertiplerini da yollanêrlar eni küü erinä. Burada serbest topraklarda

gagauzlar kurêrlar kendi çiftliklerini, edenerlär sürülârlân mal. Kendisinin boba Zahariyin varmış 50 beygiri, bin koyunu, 100 taanâ kara sırı, yakın üçüz kuan hotulu. XIX-cu asirin ilk payında serbest topraklarda erleşennâr çok zengin hem islâa yaşarmışlar.

O yıllarda boba Zahariyin adı Çadır-Lungada olêr legendalı. Eski annatmalara görâ, açan Zahariy Çakir gelârmiş evindân kliseyâ, prihojannar toplanarmışlar karşılamaa popazı. Hepsi istarmışlär kabletmâa blagosloveniya.

Klisedâ boba Zahariy üüsek uurda yaparmış bogoslujeniya. Slujba o yaparmış moldovan dilindâ. Onun varmış gözâl sesi da, açan o okuyarmış Evangeliyayı, hepsinâ gelârmiş büük din duyusunu. Boba Zahariy sözlân hem kendi yaşamasınnan üüerdârmiş prihojannarı. O almış üç üüsüz uşak da hepsini bakmış, büütmüş hem sora yaşamalarını da erleştirmiş. Nicâ hererdâ, neredâ yaşamışlar Çakirlär, boba Zahariy da çok kuvet vermiş şkola açmaa hem üüretmâa uşakları. Şkolada üüenmişlär çok prihojannarın uşakları, angılarına sora o bilgilär çok fayda olmuşlar yaşamalarında. Kendi uşaklarını boba Zahariy nasaat etmiş, klisâ yolundan gitsinnâr. Onun büük oolu İvan 1831-ci yılda çalışarmış Kişinöv Ruh Konsistoriyasında, ikinci oolu Georgiy olêr popaz, küçük oolu Nikolay bitirer Kişinöv ruh seminariyasını.

1830-cu yılda boba Zahariy öler epidemiyalı holeradan. Onu gömerlär Çadır-Lunga klisesinin aulu içindâ. Büük taştan yapılı stavrozda yazılmıştı: “Onun paalı işlerindâ onun adını unutmaycek soyu onun”.

IV

MIHAIL ÇAKİRİN BIOGRAFIYASI

└ Mihail Çakir duumuş 1861-ci yılda. Küçükülü geçêr Çadır-Lunga küüyündâ. 1881-ci yılda Mihail Çakir bitirer Kişinöv ruh seminariyasını. O yılın da sentâbri ayında çekeder işlemâa üüere-

ся ему Бог и сказал: всю эту землю Я отдамъ тебѣ и твоему потомству. Тутъ Авраамъ, въ благодарность Господу, построилъ жертвенникъ. Съ сихъ поръ Ханаанская земля стала называться землею обѣтованною.

У Авраама и Лота были большія стада. Пастухи между собою ссорились и часто жаловались своимъ господамъ. Авраамъ не любя ссоръ предложилъ Лоту отвѣлиться и итти на любое мѣсто. Лоть выбралъ себѣ долину юдаискую, — самую плодотворную и поселился въ города Содома, а Авраамъ остановился близъ Хеврона, у дубравы Мааврийской. Изъ Содома Лоть былъ взятъ въ плѣнъ царемъ Еламскимъ, но Авраамъ освободилъ его.

Послушаніе Авраама всегда должно служить для насъ примѣромъ. Какъ Авраамъ изъ послушанія Богу оставилъ домъ и родину и пошелъ въ неизвѣстную землю; такъ и мы должны всегда и безъ ропота повиноваться волѣ Божией. Гдѣ Господь Богъ ука-

еринъ джумля сестиганъ, сѣзленеджекляръ, лаха инанды, хемь о алды кенди бубасыны Өара, гымъ ёльды ёлда), кенди сынны Сарраи, хемь карашиюну Лоту хемь Халдей мемлекитиндѣ гитти Ханаанъ мемлекитиндѣ. Ачанъ Авраамъ гельди Сихемъ чаирына, ораа герюндаю она Аллахъ хемь дедъ: бютюн бу мемлекети Бянь вереджамъ сана хемь сенинъ еватлырынъ. Бурда Авраамъ, Саабия шѣкюръ етиакъ ичинъ, хазырлады бирь курбанъ софрасы. Озаманданъ Ханаанъ мемлекети башлады денильмей адаманланмыш мемлекетъ.

Авраамда хемь Лотта варды бююк сюрюлеръ. Чобанларъ кенди араларында кавгалашмлармыш хемь чоккеря сызыттыгетирлярмишь кенди саабилериндѣ, Авраамъ чюнкую севмязмишь кавгалары, Лота ёнякоуду, айрысынъ хемь гитсийн севянъ еря. Лоть анда юрданъ чаирини — хемь ейеминишьгетирени хемь ерлешти касабата Содома, амма Авраамъ якунъ. Мамврияны мемшелеинды. Содомданъ Лоть есиръ аамндыды Еламды Падишахламъ, амма Авраамъ ону куртарады.

Аврааминъ сеслемеси херкери бизя лязымъ олсунъ ёрнекъ. Ниджя Авраамъ Аллахи сеслемекъ ичинъ, браады евини, хысылыны, хемь гитти бирь билмисий мемлекети: ёл бизь да лязымъ херкери го юлтыбизь Аллахины истедияны улакы.

“Eski Baalantının istoriyası” kiyadından bir sayfa

Молитва утренняя.

Во имя Отца и Сына
и Святаго Духа
Аминь.

Молитва Господу Иисусу Христу.

Господи, Иисусе Христе,
Сыне Божий, помилуй
меня грешнаго.

Молитва ищущаго.

Боже, милостивъ буди
мнѣ грѣшному.

Слава Тебѣ, Боже
нашъ, слава Тебѣ.

Сабакъ дуалары.

Бубаныкъ хемъ Оолунъ хемъ,
Айезъ Духунъ¹⁾ адина. Аминь.

Дуа Саабий Иисусъ Христоса.

Ей Саабий, Иисусъ Христосъ,
Аллахынъ Оолу хайра²⁾ бени,
Гюнах керий.

Гюиренъ чюмбю³⁾ дуа.

Ей Аллахъ, хайра олу
бана, Гюнах керий.

Шюкюр⁴⁾ Сабий,
Зийъ Аллахынъ,
Шюкюръ Саабий.

¹⁾ Урухунъ. ²⁾ Есирягъ, аманъ веръ. ³⁾ Хемъ чюмбю.
⁴⁾ Немегли, шафкетли. ⁵⁾ Салтанатъ.

dici Kişinöv ruh adam uçilişçesindä. Hep o vakıtta da olêr uçilişçenin klisesindä svâşçennik. Bu XIX-cu asirin bitki yıllarında rus imperiyasında, neredä yaşarmışlar üzlärcä halklar, milli sorunnar çok varmış. Tarizma islää karşılamarmış çıksınnar kitaplar moldovanca, ukrainca, gagauzça h.b. Ama Mihail Çakir nicä bir aydın insanı, nicä bir milli lider, bakmayrak bu engellerä hem zorluklara, çekeder çalışmaa, ki çıkarmaa moldovan dilindä hem gagauz dilindä kitapları. 1896-cı yılda Mihail Çakir yazêr bir mektup Rus imperiyasının milli üredicilik ministerliinä. O yazêr, ani Besarabiyada yaşayan insannar lafederlär ana dilindä, onun için moldovannarı läözüm üretmää onnarın ana dilindä. Bu sebebä görä läözüm tiparlamaa moldovan dilindä škola kitapları, sözlüklär. Elbetki, düşüneräk moldovan dilleri için, Mihail Çakir unutmardı gagauz kültürası için da. Valentin Moşkov kendi yazılarında “Тараузы Бендерского уезда” yazêr, ani 1895-ci yılda svâşçennik Mihail Çakir çevirer Evangeliyayı gagauz dilinä.

XX asirin başlantısında, açan Rus imperiyasında çekeder revolütiya, devlet kuvedi zayıflêêr, da onun için veriler çıkarılsın gazetalar, jurnallar, kitaplar moldovanca, gagauzça hem taa çok başka dillerdä.

Çekederäk 1900-cu yıllarından Mihail Çakir tiparlêêr onnarca kitaÇekederäk 1900-cu yıllarından, Mihail Çakir tiparlêêr onnarca kitap. Nicä yazêr Petri Çebotar statyasında “Kiyatçı” (“Gagauz sesi”, dekabrının 18, 1998 yıl): “1907-ci yılda tipardan çıkmış onun “Rusça-moldovanca laflı”. Profesör A.T.Borşç yazêr, ani o laflık en doluymuş, en islääymiş kendi vakıdında. Ona girmiş 22 bin laf. Ondan kaarä – türlü rusça-moldovanca lafetmeklär: “Küü için”, “Yol için”, “Hava”, “Vakit”... Kiyadın sözbaşında avtor yazêr: “İrmi beş yıl durarak yakın škola işinä, bän may her gün girärdim şkolalara, neredä ürener moldovannar, çok kerä vardır gördüüm, nasıl üredicilerä zor gelir annatmaa uşaklara kimi lafların maanasını, neçin deyni yok rusça-moldovanca laflık... Bu laflık läözüm ruslara da, angı-

ları yaşıêr Besarabiyada, onnar taa kolay üürensinnär moldovan dilini”.

V

MİHAİL ÇAKIRIN KİTAPLARI

Besarabiyanın kultura istoriyasında Mihail Çakirin büyük bir eri var. Doorudan demää, Mihail Çakir moldovannarın hem gagauzların aydınadıcısı. Bunu gösterer o da, ani Kişinövda var Mihail Çakir adına sokak, Moldovada, Romaniyada çıkan entiklopediyalarda var gagauzun Mihail Çakirin da adı. Sıradan erleştirek M.Çakirin kitaplarını, biz göreriz, ani ilkin o çıkarmış moldovannar için kitaplar, sora yazêr gagauz dilindä kitaplar, çevirer din kitaplarını gagauz dilinä. Çakirin tiparladu kitapların arasında: “Букоавна” (ruşça-moldovanca alfabet), “Книга для чтения”, “Помощник для молдован, начинающих изучать русский язык” (“Rus dilini üürenmää çekedän moldovannara yardımçı”), “Самоучитель по русскому языку со сведениями из грамматики” (“Rus dilinin üüredicisi gramatikadan bilgilärlän”), “Eski hem eni ayozlu istoriyanın istoriyası”, “Klisä istoriyası”, “Русско-молдавский словарь” (“Ruşça-moldovanca laflık”), “Краткая молдавская грамматика” (“Moldovancanın kısa gramatikası”), “Besarabiyalı gagauzların istoriyası”, “Объяснение турецко-татарских названий городов, сёл, деревень Прутско-Днестровской Молдавии и некоторые сохранившиеся предания, связанные с ними”, “Laflık gagauzça (türkça) hem romanca (moldovanca) Besarabiyalı gagauzlar için”, “Свадебные обряды гагаузов”. Mihail Çakir çevirmiş gagauz dilinä bölä dua kıyatlarını, nicä: “Psalmalar”, “Klisenin kısa istoriyası”, “Eni ayozların istoriyası”, “Eski ayozların istoriyası”, “Liturgiya”, “Çasoslov”, “Dualar”, “Akafist”.

Mihail Çakir çıkarmış küçük formatlı bir gazeta, angısının adı “Hakikatın sesi”.

1072
no 120
Gagauzlarân popular

BIBLIOTECASĂ No. 1.

I. BIZIM SAABIMIZIN
İİSUS HRİSTOSUN

Ai (aiozlu)
Evangheliiasâ

bahî Apostol Matfeidean eazâea gheçimle

II. Evangheliarân emilie-larâ anla(ma)larâ

Bu Evanghelielî gecirdi gâvâ dilinea
prototerei Mihail Glăchio

Tipografia „Pamfil” — Cămpia Pâmpei

“Ayozlu Evangeliya” kiyadın kapaa

1262 87 102

PSALTIR

GĂGAUZCEA-(TIURCCEA)

GA. AUZLAR ICIN HEM TIURCLEAR ICIN

BU PSALTIRI GHECIRDI GĂGAUZ DILINEA

PROFESOR PENSIONAR

Protolerei MIHAIL CEACHIR

CHIȘINĂU
GRAFIA „TIPARUL MOLDOVENESC”
1936

“Psaltir” kiyadın kapaa. 1936 y.

Mihail Çakirin kitaplarından biz göreriz, ani aydınadıcı çalışmış geniş sferada. Onun yaratma manerası gösterer bizä, ani onu merak eder halkın dili, adetleri folkloru, ruh yaşaması, istoriyası. Meraklı o da, ani Mihail Çakir yaratmalarını çıkararmış üç dildä: gagauzca, moldovanca (romınca), ruşça.

Elbetki, hepsi kitaplar bizä paalı, ama çok yıllar insannarın var büyük interesi gagauzların istoriyasına. Onun için M.Çakirin “Besarabiyalı gagauzların istoriyası”, angısı tiparlanmış Kisinövda 1934-cü yılda tipografiyada “Tiparul moldovenesc”, çok önemli bir kitaptır. Kendi kitabının önsösündä (“Yazı-üzü”) avtor yazêr: “Besarabiyalı gagauzlar çok kerä beni teklif ettilär, ki bän yazayım gagauzların istoriyasını: “Kimdir gagauzlar, nesoy senseledändir, kimdir onnarın senselä başı, neredä yaşamışlar, netürlü ömür geçirmişlär, nicä yaşêrlar, netürlü adetleri var h.b. ... Bän çalıştım yapayım gagauzların yalvarmasını romınca hem tiparladım jurnalda, anı deniler revista “Viața Basarabiei” (din Chişinău, an 1933 şı 1934). Şindi da tiparlêırım gagauzların istoriyasını gagauz dilindä (gagauzça), ki gagauzlar ii bilsinnär gagauzların istoriyasını”.

Bu kitabı yazmak için Çakir aktarmış hem incelemiş ondan ileri çıkan istoriya, etnografiya kitaplarını. Bundan başka, avtor toplamış çok material küülü, ihtär gagauzlardan, angıları islää hem derindän bilärmişlär halkın yaşamasını, adetlerini, folklorunu. Mihail Çakir yazêr: “Bän kırk yıl topladım material, bilgi, sormak gagauzlar için, 40 yıl dolaştım çok gagauz küüyü, aylarlan yaşadım Çadır-Lungada, Kiriettä, Komratta, Avdar-mada, Kazayakta, Tatar-Kıpçakta hem hererdä ihtär gagauzlara, üürenmiş gagauzlara hem da hacılara, ani görmüşlär İerusalimi hem da aktarmışlar bütün türk memleketlerini, sordum gagauzlar için hem da cumlä gagauzlara sormak verdim”. Bu sormaklarda araştırmacı çalışêr üürenmää insannardan onnarın bilgilerini, düşünmelerini kendi etnik kökenneri için. Bütün bu cuvapları Mihail Çakir sistematizat eder da sora yazêr: “Gaga-

uzların karakteri, adetleri, tabeetleri hem sözeti, can duygusu söleer, ki gagauzlar türk senselesi hem da onnarın dili haliz türk dili”.

Yazıların bölümündä “Gagauzların zanaatları” gösterer gagauzların zanaatlarında evolütiyayı: “Açan gagauzlar gelmişler Besarabiyaya, neredä ozaman varmış çok boş mera, onnar taa çok zanaatlanarmışlar koyunnuklan, çobannıklan, hergeleliklän, sırlıklan, balıkçılıklan, ama açan toprak, meralar azalmış, başlamışlar taa çok zanaatlanmaa çiftçiliklän, başçıvancılıklan, baa dikmeylän, kuvannıklan (arıcılıklan), bürüncülüklän (ipek çıkarmaklan) hem bezirgennıklän. Gagauzların arasında var hertürlü ustalar, ama gagauzların baş zanaatı – çiftçilik”.

Bucakta kolonist statusu zakonuna görä çiftçiler yokmuş nasıl satsınnar kendi topraklarını. Onun için Bucakta topraksız insan yokmuş hem da fakirlik yaygın diilmiş.

Araştırarak gagauzlarda çiftçilik kültürasını, Mihail Çakir danışer halkın folkloruna. Belli ederäk gagauzların arasında çiftçilik sevmesini, Mihail Çakir gösterer, ani gagauzlar kendi uşaklarını taa küçüktän üüredelär çiftçilik zanaatına. Bunu var nasıl görmää folklorda da. M.Çakir yazêr, ani açan ayledä olêr çocuk, babular koyêrlar onun göbeenä bir parça ekmek. Sora o göbek parçacını koyêrlar puluk üstünä. Kızcaazlara anaları çalêrlar türkü, ki onnar büüsünnär büyük, dokusunnar anasına bez, diksinnär ruba da yardım etsinnär mamusuna evdeki işlerdä.

Mihail Çakir annadêr, ani gagauz gençleri oynêrlar bir oyun, angısının adı “domuz düünü”. Bu oyunda genç olannar, maana dünürcülää, giderlär kızlara, söleerlär zanaatlarını. Ama kızlar secerlär sade çiftçileri. Buradan Çakir çıkış yapêr, ani gagauzlar en çok saygı gösterelär çiftçilik zanaatına.

Mihail Çakir annadêr hayvancılık için da gagauzlarda. Biliner, ani gagauzlar pek islää bilerlär koyunculuu, hayvancılı. Çiftçiler yaanıdan yapêrlar gözäl imeklär: kaurma, kakaç. İnek

По описи № 2

488

ДЪЛО

560

12/10/1900

Нишиневскаго Епархіального Жен-
скаго Училища

с поручком въ пользу училища у сестры
пика Милены Чижикова сшитаго въ
училищномъ учрежденіи фрагмента ткани

Начато Февраль 7 дня 1900 года.

Кончено Сентябрь 21 дня 1900 года.

НА ВОУДАТЪ СМАРЪЛИСТАХЪ

В. П. №
КИШИНЕВСКАЯ
ДУХОВНАЯ
КОНСИСТОРИЯ.

— Марта 22 дня, 1902 —

№ 6502

г. Кишиневъ,

Г. Директору Кишиневской 2 гимназии.

Согласно отношенію, отъ 14 Марта сего года за № 269, Духовная Консисторія пре-
проводяетъ свидѣтельство на право про-
воза по льготному тарифу колоколовъ, съ при-
надлежностями къ нимъ, приобретаемыхъ на дос-
рочольныя пожертвованія бывшаго почетнаго
попечителя 2 гимназій Г. Херца и потребныхъ
для новостроящейся при сей гимназій К о н-
с т а н т и н о - Е л е н и н с к о й церкви,
съ шестью купонами къ нему.

Членъ Консисторіи

Секретарь

Столожничальникъ

Mihail Çakirin mektubu. Kişinöv. 1902 y.

hem koyun südündän yapêrlar piinir, yuurt, kaymak, saayaa h.b. Hayvan derisindän dikârmişlär kürk, keptar, yaparmışlar çarık. Gagauzlar alış-veriş yaparmışlar panayır merkezlerindä Komratta hem Bolgradta. Sevârmişlar gagauzlar baacılı hem başçıvancılı da. M.Çakir yazêr, anı “En büük plantatıya dikmiş Komratta İordan Koyçu, angısı dikmiş 10000 aaç”.

Biliner, ani en zoor kuraklık yıllarda da Bucakta çiftçilerin elindä varmış booday, ekin hem aylelerini doyurmak için, panayıra deyni hem da toomnuk. Bucakta taa XIX-cu asirin başlan-tısında ilerlârmış kapitalist sistemasi. O vakıt sa rus imperiyasında kulluk zakonnarı uygulanarmış. Onun için gagauzlar serbest karakterli insannar.

Bölümdä “Muzıka, türkücülük hem gagauzların tanlıları” M.Çakir annadêr, ne türlü muzıka instrumentleri var gagauz-larda: çirtma, kaval, kobza, gayda.

M.Çakir yazêr, ne türlü oynunnar oynêrlar gagauzlar. İlkin o söleer, ani gagauzlar pek severlär “horu”. Çakir yazêr: “Horu oynunnarından gagauzlar beenerlär: 1) düz horu, 2) moldovan horusu (ileri – yanına), 3) bulgarca, 4) blaneräska, 5) çernouska, 6) çiftıç, 7) hardal, 8) susuesle, 9) padureş, 10) yan horusu, 11) prava hory. Var oynunnar, ani denilerlär: kadınca, ırgança, kazaçok, ayı oyunu, tavşam oyunu”.

Türküleri Çakir paylaşırêr iki türlüyâ: “maani” hem “türkü”. O annadêr: türkülär minor melodiyasında çok kahırlı, bu gösterer, ki eskidän gagauzlar geçirmişlär çok belalar hem zoor-luklar.

Stayasında “Gagauzların düün adetleri” Çakir annadêr, nicä gagauzlar yapêrlar düünnerini, gösterer evolütiyayı, angısını geçirer zaman içerisinde adetlär.

Çok kitap Çakir çıkarmış moldovannar için. Bu uurda onun faydalı çalışmalarını nışannêr Novorosiyk universitetin profesoru Aleksandr Koçubinskiy, angısı yazarmış kitap için “Помощник молдован при первоначальном изучении

русского языка”: “Nicä ilk bir denemä hem özel bir yayınnama, boba Çakirin çalışması kazandırêr çok türlü saygı”.

1907-ci yılda çıkan “Rusça-moldovanca sözlük” büünä kadar sayılêr pek islää hazırlanmış bir sözlük moldovannarın istoriyasında. Doktor A.Borşç yazêr bu sözlük için: “En büük leksikografıya bakışından, en dooru erleştirili hepsi moldovan sözlüklerindän, angıları çıkmışlar revolütiyadan ileri”.

Noyabrinin 8-dä 1931-ci yılda gagauzlar hem bütün Besarabiya inteligenıyası kutlamışlar Mihail Çakiri: “Sizin ayozluunuzdan ileri bizdä, gagauzlarda, yoktu bir da kitap, angısı yazılmış bizim dilimizdä; siz bizim için, nicä Kiril hem Mefodiy slavän halkı için”.

VI

MİHAİL ÇAKIRIN UŞAKLARI

Mihail Çakirin hem karısının İrina Çakirin varmış beş uşaa. En büük çocu - Makariy. 1884-cü yıldan duuması. O bitirer Sankt-Peterburgta universitetin yuridik fakultetini. Rus imperatorluk dış işleri bakannında işlemiş yurist. Revolütiyadan sora bolşeviklär kaldırêrlar onu da yollêêrlar poyraz lagerlerinä. Oralardan Makariy Çakir geeri dönmeer.

İkinci ooluna dädusunun adını vermiştilär – Mihail. Onun duuması 1886-cı yıldan. Ay boba Mihail Çakirin oolu baalêêr yaşamasını askerliklän. Rus armiyasında o etişer podpolkovnik nişanına gvardiya kavaleriyasında. Birinci dünnää cengindä ofițer Mihail Çakir göstermiş kendini girgin da kazanmış orden. Mihail Çakir cenktän sora döner Besarabiyaya. Burada 1927-ci yılda yazêr roman “Karının teni” (1927) hem bir pyesa “Cenk dalgaları” (1929). Bu adam pek talantlı bir insanmış, pek sevârmış incä zanaatları. Onun evindä İzmail kasabasında varmış büük resim kolektiıyası. Ačan Besarabiyaya geler sovet kuvedi, o bulunarmış Rominiyada. O toplanêr dönmaa Besarabiyaya da, toplayıp resim kolektiıyasını, gitmää Bukureştä.

(X)

Безг. 205
21/II-1900

1
1900

~~Handwritten signature or stamp~~

Во Восточном Коммунистическом обществе
инженера Грессина.

~~Handwritten signature~~

Служивший Восточной службе
ран Коммунистический инженер Грессин
гос. Николая Табукова

Идентификационная карточка.

Эта идентификационная карточка выдана мне в
память Коммунистической организации Грессина, которая
надлежит архиву Академии наук, за что
касиция в гражданском деле, номер 1114, в котором
находится дело, об утверждении на пост старшего
инженера Грессина, восточной службы, состоящая в
соответствии с гражданским кодексом об 100-летней
службе. Выдана эта карточка мне в 1900 году по
визам восточной Коммунистической организации
Грессина от старшего восточной службы, совет
ничий Коммунистический нотариус Анисимов 17 де
кабря 1900, и утверждена старшим нотариусом
Коммунистическим Остроумовым 11 января 1900, по
выпискам № 49, за восточной служ. на соответствие
карт Восточной и на форму паспорта и по
множеству карт Восточной службы Грессина

В. П. Грессин. Служивший в восточной
службе в гражданском деле № 1114.

и была и изразительная мелочность свидетельства мне
под наблюдением кон. (676р 50д.)

Справка при сем означенного бюро бухгалтера
кредитов, а равно мне информации под Киевской
губернской губернии, от 22 Августа 1900 года и оклад-
ной суммы за 1899г. из той же губернии с того,
что промышленная капитал за 1899г. губернии,
и суммы видна за автомат Совскому губернии, что Киев-
ской губернии капитал это и жизни перечислять на
губернский старинный земельный губернии за
сумму мелочности свидетель мне под наблюдением
(676р 50к). т. е. за эту сумму сумму, как и сама
губерния, но об этом, однако; чтобы был предмет,
(по представлению) и капитал представления губернии
от того же капитала, до того относительно на
этой губернии.

Август 31 Ане
1900г

С. С. Савицкий
Чакир

Mihail Çakirin mektubu. Kışinöv. 1900 y.

Dostları, senseleleri yalvarmışlar, yapmasın bu adımı. Çünkü çok korkuluymuş. Ama Mihail döner İzmaila. Paketleer tabloları, toplanêr gitmää Romıniyaya, ama NKVD tutuklêêr onu da sud yollêêr onu Sibirâ. Sade Stalin öldüktân sora Mihail döner Kişinöva. Bitki yıllarını o geçirmiş zor da ölmüş fukaara bir evceezdâ.

Ay bobanın üçüncü oolu duumuş 1888-cı yılda. O benzeer bobasına filologiya talantından. Bitirer Varşavada universiteti, filologiya hem geografiya fakultetini. Bütün yaşamasını çalışmış üüredici Kişinövun merkez lişeylerindâ. İhtâârlını geçirmiş Bukureştâ, orada da geçinmiş.

Mihail Çakirin dördüncü oolu Nikolay Çakir, duuması 1890-cı yılda. O bitirer ruh seminariyasını, sora da teologiya fakultetini Kievda.

Popaz sanını kableder 1913-cü yılda. 1913-1918-ci yıllarda Kıpçak küü klisesindâ izmet eder. Sora uzun yıllar popaz Nikolay Çakir izmet eder İzmail bölgesindâ. Açan sovet askeri geler Besarabiyaya, Nikoly Çakiri geçirerlâr Braila judetînâ Valä Knepiy küüyünâ. Geçiner o 1947-ci yılda. Nikolay Çakirin oolu Nikolay Çakir istoriya doktoru, profesor. Romıniyada hem Moldovada çok islâa tanınan bir bilim adamı.

Ay boba Mihail Çakirin beşinci oolu Aleksandr Çakir. Duuması 1892-cı yılda. Bu ool da bitirer ruh seminariyasını. Bundan sora bitirer Yaşı universitetindâ yuridik fakultetini. Çok yıllar çalışêr Romıniya devletin administratıyısında. Evliymiş bir rus generalın kızına.

VII

GAZETA "HAKİKATIN SESİ"

Ay boba Mihail Çakirin geniş çalışmalarının içindâ er bulunmuş gagauz dilindâ gazeta da çıkarmaa. Gazetanın adı "Hakikatın sesi". Bu gazeta religiya gazetası, neredâ annadilêr, incelener Evangeliya, veriler hristian nasaatları insannara. Petri

Çebotar statyasında "Spodvijnik prosveşçeniya" "Leninskoe slovo" (fevralın 5-i, 1991) yazêr: "1904-cü yılda o yazmış arhi-episkop Vladimirä, ki o istesin izin Ayozlu Sinodtan basmaa gazeta hem kitap gagauz dilindä". Bezbelli, gazeta "Hakikatın sesi" hem kitaplar çekederlär çıkkmaa 1909-cu yılda. Ba data için biz bulêriz yazı Evangeliya Matfeydän kitabın önsözündä". 1909 yılıdak gagauz dilindä (gagauzça) hiç bulunmazdı Ay Evange-liya" Bu yıldan çekeder gagauz dilindä kitapçılık, gazetacılık.

Gazeta "Hakikatın sesi" çok yıllar bulunmadı, ama 1991-ci yılda gazeta "Leninskoe slovo" annattı okuyuculara 21-ci nomer için. Statyada "Ortodoks inanın sesi" yazılı: "Bizdä redakñiyada bulundu 21-ci nomer sıradan çıkan onun yaşamasında yaprak "Ortodoks inancının sesi". 24-cü nomerdä "Hakikatın (dooruluun) sesi" gazetasında Ay boba Mihail Çakir yazêr: "Allah yardım etsin gagauzlara, edinsinnär Evangeliya kitaplarını hem da onu okusunnar hem da hakikat hristian olsunnar hem vazgeçsinnär sarfoşluktan, haylazlıktan hem türlü fenalıklardan".

Ay boba Mihail Çakirin bütün yaşaması nasaat vermiş, üüretmiş kendi halkını. Bu gazeta da kurulmuş periodika çıkan sayfalarında insannara dooruluklar için annatmaa deyni. Verelim bir nasaat 14-cü nomerdän "Hakikatın sesi" gazetasından: "Bizim bobalarımız, bizim atalarımız, ii ömür, gözäl yaşamak götürmüşlär, fenalıklardan kaçarmışlar, sarfoşluk yapmazmışlar, rakı hiç datmazmışlar, şarap hesaplan içärmışlär hem hakikat hristiannık tutarmışlar, popazların nasaatını seslärmişlär, Allahın emirlerini, Allahın sınırlamalarını yaparmışlar, fukaaralara yardım verärmışlär hem kimsey Ortodoks dinindän atılmazmış, eretiklerdän korunurmuş. Biz da, bobalarımız gibi, turalım ii bobalarımızdan kalmış dini, inanı, religiyayı hem da hertürlü eretiklerdän korunalım, kaçalım, zerä onnar hatalı duşmandır şiret yabanıdır, canavar olup, sadä koyun derisinnän giinerlär, ahmakları aldatmaa deyni".

Bu gazetanın redaktoru hem yazıcısı Ay boba Mihail

Arhiepiskop Pavel Lebedev (1827-1892)

Ay Konstantin hem Elena klisesi.

Dionis Tanasoglu yazêr: "Mazaraki klisesinâ, nâända o ayozlu izmetini yaparmış.., Ay Boba Mihail Çakir gelârmış erken, fukaaralara onu-bunu daadarmış".

Михаилъ Чакіръ

Popaz Mihail Çakir. XIX-cu asirin bitkisi

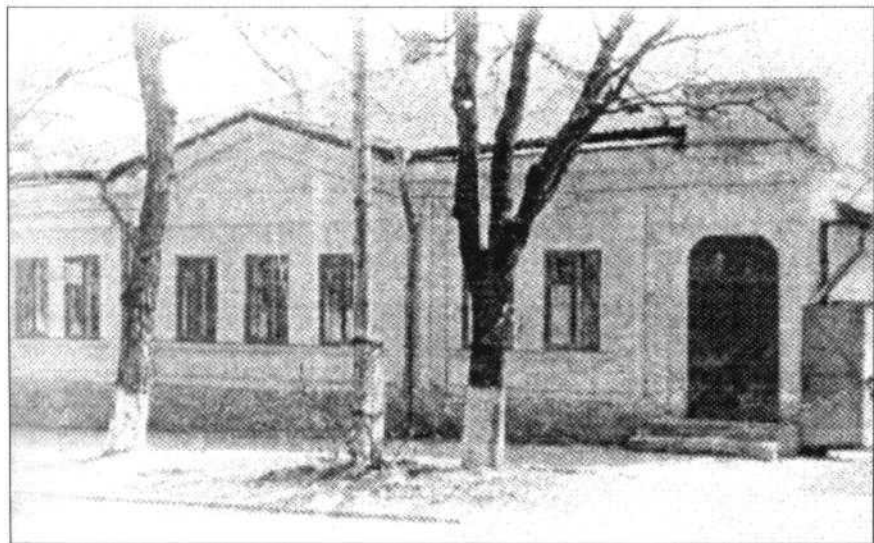
Protoierey Mihail Çakir. XX-ci asirin 20-ci yılları

Mihail Çakir

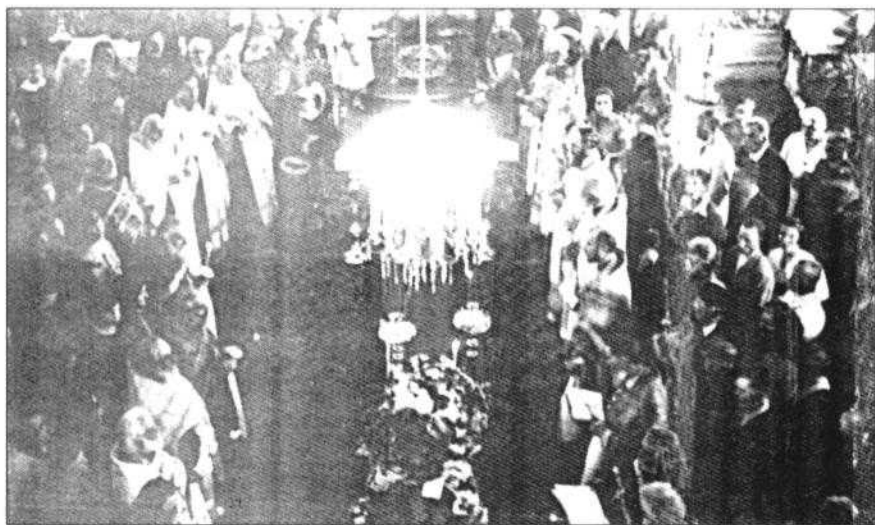
İrina Çakir

Mihail Çakirin aylesinin evi. Kişinöv. Armän sokaa

*İrina Çakir hem unukası Nataliya.
XX asirin 30-cu yılları*

*Kişinöv merkez klisesindä,
MihaİL Çakirin bitki yoluna dualar okunması.
1938 y. sentäbrinin 8-i*

MihaİL Çakirin ölüsünün çıkarılması

*Mihail akirin bitki yolu traur protesiyası.
1938 y. sentäbrinin 8-i, Kişinöv*

*Armän mezarlı, neredä gömülü gagauz hem
moldovan aydınadıcısı protoierey Mihail Çakir*

Hepsi ayozların adına klisä. Armän mezarlı

*Ay Boba Mihail
Çakirin hem İrina
Çakirin mezarı*

*Halklararası konferençiya.
Çadır-Lunga. 1991, aprilin 26-sı*

*Mihail Çakirin anmak taşını açılmasına Stavrozlu yolculuk.
Çadır-Lunga. 1991, aprilin 26-sı*

*Gagauz aydınadıcısı protoierey
Mihail Çakirin anmak taşının açılması*

Mihail Căkirtin anmak taşının açılması töreniyası çekimiesindü

*Moldova hem Gagauziya ortodoks popazları hem konferentiya musafirleri. Kişinöv hem Bütün Moldova mitropoliti Vladimir (ortada).
Çadır-Lunga. 1991, april*

Halklararası konferentiya hem Mihail Çakirin anmak taşı açılması delegatlar Komrat devlet universitetinin önündä. 1991, april

Çakirmis. Gazetanın kurucusu sayılmış “İzdaniye Hristo-Rojdestvenskogo Bratstva”. 14-cü nomeri çıkmış Kişinövdaki Eparhial tipografiyasında “Cartea Romaneasca”.

Bana görä Gagauziyanın gazetacılık günü lääzım sayılsın o yıldan hem o gündän, nezamandan çeketmişti çıkmaa gazeta “Hakikatın sesi”. İstoriyaya görä gagauz dilindä gazeta çıkarılması tezdä tamannayacak 100 yıl.

“Hakikatın sesi” – gagauzların ilk gazetası.

VIII

MIHAIL ÇAKİR – GAGAUZ HALKIN RUH LİDERİ

Gagauz halkın canında her zaman vardı er Mihail Çakirä. Onun religiya hem ruh aydınadıcı çalışmalarına görä gagauzlar çekertilär tanımaa kendilerini nicä bir toplum, nicä bir halk. Bütün yaşaması Mihail Çakir gagauzların ruh pastoruydı, ama yaşamasının bitkisindä oldu milli bir simvol. Neçin ani gagauzlarda peydalandıydı milli duygu. Var çok belirti, angıları göstererlär, ani Mihail Çakir toplamış kendi yanında gagauzların inteligençiyasını. O mektup yazarmış onnara, yollarmış kitaplarını küülerin okumuş insannarına, gidärmış musaafirlää gagauz küülerinä, kabledärmış dostarını kendi evindä Kişinövda.

Nicä gagauzlar sevärmişlär kendi liderini, gösterer Mihail Çakirin kutlamaları 1931-ci yılda Kişinövda. Oktabrinin 25-dä 1931-ci yılda Ayozlu Aleksandr klisesindä yapılmış saygılı kutlamalar Mihail Çakirä. Bu saygılı kutlamalar hazırlanmışlar nicä yazıarmış o yılın “Şkola hem klisä temelindä 50 yıl yorulmaz hem faydalı boba ekonom-stavrofor Mihail Çakirin çalışmaları”. Kim söz alër, söleer, ani “Preosväşçenstvonun izmeti çeketti 1881-ci yılda sentäbrinin 7-dä, açan o başladı çalışmaa üüredici adamnar için ruh şkolasında Kişinövda”. Sora da o oldu bu şkolanın Kapelasında popaz, profesorkluk korpusun duhovnii hem üürenicilerin hem çok taa inancıların, angıları aararmışlar hem bularmışlar boba Mihailda akıllı, annayıcı yol göstericiyi

hem ruh üüredicisini hem da bu günä kadar hep ilerleer onun yorulmaz izmeti Hristozun tarlalarında 50 yıl uzunnuunda”.

Yubilärin kutlamalarında pay alêr Aleksandrunun Ayozlu Kardaşlı Prezidiumun Predsedateli Nikolay Laşkov. Arhiepiskop Pavel Lebedev, angısı pek islää tanıyarmış insannarı hem bulärmış onnarı klisedä izmet için, annadêr boba Mihailin yaşamak yolunu hem da onun ruh işlerinin yolunu, angıları yakınnaştılar hem da buldular sevgi hepsindän, kim onunnan çalıştı. Toplantıda sölendi, ani kim tanıyêr Mihail Çakiri, o biler onun iniñtiativasını, energiyasını, can iiliini, hiç bir dä ii iş onnarın eparhiyasında geçmedi, ani Mihail Çakir katılmasın ona. Birinci planda bulunêr isläälik, toplulaa faydalık. Boba Mihail otuz beş yıl çalışmış Ayozlu Kardaşlın konsiliumunda hem da çok kuvet vermiş Kardaşlık klisesinin yapılmasına.

Açan Kişinövda klisä tarafından yapılérlar boba Mihail Çakiri kutlamalar da toplantılar için yazêrlar gazetelar, haberlär etişer Bucak tarafına. Gagauz küülerindän intelligent insannar toplêêrlar bir delegañıya, angısının başına ayırêrlar Avdarmadan bir üürediciyi Vladimir Kasımı. Noyabri ayın 8-dä gagauz delegañıyası geler Kişinöva. “Üüsüz kalmışlar regina Mariya” klisesindä okunêr gagauzlardan yazı: “Büük vladıka hem çok saygılı Boba Ekonom-stavrofor Mihail Mihayloviç! Birkaç gün ileri, biz, gagauzlar, üürendik gazetelardan, ani tamannanmış 50 yıl Sizin faydalı işlerinizä, bütün apostolluk izmetinizä. Onun için biz istedik baari Sizin Ayozluunuzun duuma gününüzdä getirmää saygılılık baaşısını hem kutlamaa sizi gözäl, faydalı hem iilikli çalışmalarınızlan ayozlu klisenin tarlasında, şkolacılık işlerinizdä (...) bu 50 yılın içindä”.

Taa bir intelligent gagauzların arasından, kendisi çeşmäküülü İvan Perçemli yazêr Mihail Çakirä: “Duyêrım büük memnuniyet hem onur, yazarkan bu yazıları, iildip başımı Sizin Önünüzdä, nicä bir üüredicinin hem gagauz halkın aydınnadıcısının önündä. Şükür ederiz gagauzların adından paalı kiyat için “Gagauzların istoriyası”, angısını siz yazdınız.

ЕВАНГЕЛІЕ
ГАГАУЗЧА
ТЮРКЪЧЯ

“Evangelië gagauzça” kiyadın karaa. 1909 y.

бизимь акылымызы хемь ярдым
етьсинь ей юреньея херь бири
ишя.

§ 46. Мудрый судъ Со-
ломона.

Мудрость свою Соломонъ по-
казалъ прежде всего въ судѣ.
Къ нему однажды пришли двѣ
женщины. Онѣ жили въ одномъ
домѣ и у каждой было по мла-

§ 46. Соломондиз фикирь-
ли даабачекьмеси.

Соломонъ хепсиндянь иллери
кенди фикирьлиний гестерди даа-
вакесмесиндя. Бирькеря она гель-
ди ики кары. Онларъ яшарларъ-
ды бирьеведя, хемь херьбири-

денцу. Ночью у одной изъ нихъ
младенецъ умеръ и она подло-
жила своего мертваго другой
женщинѣ, а живого взяла себѣ.
Утромъ женщины стали спорить:
«живой ребенокъ мой, а мёрт-
вый твой», говорила каждая.
Такъ спорили онѣ и предъ ца-
ремъ. Выслушавъ ихъ, Соломонъ
приказалъ: «принесите мечъ, раз-
рубите живого ребенка пополамъ

синдя варды биряръ ушакъ. Гед-
жя онларынъ бирисиндя ушакъ
ельдю, хемь о койдү кенди ёлю
ушаанъ башка карыннъ янынъ,
амма дири ушаа алди кендисин-
ня. Сабакъ олдуylanъ, башлады-
ларъ кавгалашмаа: дири ушакъ
бенимдирь, амма ёлю ушакъ се-
ниндирь, дярди херьбирь, ёля
кавгалаширларды онларъ пади-
шахынъ ёнюндя да. Онларь

“Eski Baalantının istoriyası” kiyadından bir sayfa. Kişinöv. 1907 y.

Şindi gagauzlar bileceklär kendi istoriyasını, angısı bilinmärdi. Saa olunuz yorulmaz işiniz için, ani yazdınız bizim paalı istoriyamızı bizim için. Olêrım sıradan insannarın avazı, getirerek saygılı sözleri üüsek saygılı bizim aydınnadıcıya.

Bizim halkımız şükür eder: verdiniz üürenicilik şafkını gagauzlara, angısının var büyük paası. Verdiniz bizim halkımıza onun dilindä derin düşünmeklär Bibliya için. Candan can bizä baaşladınız. Büyük entuziazmaylan okuyêrlar gagauzlar kitapları hem yaprakları, angularını yazdınız Siz. Onnar göstererlär Sizin canınızı, angısı dolu sevgiylän halkına. Hepsindän, ne Siz yazdınız, büüyer Sizin ayozluunuzun büyüklüü, angısı verer büyük kurban gagauz halkın faydalına. Verersiniz bizä, genç üüredicilerä, diil sade örnek, ama kaldırêrsınız büyük işlerä. Bitki Sizin yazınızı “Gagauzların istoriyası” okuyêrız büyük memnuniyetlän hem şükürlüklän. Şaşêrız annamanıza hem bitkisiz energiyanıza.

Bu kitaplan, angısı dolu paalı bilgilärlän: istoriyadan, etnografiyadan, religiyadan, moraldan, anguları alınmış yazıcılardan, bilim insannarından, istoriklerdän hem etnograflardan, açıldı istoriyamızın sayfaları.

Bu yaratmanız, başka ilerdekilän, kurêr en büyük pamätnik yukarı hem genişlää, ani kurdunuz Siz kultura pravednii yaşamanızda.

Siz verdiniz en parlak örnek, angısını vardı nicä versin inanıcı lider kendi uşaklarına. Gideräk Sizin büyük örneenizin aardından, düşünêrim hem isteêrim olmaa Sizin Ayozluunuzun üürenicileri arasında. Kablediniz saygılık baaşşımı hem şükürlüümü Sizin yazılarınız için”.

Bölä laflarlan gagauzlar kutlarmışlar Ay boba Mihail Çakiri 1931-ci yılda. Kendi yaşamasının son yıllarında Mihail Çakir olêr gagauzların ruh hem millet lideri. Onun yazıları, onun kitapları, onun sözleri kaavileştirer gagauzların milli duygularını, verer onnara kuvet, gitsinnär yaşamanın zoor yolundan ileri dooru.

IX

VLADİMİR KASIM 20.12.1905 – 26.06.1976

Vladimir Kasim

adresi hazırlamış hem okumuş klisedä Regina Mariya üüredici Vladimir Kasım.

İstoriya korudu o insannarın adlarını, angıları bulunardılar Ay Boba Mihail Çakirin yanında. Onnarın arasında üüredici Vladimir Kasım. Onun kökleri çekiler o eski gagauzlardan, angıları için yazêr taa Dmitriy Çakir kendi kiyadında “Biografiçeskiy oçerk roda i familii Çakir”. Jurnalda “Luminătorul” noyabrinin 8-dä 1931-ci yılda tiparlanmış saygılı kutlama adresi elli yıl Mihail Çakirin üüredicilik hem popazlık çalışmasına. Bu

«Pek dindarlı hem çok şannı boba ekonom-stavrofor protoi-erey Mihail Mihailoviç!

Biz, gagauzlar, sade şindi birkaç gün geeri annadık gazetalardan, ki Canabiniz tamannadınız 50 yıl uçitellik hem popazlık işlemedä, apostolluk izmetindä, onuştan biz, gagauzlar, geldik makar Arhangel Mihailin günündä Canabinizin gününüzdä getirelim şükürlük getirmesini hem mutlulandıralım Canabinizi gözäl hem faydalı hem çok ilikli işleriniz için Ay klisenin hem şkolaların tarlalarında hem da insannarın aydınnıklamasında hem da onun ii doorutmasında 50 yıl işlemäk vakıtında. Faydalayalım biz bu günü, ani ölä şannıdır Canabiniz için, hem da gösterelim Canabinizä şükür etmäk. Bütün ürektän, bütün kuvetlän şükür ederiz büyük ilik için, angısını gösterdiniz hem

gösterersiniz gagauzlara aydınnık hem nasaat vermeklerdä, zerä 30 yıl verersiniz onnara aydınnık hem nasaat.

Canabinizdän ileri, Canabinizädak gagauzlarda yoktu hiç bir yazı, hiç bir kiyat gagauzça, gagauz dilindä. Canabiniz bizim için, gagauzlar için, oldunuz ölä nurlu, nicä nurluymuş Kiril hem Mefodiy slavän insannarı için. Canabiniz verdiniz bizä Ay Evangeliyayı gagauz dilindä, angısını biz sesleeriz klisedä ana dilimizdä hem da okuyêrız onu evdä da.

Canabiniz verdiniz gagauzlara Ay liturgiyayı, saatları, akafistleri, molebenneri, Eski hem Eni Baalantının istoriyasını, klisä istoriyasının kısa kitabını hem başka faydalı yazıları gagauz dilindä. Şindi da, ihtärlik günnerindä, Canabiniz her ay yollêersiniz gagauzlara misioner yapraklarını, ki onnarı aydınnıklan-dırasınız dey ii nasaatlan.

Biz tatlılıklan hem şükür etmäklän okuyêrız bu çok faydalı yaprakları, açan şindiki vakıt zeedelenmiş bizim religiyamızın duşmannarı. Şükür sana, boba (otet) Mihail, bin kerä şükür sana o çalışmaklı zaametlik için, angısını her gün yapêrsın gagauzlara aydınnıklamaa dey. Yalvarêrız Ey (?) Allaha, ki O versin ödeyiş Canabinizä apostolluk için, versin saalık, ki çok yıl olasınız gagauzlara yol yıldızı, olasınız gagauz senselelerinä fener kulesi. Canabiniz hertürlü işlerdä gösterdiniz bizä ii örnek, onuştan biz gagauzların apostoluna, gagauzların nasaatçısına, buyurêrız çok yıl hem da teklif ederiz Canabinizä kabul edäsiniz bu adresi gagauzlardan bir şükür etmök nişanı gibi iilikleriniz için, angılarını yaptınız gagauzlara. Çok yıl ileri! Gagauzların deputatı üçitel Vladimir Kasım».

Vladimir Kasım duumuş 1905-ci yılda Avdarmada. Onun dädular Nikolay Kasımnan dostlaşêrmış Mihail Çakir. Kendi kiyadında “Besarabiyalı gagauzların istoriyası” Mihail Çakir yazêr:

“Şindi gösterelim gagauzların karakteristikasını. Gagauzlar

religiyalıklı, diyanetli, ii dinni, inanmaklı, kurbannı, uzluklu, uslu, şayırılı hem duygulu insan. Açık, açık ürekli (içi-dışı birdir), kapaksız, gerçekli, ii ürekli, kıymetli, rahatlı, kanaatlı (aazlan kanaat olêr), izmetli, kayıllıklı, uzlaşmaklı, barışmaklı, selemetli hem cömertli, ama ayıflanmaklı hem ateşli. Gagauzlar sofracılı, şenni, şennikli, ikramnı, musaafirci insan, sever konuşmak işlerini hem da konuşmak için, keş yapmak için hiç acimêêr ne parasını, ne malını, ne da vakidını. Gagauzların sarfoşlanması, bekri olması büyük kusurdur. Sarfoşluu, bekrilii hiç bilmezlardı evelki gagauzlar, ama şindiki gagauzlar bu fâna adeti edendilêr eni vakıtlarda hem götürerlêr kendilerini fukaaralaa, kısmetsizlêê hem dâ kayıboluşa. Gagauzlar beygir sevici insan, ii gözâl beygir için hazır canını da versin gagauz. Gagauzlar pek kolay inanmaklıdır: inanêrlar herbir şamataya, herbir gürültüyê, herbir boş lafa hiç bir hesapsız, kimi kerâ hiç fikirlênmeêrlêr, düşünmeêrlêr, gözlerini açmêêrlar bir iş yapacektan ileri hem dâ hesapsız yapêrlar onanrı, neleri yapmış ahmak insannar, bozuk adamnar”.

Vladimir Kasım bitirer şkolayı kendi Avdarma küüyündê. Bundan sora bobası getirer Vladimiri Kişinöva üüredici seminariyasına. Bu yıllarda Besarabianın zoor yaşamasında küçük Vladimiri dooru yola koymaa yardım eder Ay Boba Mihail Çakir, birkaç vakıt Vladimir yaşêêr Mihail Çakirin evindê. 1928-ci yılda Vladimir bitirer üürenmêê üüredicilik seminariyasında.

1928-1929 yıllarda işlemiş üüredici Çok-Maydanda. 1929-1930-cu yıllarda yapmış askerlik romın armiyasında.

1930-1941 yıllarda işleer üüredici hem direktor Ferapont-yevka küüyündê. Sovet vakidında Vladimir Kasım geêer işlemêê Kirsovo küüyünê, neredê konêr yaşamaa ömür boyunca. Açan Moldaviyada 1957-ci yılda kablediler zakon gagauz dilin yazısı için da açılêr gagauz şkolaları, Vladimir Kasım olêr gagauz dili üüredici. Onu yollêêrlar üürenmêê Kişinöva “Gagauz üüredici-

Ruh seminariyası. Kişinöv. XIX asirin bitkisi

Eparhiya şkolası. Kişinöv. XIX asirin bitkisi

*Besarabiya Mitropoliti Gurie (ortada). Kutlanmış Mihail Çakiri
noyabridä 1931-ci yılda: "Bän isteerim olmaa
Sizin üüsek ayozluununuzun (preosväşçenstvonunuzun)
birinci üürenicicilerin arasında".*

lerin kurslarına". O bitirer kursları 1958-ci yılda. Toplu fotoda var Vladimir Kasımın patredi da. Şaşêrım, ani kimsey yazmamış bu adamın biografiyası için bişey, onuştan zoordu bulmaa material bu interes adam için, angısı olmuş gagauzlardan deputat Mihail Çakirin kutlamasında 1931-ci yılda.

Nicä yazêr Andrey Yazacı, angısı buluştu Vladimir Kasımın kızınnan Jorjetaylan, "Vladimir Kasım islää bir pedagogmuş, terbielemiş diil bir boy üürenici. Hepsi, kimi o üüretmiş, tutêlar aklılarında, nicä o üüretmiş onnarı sevmää ana topraanı, ana dilini".

X

ÜÜREDİCİ

Mihail Çakirin en büyük talantı – üüredicilik talantı. Bu talant geler Çakirlerin soyuna Allahtan. Bu aynenin adamnarın çoyu bütün yaşamaları izmet etmişlär ortodoks klisesinä hem çalışmışlar şkolalarda üüredici. Legendalı Zahariy Çakir, angısı sayılêr Çadır-Lunganın kurucusu en ilkin, kendi evindä açêr bir şkola, neredä üüredärmış uşakları gramotaya. Nicä yazêr boba Dmitriy Aozlu Dmitriyin klisesinin svâşçennii: "Çakirlerin soyundan en ihtâr, svâşçennik Zahariy sayılêr Çadır-Lunganın kurucusu. O düzer klisä da açêr orada gramota şkolası, neredä üüreder küülülerin uşaklarını slavän hem moldovan gramotasına "gümüşsüz hem altınsız". Bütün yaşaması Mihail Çakir işlemiş üüredici. İlkin taa 1881-ci yılda o olêr üüredici Kişinöv adamnar için ruh uçilişçesindä. Biliner, ani Mihail Çakir üüredärmış Allahın Zakonunu, bundan başka, geografiyayı, istoriyayı. Tomaylı bir dâdu annader, ani Kişinöv üüsüzlerin şkolasında 1916-ci yılda Mihail Çakir verärmış onnara muzıka urokları da. 1884-cü yılda genç popaz-üüredici uçilişçedä gösterer başarı, da onu ayırêrlar aza, sora da temsilci Halk Üüredicilik Ministerlii Kişinöv uçilişçesi sovetindä. Bundan sora Mihail Çakir olêr Kişinöv Verdin Bölümün Eparhial uşilişçesi Sovetin Pred-

sedateli. Nicä yazêr Çadır-Lunga üüredicilik upravleniyanın metodisti N.İ.Markova, “M.Çakir her zaman düşünürmüş olsun şkolalarda kitap hem şkola tertipleri, aararmış para şkolalar için, araştırmış, neçin kapanêr şkolalar, hem çalışarmış yardım etmää şkolalara, bakarmış, nicä gider üüretmâk proçesi, üüredicilerin doorulukluna”. Bu zoor işi Mihail Çakir yaparmış derin annamaklan hem faydalı nasaatlarlan.

Mihail Çakir pek islää annarmış, ani şkolada uşaklar läüzüm üürensinnär ana dilindä. Onun için Mihail Çakir çok kuvet vermiş, ki şkolalarda moldovan uşakları üürensinnär ana dilindä. Bu konuda aydınadıcı çok çalışmış, çıkarmış sözlüklär, yazmış kitaplar. Gagauz halkına Mihail Çakir vermiş gagauz dilindä kitaplar, çıkarmış onnara gazeta h.b.

“Rus – moldovan sözlüün” (Kişinöv, 1907) sözbaşında kendisi Mihail Çakir yazêr: “25 yıl yakın durarak şkola işlerinä, nicä bir üüredici, nicä Kişinöv uezdın bölümün Eparhial uçilişçesi Sovetin predsedateli, nicä bir eski Halk Üüredicilik ministerlii uçilişçe sovetin azası, bän her yılın dolaşardım Kişinöv uezdın şkolalarını”.

Taa başka bir çıkmış kitapta “Moldovannara yardımcı ruş dilinin üürenmesinin çeketmesindä”, Mihail Çakir yazêr: “Zaabitlerin izininä görä, her yılın 33 yıl kablederäk yıllık ekzamenneri, çok türlü uçilişçelerdä, şkolalarda, angıları bulunêrlar moldovan küülerindä, hem da çok kerä yaparak ekzamen denemeleri kim ani bitirmiş kurs on yıl geeri, yada uçilişçenin kurulma günündän, – bän diil bir kerä işittim üürenicilerin analarından-bobalarından hem kendi üürenicilerindän, etişmiş yaşlarda, kursu bitirännerindän, ani pek faydalı olaceydi kitaplar paralel çevirmeli: ruşça hem moldovanca”.

Bu yazılar gösterer, ani Mihail Çakir üüredicilikte çalışêr nicä bir metodist. Çalışêr praktika tarafından yardım etmää üürenicilerä taa islää hem kolay üürenmää dilleri. İlkin kendi metodikasını Mihail Çakir kullanêr moldovan üürenicileri kontingen-tindä, sora da butütlü kitapları hazırlêr gagauzlara da.

OAMENI. IDEI. FAPTE.

APOSTOLUL

† Protolereu
MIHAIL CIACHIR

În ziua de 8 Septembrie 1938, în urma unei scurte suferințe, în vârstă de 78 ani, Mihail Ciachir, fratele mai mare al scriitorilor basarabeni, și-a dat obștescul sfârșit.

Viața acestui om, începută undeva în stepa cu flori liliacii și ceruri albastre de acvarelă, sfințită din neamul năvălit de Intunerecul și Indiferența, ca să nu zicem batjocura, neamurilor care se credeau civilizate, sfințită al neamului Găgăuz, — viața acestui om, zic, a fost predestinată să joace rolul marilor apostoli în mijlocul conșanțenilor săi.

În anul 1881, în ziua de 7 Septembrie, au început serviciile sale pe terenul public cultural. E numit profesor la Școala Spirituală de băieți din Chișinău. Cu o energie unică, în mijlocul indiferenței și micimii oamenilor de atunci, și de totdeauna în aceas-

tă nefericită Basarabie, ca un arhanghel călăuzitor, a început să desburuienească drumul facerii de bine. Prestigiul său moral, tîria sa de caracter, conștiința sa luminoasă care-i arăta drumul către dragoste frățească și demnitate națională, au fost punctele cardinale între care s'a descătușat energia sa sufletească.

La 1885 îl aflăm membru al Consiliului Școlar Ministerial din jud. Chișinău. Conșințind că în mediul moldovenesc basarabean lumina civilizației nu poate pogori pe aripile cuvântului străin, cu îndrăzneală de iluminat, în desfiderea faptului că trebuia să fie cinovnic plecat autorității țariste, cere învoierea de a tipări și introduce în școli manuale școlare moldovenești pentru Moldoveni. Dar pentru a tipări cărți, era nevoie de o tipografie. Cu o persistență titanică, îmboldind pe unii, entuziasmând pe alții, reușește să fie *reînființată* — cum spune undeva econom stavroforul Constantin Ursu — Tipografia Eparhiei Moldovenești din Chișinău — desființată în anul de grație 1938. Intervenția personală a părintelui Ciachir a determinat pe starețul mănăstirii Dobrușa, arhimandritul Profirie, să dăruiască Tipografiei casele și curtea în care a funcționat acea tiparniță până nu demult, case situate pe str. Haralambie, 42 — Chișinău.

Cum aflăm dintr'o cuvântare a diaconului Nichita Midaru din comuna Schinoasa, în anul 1900 „părintele Mihail Ciachir a înființat în Schinoasa, unde era Intunerec, școala bisericească și în anul 1901 a cumpărat pe contul său un teren, unde pe contul propriu a construit o casă monumentală de piatră pentru școală, și această casă împreună cu terenul și toate clădirile zidite pe el pentru gospodăria școlii, a donat școlii Schinoșenilor, jertfind și capital necesar pentru întreținerea acestei școli”.

“Viața Basarabiei” jurnalında nekrolog. Mihail Çakirin ölümünâ.

1938 y.

Serviciul de Stat de arhivă
al Republicii Moldova

ARHIVA NAȚIONALĂ
A REPUBLICII MOLDOVA

Государственная архивная
служба Республики Молдова

НАЦИОНАЛЬНЫЙ АРХИВ
РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

277028, or. Chișinău, str. Gh. Asachi, 67-b,
tel.: 73-58 27, 73-54 96.

277028, г. Кишинев, ул. Г. Асаки, 67-б,
тел.: 73-58-27; 73-54-96

28.03.1996 Nr. 24-I2/C1-598

or. Chișinău,
Bd. Ștefan cel Mare, 64, ap. 56,
I. Volontir

La Nr. _____ din _____

CERTIFICAT DE ARHIVĂ

În registrul metrical al parohiei Ciadîr-Lunga Județul
Bender pe anul 1861 sub nr.28 din 30 aprilie 1861 este înre-
gistrată nașterea copilului Ciachir Mihail născut la 27 apri-
lie 1861 în orașul Ciadîr-Lunga.

Părinții: paracliserul bisericii Sf. Afanasie a coloniei Cia-
dîr-Lunga Mihail Vasile Ciachir și soția sa legitimă Ana Ghe-
orghe, ambii de credință ortodoxă și cu prima cununie.

Temei: f.2.II, inv.2, d.94, f.1240.

Director

Antonina BERZOI

Arhivist principal

Dumitru ANTONOVICI

L

1992 Tipografia din Criuleni, comanda 65, 1, 6000

Moldova Respublikası milli arhivindän Mihail Çakirin metrika bilgi-
leri. Kişinöv. 1996 y.

Pek faydalı hem islää uurda bulêr Mihail Çakirin kitaplarını Novorosiysk (Odesa) universitetin profesoru Aleksandr Koçubinskiy, o yazêr: “ Kişinöv kasabasından svâşçennik boba Mihail Çakir o tarafta duumalı hem çok uzun yıllar çalışın üürediciliktä halk şkolasında...”.

Moldovan şkolalarına kitapları hazırladıktan sora Mihail Çakir çekeder gagauz dilindä kitaplar yazmaa. Onun yaşamasının yakın kırk yılını o çalisêr vermää halkına kitapları, üüretmää gagauzları, bilgi vermää onnara. Mihail Çakirin üz yıl geeri yaptı faydalı işlär kökleştilär da şindi gagauzlar üürenerlär gagauz dilini şkolalarda, hristian dualar okunêr kliselerimizdä.

XI

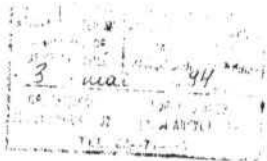
HARLAMPIY MONASTIRLI

Çok önemli aaraştırmaa XIX-cu asirin bitkisindä hem XX asirin başlantısında gagauzların inteligençiyasını, o adamnarı, angıları toplanarmışlar Mihail Çakirin ideyaları altında. Bu çok interesli her taraftan, ama ondan da, ani onnar tanıyarmışlar biri-birini, baalantıları varmış, makar kimi kerä yaşarmışlar biri-birinä uzak. Onnarın arasında Harlampiy Monastırlı, Vladimir Kasım, İoan Perçemli, Mihail Guboglu. Elbetki, läüzüm sölemää, ani bütün Besarabiya mitropoliyası, çok popazlar, prihojannar, saygı gösterärmışlar hem sevärmişlär Ay boba Mihail Çakiri. Kendi Ayozlu Aleksandrunun Ayozlu Kardaşlı Prezidiumun Predsedateli ekonom-stavrofor Nikolay Laşkov, Arhiepiskop Pavel Lebedev, misioner Mitropolit Makariy çok sayarmışlar M.Çakiri. Bu insannarın arasında özel bir eri var Harlampiy Monastırlının: Mihail Çakir hem Harlampiy Monastırlı islää tanıyarmışlar biri-birini. Harlampiy Monastırlı işlärmiş Rus imperiyasının üülendeki tarafının türk-tatar şkolalarının inspektörü. XX asirin çeketesindä o yaşarmış Kırımımda, Simferopolda. Açın Mihail Çakir çekeder çıkarmaa gagauz

dilindä kitaplarını, Harlampiy Monastırlı yazmış onnara kendi rekomendaşiyalarını. Gagauz dilinä çevirili kitapların önsözlerindä yazmış, ani Mihail Çakirin bu kitapları çok islää hem faydalı gagauzlara.

Büünä kadar Harlampiy Monastırlının yaşaması, yazıları araştırılmadı. Ama biliner, ani yaşarkan Kırimda, o yapmış istoriya hem etnografiya araştırmaları kırım-tatar kulturasında. "TAVRİYA BİLGİ ARHİV KOMİSİYASININ HABERLERİ" jurnalında 35-ci nomerindä 1903-cü yılda veriler "TAVRİYA BİLGİ ARHİV KOMİSİYASININ" azalarının laapları, angıların arasında Harlampiy Afanasiyeviç Monastırlının adı da var. Bu komisiya çalışmış Kırimda 1887-1920-ci yıllarda. Harlampiy Monastırlı yazmış hem tiparlamış statyalarını: "Kırım tatarların giimneri", "Tatarların azizleri". Bu statyalar tiparlanmışlar kitapta "Simferopoldakı adamnar için gimnazyanın üçüncü üürenmäk ekskursiyası". Bu kitabı çıkarmıştı F.Laşkov 1890-cu yılda.

Harlampiy Monastırlı için bilgi verer "Ana sözü" gazetasında Enver Abdulaev, Kırim tarafını araştırma muzeyin bilgi uzmanı, angısı pay almıştı Çadır-Lungada Halklararası konferenşiyada: "Üülen-Duu tarafındaki türklär hem gagauzların etnokultura ilerlemesi" (1991). Enver Abdulaev yazêr: "Bu oçerklerin bilgili üüseklii kolaylık verer sölemää, ani H.A.Monastırlının çok yaratmak işi varmış. Bu üzerä gagauz hem kırım tatarların bilgicilerinin önündä büük borç var: bulmaa hem araştırmaa Monastırlının yaratmaklarını. Gagauz oolu kırım tatarların etnografiyasını araştırmış. Fikirimizä görä, bu bilgicinin işlerini aaramaa, bulmaa hem araştırmaa läüzım XIX-cu asirin çeketmesindä çıkan Kırim gazetalarında, jurnallarında hem kitaplarda".

Extras

din cartea de Deces
al Primăriei or. Chişinău
din 9. IX. 1938.

Sub N=1962 este înregistrat
decedatul Ciachiz Mihail H.
născut la Ciadâr-Lunga a.1861.
Domiciliat: str. Maresal Badoglio
N=12. Data morţii - 8 Septembrie
1938.

Preotiereul Mihail
Ciachiz - pensionar
a fost înmormântat la
cimitirul Ortodox Central
la 11 septembrie 1938.
Preotul V. Grosu
Diaconul G. Bucuraru.
Biserica Tuturor Sfintilor (N.45)

chit

Mihail Çakirin ölümü datasını bildirän arhiv bilgileri.

Kişinöv. 1994 y.

MIHAIL ÇAKİRİN MEZARI

Gagauzlar çoktan istârdi bilmää, angı mezarlıkta hem neredä bulunêr Mihail Çakirin mezarlı. Bu tema lafedilärdi gagauz inteligençiyasının arasında XX-ci asirin 70-80-ci yıllarında. 1981-ci yılda, açan bän üürenärdim Kişinöv devlet universitetinde istoriya fakultetindä, yazardım diploma yazısını, neredä bir bölümündä aaraştırdım Mihail Çakirin kitaplarını. O yılın bän istedim bulmaa Mihail Çakirin çevirici arhivini, hem dä üürenmää, angı klisedä olmuş popaz Mihail Çakir hem angı mezarlıkta bulunêr aydınnadıcının mezarı. Bunun için bän gittim ortodoks mitropoliyasına, orada tanıştırdılar beni bir monahlan, adı Gargalık. Bu ihtâr monah annattı, ani onda varmış Mihail Çakirin kitapları ama başka bilgi kimseydän alamadım. Etnografiya ekspediçiyalarında gagauz küülerindä Dr. Stepan Kuroglu sorardı insannara, ne bilerlär Mihail Çakir için. İnsannar çıkarardılar sandıklardan gagauz dilindä Evangeliyaları, Duaları hem başka kitapları. "Besarabiyalı gagauzların istoriyası" kitabını bana gosterdi Dr. Dionis Tanasoglu. Ne yazık, ki vardı osoy insannar, ani sakınmayarak yalan annadardılar hem sora bu yalancı bilgilär kitaplarda da basıldılar. Doorudan da demää, çok taa serioz kimsey aaramadı Mihail Çakirin mezarını. Ama tä geldi bir gün, da gagauz milletinä çok paalı aydınnadıcının mezarı bulundu. Onu buldu istoriya bilgilerindä doktor N.A.Demçenko. Bu haberi annattı insannara Petri Çebotar, angısı Mihail Çakir için yazdı çok aaraştırma statyaları. Çakirin mezarının bulunması için o yazdı materialında "Aydınnandı" ("Ana sözü", mart 2000).

"...Geçän afta karşılaştık Bilim Akademiyasında Nikolay Andreeviç DEMÇENKOylan. Selâm – selâm.

– Gerçek, bän sana söledim mi, ani Çakirin mezarı bulundu?
– sordu o.

– ?!

Belliki bän adamı raada brakmadım, soruşturdum, nicä oldu bu çok beklenän iş. Tä nelär annattı Domnul Nikolay:

– Taa durardı kaar. Yanvarın bitkisindä mi, fevralın başında mı – ölä bişey – bän çalışardım Merkez mezarlıkta. Benim orada şindi iş erim. Hazırlêırım bir kiyat “NECROPOLA CHIŞINÄULUI”. Bu olacak bir enşiklopediya gibi. Kiyada girecek annatmalar Kişinöv mezarlıklarında gömülü olan bilim adamnarı için, yaklaşık 600 ad. Şindi bän yapêırım bir karta-

shema, ani kolay olsun bulmaa istediin adamın mezarını. Da te çalışarkan, rasladım bu mezara.

Açan kruçanın iç, mezara bakan tarafında, okudum gücülä belli laabı CEACHIR, dalgalandı ürääm. Atladım küflü aulcuk aşırı, da hepsi açıklandı.

Bän bilärdim, ani bu büük adamın mezarını aarêêrlar din izmetçileri da, bilim adamnarı da, yazıcılar da, raametlinin senseleleri da – onnar çoyu bana danıştılar bu soruyulan. Sanêrım, bu haberä sevinecek hem gagauzlar, hem moldovannar, neçin deyni Mihail Çakir çok ilik yapmış sizä da, bizä da.

– Nikolay Andreeviç, “Necropola Chişinaului” kiyadına Mihail Çakir girecek mi?

– Belliki! Kiyadın baş öndercisi hem basicısı Yurie Kolesnik bütün üreklän sevindi bu buluntuya.

Elbetki, (Ay boba Mihail Çakirin mezarı çok ayozlu bir er. Bölä büük insan gagauzlarda çok az, onun için ay Boba Mihail Çakirin mezarı bütün naşiyaya büük bir nişan. Gagauz avtonomiyanın bakannik komiteti läözım bu konuyulan uuraşsın da gagauz halkın aydinnadicısının mezarı bakılsın, düzgünnensin. Bütün simvollar: mezar, Mihail Çakirin sokaa, pedkolec, Milli Teatru – bu erlerdä läözım olsum memorial tablaları.

Çakir soyunun relikviyaları hepsi bizä paalı, onun için läözım bulmaa XVII-ci asirdä aaçtan yapılı stavrozu, angısını Çakirlerin dedesi getirmiş Afondan.

Çakirlerin relikviyaları gagauz halkına çok paalıdır.

2007-ci yılda tamannanêr 100 yıl, nicä protoierey Mihail Çakir çıkardı Besarabiyada ilk kiyadı gagauz dilindä. Bu bir büük yubiley gagauzların istoriyasında. Bizim saygımız Mihail Çakirä gösterer, ani onun yazıları, kiyatları yaşêêrlar gagauzların kulturasında.

Stepan BULGAR

PROFESOR-PROTOMEFEU
MIHAIL CIACHIR

Besarabiealâ Gagauzlarân

(ISTORIA GĂGĂUZILOR DIN BAS)

istorieasâ

ABIA)

BESARABİYALİ GAGAUZLARIN İSTORİYASI

YAZI ÜZÜ

Besarabiyalı gagauzlar çok kerä beni teklif ettilär, ki bän yazayım gagauzların istoriyasını: “Kimdir gagauzlar, nesoy senseledändir, kimdir onnarın senselä başı, neredä yaşamışlar, netürlü ömür geçirmişlär, nicä yaşêrlar, netürlü adetleri var” h. b. Bän çalışım yapayım gagauzların yalvarmasını, topladım läözümni materialları (maddeleri), yazdım gagauzların istoriyasını romınca hem tiparladım jurnalda “Viața Basarabiei” din Chișinău, an. 1933 și 1934. Şindi dä tiparlêrım gagauzların istoriyasını gagauz dilindä (gagauzça), ki gagauzlar ii bilsinnär gagauzların istoriyasını.

Profesor protoierey Mihail Çakir

BESARABİYALİ GAGAUZLARIN İSTORİYASI

GAGAUZLARIN BAŞLANTISI, ASLI KÖKÜ, SENSELÄ SOYU

Nicä Basarabiyada, ölä dä Dobrucada var çok küü, çok erleşmä, neredä yaşêrlar sade gagauzlar. Gagauzlar hererdä tutêrlar hristiyan dinini, zerä onnar ortodoks hristiyan olup ii dinni, religiyalıklı, diyanetli insannardır. Gagauzlar lafederlär pak türkçä, ölä, nicä lafedärmişlär eski zamannarda cümlä insannar, angıları çekilmiş türk halkından, türk soyundan. Gagauzların dili, lafı taa aslı türkçädir, taa paktır osmannı türklerin dilindän, zerä osmannılar çok laf, çok söz almışlar farsizlerdän hem araplardan.

Şindiyadak dünnäa istoriyası göstermeer, netürlü insannar gagauzlar, nesoy senselädir, kimdir gagauzların senselä başı (ataları), neredän onnar gelmişlär Basarabiyaya hem Dobrucaya, neredä yaşamışlar baştan-başa. Gagauzlarda yok ne literatura, ne yazı, ne yazılı kıyatlar. Şindiyadak gagauzlar yazmamışlar gagauzların istoriyasını.

Bu sebeptän, ki açalım dey hem bulalım dey gagauzların istoriyasını, läüzım bakalım, ne söleer gagauzlar için gagauzların sözüyeti hem dä başka halkların sözüyetleri hem dä onnarın yazıcıları, hem dä onnarı kullanıp yazalım gagauzların istoriyasını.

İlkin bakalım, ne deerlär, ne yazêrlar gagauzlar için başka halkların ürenmiş yazıcıları evelki zamandan şindiyadak.

1. Doktor *İreçek Konstantin İosifin oolu*, universitet profesoru olup Pragada, Çehiya memleketindä, yılın 1878 yazdı *Bulgarların istoriyasını*, neredä yazêr gagauzlar için ştä ne:

“Şindiki gagauzların başlantısı (istoriyası) karannıklıdır. Gagauzlar yaşêrlar Varnanın dolayında hem dä Kara Denizin limannarında. Kimisi deerlär hem sanêrlar, ki gagauzlar

kumannarın (uzların, oguzların) evlatlarıdır, angıların dili hakikat türk dilinin soyundandır (491 yapr.). İreçek yazêr, ki Hammer (istorik) söleer, ki urumnar (greklâr) 1223 yılında baaşlamışlar Dobrucada İzeddinä, selcukların sultanına, toprak hem ki ozaman göçülük yapmışlar, geçmişlâr Küçük Aziyadan – Anadoldan Dobrucaya 12 000 türk familiyası arabalarinnan. Selcuklar, türk-selcuklar, taşırarmış ad: *uzlar*, *guzlar*, (rom. *uzii*, *guzii*). Ölä deerlârmış selcuklara araplar hem dä osmanı türklâr. Onnarın beyi, padişaaayımış Şalitukded. Şalitukdedin mezarını olur görmää Babadagta şindi dä.

İreçek yazêr, ki olamaz, ki gagauzlar çıksinnar bu selcukların arasından, zerä onnar pek tez, pek kısa vakıttan sora, selcuklar Dobrucadan geçmişlâr yurtlanmışlar Kırıma (Kırma) hem dä Kıpçak kırlarına. Bunun için başka kitaplarda yazılmêr hiç bişey (Hammer der Gold. Horde Pest. 1840. 176-180).

Bulgarların istoriyasında İreçek yazêr kumannar için, ki onnar ensemişlâr peçenegleri hem dä daatmışlar onnarı. Kumannarın kimisi taşıyarmışlar ad: *uzlar*, *oguzlar*. Ruslar kumannara deerlârmış *polovtı*. İreçek kumannar için yazêr çok hem gösterer onnarın yaşamasını, zanaatlarını, adetlerini. Kumannarın dili için İreçek yazêr, ki 1066 yılda 60 000 (altmış bin) kuman (uz, oguz) geçmişleâr Tunayı (Tuna deresinin suyunu) hem dä daalmışlar Bulgariya içindä, etişip Elladayadak, kumannarın çoyu kayıp olmuş cenk edip bulgarlarlan hem peçeneglârlân hem çoyu ölüm bulmuşlar bulaşık (salgın) hastalıklardan. Kumannarın (uzların) kalanı erleşmişlâr Makedoniyada (271-272 yapr.).

2. **İ. Nistor**, Cernauți Universitetin şannı profesoru, ani Romın Akademiyasının azasıdır, kendi kitabında «Basarabianın istoriyasında» (Cernauți, 1923) gagauzlar için yazêr: «Gagauzlar yaşarlarmış Dobrucada etişik Varnayadak. Oradan onnar kalkınmışlar, geçmişlâr Tunayı hem dä erleşmişlâr Bucakta, Besarabiyada, neredä düzmüşlâr küülerini yannaşık bulgarlarlan. Rus zaabitleri vermişlâr onnara çok toprak, ani

kalmış boş tatarların çıkmasından sora. Gagauzlar, peçeneg-kuman-türk soyundandır, onnar kabul etmişlär hristiyan reli-giyasını (dinini), ama korumuşlar, tutmuşlar türk dilini, millet dilini, taa pak osmannı türklerin dilindän (286-287 yapr.).

3. **D. Grigoroviç**, profesör Odessa Universitetindän, yazdı 1870 yılda gazetada «Novorossiyskiy Telegraf» № 39 hem 40, ki gagauzlar kumannarın (polovçıların) evlatları, ani erleşmişlär Bulgariyada XI-XII ebedtä hem orada kabul etmişlär hristi-yannık.

4. **İoan Ştefanov İvanov** kitabında «Bulgarlar Rusiyadan hem bulgarlar Bulgariya memleketindän (1894) yazêr: «Gagauzlar pak bulgarlar, angıları kaybetmişlär bulgar millet dilini hem geçmişlär türk dilinä.

5. **Brokgauz** hem **Efron** Entiklopediklı söz kitabında yazêrlar, ki gagauzlar türklenmiş bulgarmış.

6. Bulgar yazıcısı **İov Titorov** kitabında «Bulgarlar Basara-biyada», ani tiparlanmış Sofiya kasabada (1905), yazêr, ki gagauzlar bulgarmış, bulgar senselesindän.

7. Hepsindän taa çok bilmäk verer gagauzlar için rus yazı-cısı etnograf **V. A. Moşkov**, ani 20 yıl haliz biyan etti, üürendi gagauzların istoriyasını hem yaşamasını, dolaştı, denedi, gördü gagauz küülerini Basarabiyada, Dobrucada, Bulgariyada hem başka erlerdä, topladı gagauzların çalgılarını, masallarını, adet-lerini hem hertürlü işlerini hem yazdı haliz monografiya hem dä çok yazı gagauzlar için.

Bakalım, ne yazêr gagauzlar için rus yazıcısı Moşkov kita-bında «Gagauzlar Bender sancaandan» (Moskova, 1900). O yazêr: «İstoriya bulêr gagauzları» Kara Denizin günbatusının kenarında. En taa üülen tarafında bulunêr bir büyük gagauz küüyü, ani deniler **Akdere Kap-Emon**. Ama Akderekä yaşayan gagauzlar göstererlär kendilerini, ki onnar türklenmiş urum-nardır. Viliat, neredä yaşêrlar sade urumnanmış gagauzlar, tutêr **Varna** kasabanın podişlerini, Balçık kasabasını hem dä **Kap-Kaliakra** semtini (sancak). Ama bulgarlanmış gagauzlar

yaşêêrlar Providiysk sancaanda. Burada genç gagauzlar heptän bulgarlanmış (bulgar olmuşlar), lafederlär bulgarca, ama ihtär gagauzlar lafederlär bulgarca karışık türk laflarinnan. Günduusu tarafında olan küüdä, ani deniler Voevodaköy, gagauzlar lafederlär pak türkçä hem tutêrlar hristiyan dinini islää.

Gagauzlar yaşêêrlar Silistrada hem Silistranın dolayında. Gagauzlar yaşêêrlar Dobrucada hem Basarabiyada. Pek zor annamaa buralarda gagauzların sayısını hem açık göstermää, nekadar gagauz yaşêêr bu erlerdä, zerä gagauzların kimisi göstererlär kendilerini, ki onnar diil gagauz, ama türklenmiş bulgardır, başkaları sa göstererlär kendilerini, ki onnar türklenmiş urumdur. Gagauzlar bu erlerdä zanaatlanêrlar hayvancılıklan, çiftçiliklän, baa dikmäklän, başçıvancılıklan, balıkçılıklan hem başka türlü zanaatlan. Hepsi gagauzlar hakikat ii hristiyandır. Gagauzların lafetmäk dili türk dilidir, benzeer osmannı türklere dilinä, ama gagauzlar bilmeerlär osmannı türklere literaturasını hem dä onnarın yazılarını. Gagauzların kliselerindä slujbalar yapılmêêrlar gagauzça, ama urumca eki dä slavänca. Gagauzların şkolalarında uşaklar üürenerlär bulgarca Provadiya hem Silistranın sancaklarında, ama Varna hem Balçık sancaklarında üürenerlär urumca.

Bulgarların hem urumların arasında olêr çok duşmannık gagauzlar için, zerä bulgarlar savaşêrlar gagauzları kendisinä çekmää hem dä onnarı bulgarlamaa, ama urumlar da çalışêrlar gagauzları kendi tarafına çekmää hem dä onnarı urumnamaa. Onuştan gagauzların kimisi bulgarofil, bulgarların hatırına bakêrlar, başkaları sa grekofil, bakêrlar urumların hatarına. Gagauzlar geçmişlär Tunayı, Tuna suyunu, hem gelmişlär Basarabiyaya bulgarlardan ileri hem göstermişlär kendilerini, ki onnar türklenmiş bulgarlardır.

Makar ki yırıktan ii görüner hem gösteriler, angı adam gagauzdur, ama ofiçial gagauzlar yazıya girdilär, ki onnar bulgardır, ani lafederlär türkçä.

Şindiyadak Basarabiyada gagauzlar yazılêrlar bulgar sayı-

sında, ki onnar türklenmiş bulgardır. Şindi Romıniyanın zaabitleri isteerlär açıka koymaa, haliz kimdir gagauzlar hem nekadar haliz gagauz bulunêr Romıniyada. Onuştan tez bilenecek, nekadar gagauz var.

Etnograf Moşkov gösterer, ki gagauzlar erleşmişlär Basarabiyada, Bucakta, hem dä düzmüşlär 15 büük koloniya (küüyü) Bender sancaanda:

1) Avdarma, 2) Baurçı, 3) Beşalma, 4) Beşgöz, 5) Gaydar, 6) Coltay, 7) Dezgincä, 8) Kazayakliya, 9) Kiriet-Lunga, 10) Başköy (Kirsov), 11) Komrat, 12) Kongaz, 13) Tomay, 14) Çadır-Lunga, 15) Çok-Maydan.

İsmail (hem Kahul) sancaanda – 10 koloniya (küüyü): 1) Bolboki, 2) Volkanesti, 3) Eniköy, 4) Etuliya, 5) Karakurt (1/2), 6) Kurci, 7) Staro-Troyan (Eski Troyan), 8) Tabak, 9) Taşbunar (1/2), 10) Çişmeköy.

Akkerman sancaanda gagauzlar düzmüşlär 5 büük koloniya (küüyü): 1) Aleksandrovka (Satılık-Hacı), 2) Dimitrovka, 3) Kubey (1/2), Bolgariyka, 5) Tatar-Kopçak.

Basarabiyalı gagauzların baş koloniyasıdır, en şannı küüyüdür Komrat. O bir kasabadır, neredä yapılêr çok komertiya – alış-veriş. İnsan Komratta taa gezilmiş, taa şivilizat. Komratta bulunêr 1878 yıldan gimnaziya çocuklar için hem gimnaziya kızlar için, çok şkolalar uşaklar için, spital, doktorlar, pošta, telegraf, Daava kesicisi, Daava divanı, notariat, bank hem başka faydalı işlär. Moşkov bulêr, ki Basarabiyada bulunêr 60.000 haliz gagauz. Moşkov yazêr, ki gagauzlar religiyalıklı, inannı, diyanetli insandır, çalışkan, çevik, yarar, dooruluklu, uzlu, yazlaşıklı, ikramnı hem musaafirci insandır.

Gagauzlar cumlä koloniyalarında (küülerindä) düzmüşlär, yapmışlar taştan gözäl klisä. Komratta yapmışlar 2 büük klisä.

Etnograf Moşkov yazêr: «Gösterdiktän sora, ne erlerdä yaşêrlar gagauzlar, şindi läüzım geçelim onnarın baş senselesinä hem gösterelim, kimdir gagauzlar, nesoy halk. Gagauzların baş senselesi için, onnarın soyu için biz bileriz 2 gipoteza, iki

sanmak: 1) birinci gipoteza, ki gagauzlar türklenmiş bulgardır, hem 2) ikinci gipoteza, ki gagauzlar kumannarın (uzların, oguzların) eki dâ polovtıların evlatlarıdır, angılarını daatmışlar tatarlar-mongollar, açan onnar gelmişlər Aziyadan. Şindiki vakıt bulunêr temelli sade bir gipoteza, bir sanmak, ki gagauzlar çekilerlâr kumannardan (polovtılardan), angılarına deerlârmiş uzlar, oguzlar.

Bu gipotezayı, ki gagauzlar çekilerlâr kumannardan (uzlardan, oguzlardan) onnarın evlatları gibi temelleştirer en ilkin bulgar yazıcısı Ministr Slaveykov, ondan sora ceh yazıcısı K. İreçek. İreçek bu sebeptân getirer, gösterer çok aslılık, çok istoriya nışanı, geografiya nışanı, dil nışannarını, ki temelletsin gipotezayı, ki gagauzlar kumannarın, uzların, oguzların evlatlarıdır, zerâ onnardan, onnarın soyundan çekilerlâr. İreçek eski Bulgariyanın istoriyasının nışannarınnan açık gösterer, ki türk halkları, türk senseleleri hem kuman senseleleri çok işlemişlər Bulgariya memleketindâ çok ileri osmannı türklerdân. Türk halkları tutmuşlar, almışlar ölä büyük pay bulgarların istoriyasında, bulgarların memleketindâ, ki Bulgar padişaalında bir bütün padişah dinastiyası türk (turkoman) soyundanmış. İreçek bulêr Bulgariyada çok insan adlarını, çok laap, ani çekilerlâr kumannardan (uzlardan, oguzlardan).

İreçek karşılaştıırêr gagauz dilini kuman dilinnân hem dâ gagauzlaflarını (sözlerini) kumannarlaflarınnan (sözlerinnân) hem bulêr çok benzeyiş, ki onnar bir soydandır, bir köktândir.

Gagauzolog Moşkov kayıl olêr İreçekin gipotezasinnân, ki gagauzlar çekilerlâr türk soyundan, türk senselesindân, uzlardan eki dâ oguzlardan, ama diil kumannardan. Moşkov gösterer çok istoriya nışanı, geografiya nışanı hem dil nışannarını, angılarından açık görüner, ki kumannar tatar senselesindân çekilerlâr, ama uzlar, oguzlar, türk senselesindân çekilerlâr. Moşkov açık gösterer, ki uzlar, oguzlar haliz türk halkıdır, onnar yaşarmışlar eski Rusiyada, hem ruslar onnara deyârmışlər *torki, turki oguzı* hem dâ *karakalpaki*.

Etnolog Moşkov gösterer, ki türklär *oguzlar*, *uzlar* gelmişlär Rusiya kırlarına Aziyanın ortasından Orhon taraflarından, neredäymiş cümlä türklerin duuma eri, baş senseleleri.

8. Orientalist profesor *Golubovskiy* gösterer, nicä yaşarmışlar *uzlar*, *oguzlar* Aziyada, nicä geçmişlär Ural sularını hem erleşmişlär Volga hem Don sularının (derelerin) arasında, neredä yaşarlarmış uslu. Ruslar başlamış *uzları*, *oguzları* tanımaa 985 yıldan, açan onnar ruslarlan yapmışlar ilkinki baalantı hem uzlaşmak, hem *uzlar* (*torklar*) yardım vermişlär Ay Vladimira Kievin Beyinä (Knäzinä) onun uruşlarında, cenklerinde bulgarlarlan, ani yaşarmışlar Volgada.

Şannı profesor Golubovskiy yazêr, ki *uzlar* (*oguzlar*) uzluklu, uslu, barışmaklı halkmış, yapmazmışlar zorbalık, haydutluk, haramlık, soymak (...).

Uzlar, *oguzlar* zanaatlanarmışlar çiftçiliklän, koyunnuklan hem hergeleliklän hem çok dostluk hem alış-veriş yaparmışlar ruslarlan. Onnar türk soyu olup hiç benzemäzmişlär peçeneglerä, kumannara, polovçılara hem tatarlara, angıları tatar soyundanmış. Açan Aziyadan gelmişlär *kumannar*, polovçılar hem da urmuşlar *uzların*, *oguzların* üstünä, onnar çekilmişlär Turla hem Tuna semtlerinä hem dä 1064 yılda geçmişlär Tuna sularını hem erleşmişlär Bulgariyada hem dä Vizantiyada. *Uzların*, *oguzların* kimisi kalmış Rusiyada, neredä kabul etmişlär hristiyanlık. Onnarın episkopu varmış. Oguzlara ruslar deyärmış: *torki*, *uzi*, *karakalpaki* (*çornıye kolpaki*), çünkü taşıyarmışlar kara kalpak. Ama açan *uzların*, *oguzların*, *torkların* üstünä urmuşlar tatarlar (1224), ozaman onnar da geçmişlär Tunayı hem dä erleşmişlär Dobrucada... Ştä ne söleer eski istoriya gagauzlar için hem dä o halklar için, angılarından çekilerlär gagauzlar. Onnar için yazêr eski yazıcı da Nestor letopiseş onun yıllık yazılarında.

1931 yılda Yaş kasabasının jurnalında «Viața Românească» yazıcı Şt. Georgescu yazdı bir yazı gagauzların senselä başları için (yapr. 336-336), neredä gösterer birkaç gipoteza gagauzların senselä başları için.

1) Birinci gipoteza, ki gagauzlar grek-urumdur, karamanıdır hem gelmişlär Küçük Aziyadan, Karamaniyadan hem da ki unutmışlar, kaybetmişlär grek (urum) dilini hem da edenmişlär türk dilini. Bu gipotezayı kaavilesin deyni, Georgescu gösterer bir argument gibi Ştefan Gerlatinin saatlunu, angısı yaşarmış İstambolda 1556-1578 yıllarda hem dä yazmış, ki gagauzlar grek (urum) senselesindändir, (grek) urumdur, ama kabul etmişlär türk dilini; kendi grek dilini unutmışlar.

2) İkinci gipotezayı getirmişlär englezlär (angliçannar) St. Clair hem Charls A. Brophy, angıları çok vakit yaşamışlar Balkannarda. Onnar deerlär, yazêrlar, ki gagauzlar çıkmışlar Balkannardan, romınnardan, greklerden (urumnardan) hem italyannardan, angıları katışmışlar türk soyunnan hem dä türk-lenmişlär Veneçian epohasında.

Yazıcı Canitz bulêr, yazêr, ki gagauzlar grek (urum) soyundan, ani unutmışlar grek dilini, ana dilini, hem edenmişlär türk dilini.

3) Üçüncü gipotezayı gösterer Petko R. Slaveykov, bulgarların nazırı, ani ministr olup, çok dokument, çok yazılı kıyat açarmış, hem onnarı baktıktan sora yazêr, ki gagauzlar çekilerlär peçeneglerin soyundan hem kumannarın soyundan, onnarın evlatlarından.

4) İstorik çeh İreçek yazêr hem bulêr, ki gagauzlar diil bulgar soyundan, diil grek soyundan, diil romın soyundan, zerâ onnar çok başkalanêrlar onnardan hem dä hiç benzämeerlär onnara ne tabeetlerinnän, ne dä simasınnan. İreçek bulêr hem yazêr, ki gagauzlar türk halkıdır, ani erleşmiş Bulgariya içindä taa eski zaman vakıtlarında hem dä orada kabul etmişlär hristiyanlık o vakit, açan osmanı türklär taa gelmemişlärmiş Evropaya. İreçek taa yazêr hem söleer gagauzlar için onnarı, neleri söleer Slaveykov, ki gagauzlar kumannarın evlatları (soyu) hem dä hiç kabul etmeer gipotezayı, ki gagauzlar çıkmışlar, duumuşlar bulgarlardan, greklerden eki dä romınnardan. Bunnarı söyleyip Georgescu taa yazêr, ki gagauzlar ii hristiyandır, hristiyan fanatik, ani hristiyanlık dini için hazır versinnär ömürünü.

Gagauzlar çok leventlik, çok pelivannık göstermişlär cenktä 1877 yılında hem dä çok buuşmuşlar çerkeslärün hem başibozuklarlan. «Georgescu taa yazêr, ki gagauzlar pek musaafirci insan». Georgescunun yazılarından açık görüner, ki gagauzlar diil ne bulgar, ne grek, ne romın soyundan, ama onnar çekilerlär kumannardan, uzlardan, oguzlardan türk soyundan, nicä söleerlär Slaveykov hem İreçek.

Son vakıtlarda nekadar Rusiyada, okadar da Romaniyada hem Bulgariyada yapıldı üürenmiş anketalar hem dä yazılar, görgülär gagauzlar için, onnarın soyu için h.b.... hem ştä gazeta yazıcısı G. Lungulescu gazetada «Universul» (№ 106, aprilin 21, yıl 1934) pek paalı hem dä pek faydalı bilmeklik verdi gagauzlar için yazılıkta, ani deniler: «Gagauzların padişahlı». Bu yazılık temellerini o almış bulgar profesurun Afanasie Manoffun yazılı bilişindän. Bu çok okumuş, bilgiçli hem şannı profesor Afanasie Manoff (Atanas Manov) pek käämil bulmuş, açmış, ne senseledän çekiler *emir bey Dobrotiç*, ani beylik (padişahlık) etmiş Küçük Skifiyanın semtlerindä 1354-1383 yılların arasında hem dä ondan provintiya - viliyat Dobruca kabul etmiş ad «Dobruca».

Bu profesurun bilişini tiparlamış gazeta «Messenger d'Athenes» (№ 3700, fevralın 24, yıl 1934) hem dä tiparlamış Atenanın Vizantiyalı bilgiçli Meydan yazılarda, ani deniler «Epitiris» (bak 7-nci kitabı).

Bulgar profesoru Manoff yazısında «Kimdir gagauzlar» yazêr: «Kara Denizin günbatusının kenarlarında Balkan bayırlarından taa Tunanın aazlarınadak (Varnada, Balçıkta, Kavarnada) hem Basarabiyada hem dä Bulgariyanın viliyatlarında Tunanın uzunnuunda hem dä Adrianopolun dolayında yaşêêrlar gagauzlar, anguları bir vakit bir büyük halkmış. Onnarın haliz ana dili - türk dilidir. Gagauzlar tutêrlar hristiyanı ortodoks dini hem dä bulunêrlar greko-ortodoks Klisesindä. Makar ki greklär, urumnar, bulgarlar hem ruslar çok çalıştırlar hem savaştılar onnarı urumnamaa, bulgarlamaa hem ruslamaa, kendinä

benzetmää, döndürmää, ama gagauzlar kalmışlar gagauz hem korumuşlar şindi yadak kendi senselesini, kendi dilini, kendi adetlerini hem tabeetlerini, angılarını kabul etmişlər atalarından, senselâ başlarından.

İstoriya açık bilmeer o halkı, o insanı, ani Balkannarda taşıyêr ad «gagauz», hem dâ onnar için yazmêêr. Ama açan bilişâ getirilmişlər gagauzların sözləri, adetleri, tabeetleri, dili, çalgıları, zanaatları hem dâ bulunmuşlar onnarın yazıları Orhon dere-sinin kenar taşlarında, angılarını bulmuş hem dâ okumaklını açmış türkolog Vilgelm Tomson, - ozaman açılmış, ki varmış bir maasuz halk, maasuz senselâ, angısının adıymış *türk-oguz, türk-uz*. Bu halktan, türk-oguzdan, çekilerlər gagauzlar. Profesör A. Manoff yazêr bu türk halkın istoriyasını hem dâ gösterer, ki *türk-oguz* halkın senselâ başumış hem dâ dinastiya başumış (temeli) Oguz-han. Oguz-hanın ölümündän sora kalmış 24 evlat, angıları, bey olup hem payedip bobasının padişahlını, bölmüşlər türk-oguz halkını 24 bölmeyä (grupaya). Bu 24 türk bölmelerindän git-gidä duumuş, çıkmış başka bolmelär (grupalar) hep türk senselesindän hem daalmışlar her tarafa, bu bölmelerin arasından çıkmışlar peçeneglär, uzlar, oguzlar, kumannar hem dâ başka adlan senselelär, angıları lafedärmiş hep türkçä, hep bir dillän.

Türkolog rus yazıcısı Radlov istoriyasında yazêr, gösterer, ki bu türk senselelerin çoyu braamışlar Hina Turkestanını hem dâ daalmışlar, dökülmüşlər Ortakı Aziyanın içindä, Persiya içindä, Araviya hem dâ Küçük Aziyanın içindä: *türk-uzlar, oguzlar*, ani kapmışlar Araviyayı hem Palestinayı, araplardan kabul etmişlər ad *selcuk türkləri*. Türk-selcuklardan sora gelmiş Küçük Aziyaya Anadola, Araviyaya, Palestinaya bir eni bölmä türk hep o senseledän, angısı kabul etmiş ad (laap) onnarın dinastiya başından - Osman padişahdan, Osman sultandan *osmannı türklär*. Osmannı türklär, geçip Küçük Aziyadan Evropaya, zaptettilär cümlä Balkan padişahlıklarını, Balkan vilayatlarını. Başka türk senseleleri, ani taşırmişlar ad: peçeneg, uz, uzotork, oguz,

kuman (poloveç), girmişlär Ortakı Aziyadan Evropaya başka taraftan, geçip Ural, Kayık sularını, kapmışlar, zapetmişlär Rusiyanın kırlarını.

1036 yılda kumannar urmuşlar tork-uzların, oguzların üstünä ölä, ki türk-uzlar, oguzlar çıkmışlar Volga hem Don semtlerindän hem dä geçmişlär günbatısı taraflarına, neredä urulmuşlar peçeneglerin üstünä. Peçeneglär kalkmış türk-uzların üstünä cenklän. Bu cenklerdä üst almışlar, ensemişlär peçenegleri türk-uzlar (oguzlar) hem onnar kumuşlar peçenegleri Tunayadak. Ozaman Torah-han geçmiş Tunayı hem dä 80.000 peçeneg erleşirmiş Vizantiya padişahlında Silistra viliyatında hem da başka erlerdä. 1064 yılda türk-uzlar, kaçıp kumannardan hem ruslardan, geçmişlär Tunayı hem daalmışlar Salonik tarafında hem Greçiya içindä. Türk-uzların bir bölmesi erleşmiş Tuna yanında Deli-Orman (Kadrilater) viliyatında. Türk-uzlar (oguzlar), ani kalmışlar Rusiyanın semtlerindä hem taşırılmışlar ad: kara-kalpak(lı), kabul etmişlär hristiyanlık, olmuşlar hristiyan ortodoks.

Açan 1224 yılda tatarlar-mongollar urmuşlar kumannarın hem rusların üstünä hem da ensemişlär onnarı, ozaman türk-uzlar (gagauzlar) kumannarlan barabar kaçmışlar Rusiya tarafından hem da geçmişlär Tunayı hem etişmişlär Trakiya hem Makedoniya semtlerinä, neredä düzmüşlär konak hem onnarın kimilerinä urumnar deyärmiş: kumaniça, kumanavon, koman, kumanistron. Türk-uzların (gagauzların) birkaç bölmesi erleşmiş Kara Deniz hem Tunanın semtlerindä Silistra, Mangaliya, Kavarna, Balçık, Varna viliyatlarında, neredä onnara deerlärmiş: türk-uzlar, oguzlar-gagauz (gagauzlar).

Burada türk senselesi düzmüş bir padişahlık.

Profesor Manoff, okuyup bulgar Padişahın Asan II bulasını (fermanını), ani 1230 yılda verilmiş Raguzadan olan bezirgännerä, buldu hem gösterdi, ki Balçık (Karbunaş) viliyatında erleşmişlär türk senseleleri, hem bu viliyata deerlärmiş

Karbunaşların viliyatı hem onnarın baş kasabasıymış - kasaba Karbunaş (Balçık).

Vizantiya, urum padişahları, türk-uzları (gagauzları), ani hristiyanmış, kabul edärmış asker, asker-içinä hem askerlerinä gibi, vermiş uzlara-gagauzlara, hristiyanlara gibi, ii hak, büüklük hem beylik.

Padişah Mihail 8 (VIII) Paleolog, ki birleştirsın dey hem kaavileştirsın dey hristiyan olan, türk olan senselelerini Tuna boyunda, kayıl olmuş 1259 yılda yapılsın orada gagauz padişahlı hem ki Varna viliyatına gelsin Kaikauz İzeddin, Anadolıyanın Sultanı, angısını mongollar trondan düşürmüşlər hem zorluklara koymuşlar.

Mihail Padişahın kayllını kabul edip, İzeddin Kaikauz Sultan kendi adamnarınnan hem anasınnan, ani hristiyan kaymış, Vizantiyaya geçmiş.

Bir farsis yazısı - manuskript - *Oguzname* (14 ebedtän), ani bulunmuş Vena bibliotekasında, gösterer, ki İzeddin Bey saklı brakmış Anadolıyayı hem da flotasınnan-gemilerinnän geçmiş, gelmiş Varnaya.

Yazıcı Grigoraş yazêr, ki İzeddin Varnadan teklif etmiş Padişahı Mihail 8, ki kabul etsin onu bir yardımcı gibi, ki o yardım versin ona karşı skiflerä hem da kabul etsin toprak, viliyat, erleşmäk için.

Açan İzeddin adamnarınnan, selcuklarınnan, erleşmiş Balçıkta Karbunaş viliyatında, ozaman düzmüş orada bir beylik, padişahlık, eni padişahlık (gagauz padişahlı).

Sultan İzeddin, Gagauz padişahlını düzdüktän sora 1263 yılda geçmiş Konstantinopolä Mihail padişahın yanına hem kendi erinä brakmış paşa, vali, gubernator boba kardaşını Sari Saltuku (1263).

GAGAUZLARIN PADIŞAHLII

Vizantiya padişahın Mihail Paleologun istediinä görä hem kayıllına görä İzeddin Kayka(v)uz, Sultan, Anadol Sultannını braayıp, geçmiş Kavarna-Balçık (Karbunaş) viliyatına hem da orada yaşayan türk senselelerindän düzmüş bir eni padişahlık, angısı kabul etmiş ad Karbunaş padişahlı, Kavarna padişahlı. Burada ozaman yaşarmış çok gagauz türk senselesindän. Hem da gagauzlar hristiyanmış, tutarmış ortodoks religiyayı.

Konstantinopoldä olan Vizantiya Patriarhı, ki kaldırsın dey gagauzların eni padişahlun sanını hem saygısını, vermiş, yollamış gagauzlara bir arhiepiskop, ani olsun ekzarh Mitropolit eni padişahlıkta hem da yaşasın eni padişahlun baş kasa-basında Kavarnada. Bu eni gagauz padişahlı tez vakit erdä da, suda da (denizdä) kabul etmiş ölä kuvet, ki Kavarna padişahlı çok fayda hem yardım yapmış Vizantiya padişahına, açan gagauzların beyleriymiş Balık Bey hem Dobrotiç padişah.

Dobrotiç Bey, gagauzların padişahı, ölä şanıymış hem käämilmiş herbir işinnän, ki onun padişahlına, onun adına vermişlär ad: Dobrotcä, Dobrojä eski ad erinä: Karbunnu Viliyat.

Bulgarlar söleerlär hem yazêrlar, ki Dobrotiç bulgarmış, bulgar senselesindän. Ama profesor Manoff dokumentlerdän buldu, ki Dobrotiç padişah türk soyundan çekiler, ki o türk senselesindändir. Manoff yazêr: «Açan Sari Saltuk ölmüş, onun erinä Karbunnarın padişahlında Bey olmuş, Baş olmuş Balık Bey, ani türk senselesindänmiş.

İstörük Kantakuzen istoriyasında söleer, netürlü baalantı hem uzlaşmak Balık Bey yapmış Mihail Paleolog padişahın haliflerinnän. Manoff yazêr: Açan Padişahka Anä görmüş, ki onun kuvedi altında kalêr sade Konstantinopol kşabası, zerä hepsi kalan kasabalar geçmişlär Kantakuzenin tarafına, ozaman o yollamış bir misiya, bir elcilik (elçilik – red.) Balika, ani Karbunikanın, Kavarnanın Beymiş hem da Baliki teklif etmiş versin

padişahıkaya yardım. Balık ii kabul etmiş padişahkanın adam-
narını hem da yollamış ona yardım için kendi kardaşlarını
Teodoru hem Dobrotiçi hem bin ayırma soldat.

Onnar ensemişlär cümlä kaleleri hem kasabaları Kara Deni-
zin boyunda hem zorlamışlar onnarı atılsınar Kantakuzendän
hem da geçsinnär Padişahkanın tarafına, onun eli altına. Padi-
şahka Ana çok ikramnan hem çok şannan kabul etmiş Dobrotiçi,
evlendirmiş onu Apokofkosun kızınnan hem da koymuş, yapmış
Dobrotiçi generalisim urumnarın üstünä. Manoff yazêr: «Açan
Balık Bey öldü, onun erinä Gagauz padişahlın tronunu kabul
etti Dobrotiç (1354). Hem çünkü ki onun varmış baalantısı hem
hısımnı Vizantiya (grek) padişahlınnan, kabul etmiş Monarh
titlasını, padişah kuvedini, olmuş gagauzların padişahı Kavarna
viliyatında, Kavarna padişahlında.

Dobrotiçin padişahlında gagauzların padişahlı olmuş
kuvetli. Dobrotiç padişah, ani kabul etmiş selcukların flotasını
(gemilerini), büülmüş hem da kaaviletmüş flotayı hem da kuvet-
lerini pek ii. Dobrotiçin padişahlında karbunaşlıların padi-
şahlı (eski Küçük Skifiya) kabul etti ad: Dobrotçä, Dobrojä,
padişah Dobrotiçin adına görä. Dobrotiç öldüynän, onu erinä
padişah oldu onun oolu İvangos (eki dâ İvanatos) – 1378. Ama
İvangos olmuş gagauzların (oguzların) bitki, soncu padişahı,
zerä Aziyadan geldi Bayazid I - Osmannı türklerin sultanı, ani
(1383) gagauzların padişahlını ensedi hem da onu vasal yaptı,
hem da onun padişahlını elinä aldı, ölä ki gagauzların padi-
şahlı, ani kurulmuş Mihail (8) Paleolog padişahnan, bozulmuş
heptän Bayazid Sultandan, yaşayıp sade 130 yıla yakın.

A. Manoff profesurun istoriya yazılarından çıkêrlar aşaadaki
çıkarmalar, kararlar:

1. Ki başlayıp 1036 yıldan türk uzlar, gagauzlar hem da başka
senselelär türk soyundan: peçeneğlär, kumannar hem türklär
selcuklar yaşarmışlar Dobrocä içindä, eski Küçük Skifiyada,
neredä 130 yıl bulunmuş haliz gagauz padişahlı.

2. Dobrotiçin padişahlı ortodoks türk senselesinin padişah-

lıymış hem da Balık Bey hem Dobrotiç padişah türk senselesin-
dänmiş, turk soyundan, ama diil bulgar soyundan.

3. Ki gagauzlar çekilerlär haliz türk soyundan hem da ki eski
vakıtlarda gagauzların kendi padişahlı varmış. Kavarna Balçık
viliyatında, Dobrocada hem gagauzların en şannı padişahıymış
Dobrotiç (1354-1378).

NEÇİN GAGAUZLARA DEERLÄR “GAGAUZ”, KİM VERMİŞ ONNARA BUTÜRLÜ AD HEM NEÇİN, HEM NEZAMAN?

Greklär, urumnar gagauzlara deerlär turkofon (türkçä lafe-
dennär). Grek-turkofon nişannêr, ki gagauzlar türklenmiş
urummuş, urumnar, ani lafederlär türkçä. Greklär-urumnar
söleerlär, nicä onnar turkofon-gagauz olmuşlar. Razgelmiş, ki
Küçük Aziyada, Anadolıda yaşayan urumnar-greklär kalkın-
mışlar osmannı türklere üstünä hem da yapmışlar revolütiya.
Ozaman osmannı türklere Sultani azaplamış onnarı, zettä
koymuş hem da vermiş izin, ferman, ki Anadol urumnarı (grek-
leri) hiç lafetmesinnär urumca, grek dilindä, ama sade türkçä.
Bu izinä, bu fermana görä zaptiyalar deerlärmış Anadol urum-
narına: gagauz olsun, gagauz olasin, senin dilin uz olsun, padi-
şahlık dili gibi, ki lafedäsiniz sade türkçä osmannıyca, kulla-
nasınız sade padişahlık dilini osmannı viliyatlarında. Söz, laf
“gagauz”, “gagan uz olsun” gösterer taa başka saygı (şan) da.

Açan osmannınarın zaptiyaları deerlärmış kalkınmış urum-
nara revolütionarlara: “Gaga uz, gagan uz olsun” hem baarmış:
“Bakin, gaga uz olsun, fodullanma, kaldırma gaganı, kafanı,
burnunu yukarı, kalkınma, olma revolütionar. Kim gagauz
olmazsa hem da türkçä lafetmäzsä, dilsiz kalacek”.

Herbir grek, urum Anadolıda lafedärsä urumca, zaptiyalar
keserlärmış onun dilini. Ozamandan beeri Anadol urumnarı
turkofon, *gagauz* olmuşlar hem da lafedirmişlar sade türkçä hem

da unutmşlar grek (urum) dilini, ana dilini, hem da türklenmişlər dil tarafından. Gagauzlar turkofonlar zordan geçmişlər, kaçmışlar Anadoldan hem erleşmişlər Varna, Dobroca vilayatlarında.

Hep bölä türlü legenda var bulgarlarda da, ama biraz başkalanêr. Bulgarlar deerlər, ki gagauzlar türklenmiş bulgarmış, ani kaybetmişlər bulgar dilini hem da zordan edenmişlər türk dilini. Bulgar legendası söleer, ki bir vakit Sultan izin vermiş, ki bulgarlar, ani yaşarmışlar Varna, Balçık, Dobroca vilayatlarında, hiç lafetmesinnêr bulgarca, ama lafetsinnêr sade türkçä, ki gagauzların dilleri uz olsun, padişahlık dili gibi türk dili olsun. Zaptiyalar deerlêrmış, baararlarmış bulgarlara: «Gaga uz ol, gagauz olasınız, türkçä lafedäsiniz, zerä ölä izin geldi sultandan, padişaktan, bu erlerdä bulgar dili işidilmesin: kim bulgarca lafedirsä, onun dili kesilecek». Bulgarlar, bu zoru görüp, vazgeçmişlər lafetmä bulgarca, bulgar dilini unutmşlar hem da türk dilini edenmişlər hem gagauz olmuşlar.

Bölä söleer grek hem bulgar legendaları. Şindi bakalım, ne söleerlər üürenmiş adamnar, yazıcı profesorlar, etnologlar, gagauzların adı için hem da onların dili için.

Rus Akademiyasının şanı profesoru V.V. Radlov hem da gagauzolog Moşkov bulêrlar, ki söz, ad gagauz yapılmış iki laftan: 1) *gaga* hem 2) *uz*. Türklerin bir halkı taşırılmış ad: **uz** hem **oguz**. Uzlara tatarlar deerlêrmış **oguz**, zerä onların lafı **uz** okumêrlar, ama **oguz**. Onuştan uzlara deerlər **oguz**.

Yazıcılar Radlov hem Moşkov bulêrlar *uzları*, *oguzları* türk soyu, türk senselesi, angısından çekilmiş başka türk bölmeleri hem herbiri kabul etmiş bölmä adı. Onların biri taşırılmış ad: *gaga*, *gagu*, *gogu*. Ama çünkü bu bölmä duumuş, çıkmış uzların senselesindän, kabul etmiş ad: **gagauz**. Profesör Manoff bulêr, ki gagauzlar kabul etmişlər ad *Oguz Handan*.

Sözüyet söleer, ki *Oguz (Uz) Handan* çekilmiş 24 bölmä türk soyu, zerä *Oguz (Uz) Hanın* varmış 24 oolu, 24 evladı, angıları *Oguz Hanın* ölüsündän sora payetmişlər *Oguzun* padişahlını,

hem da onun soyundan çıkmış 24 oguz (uz) soyu, 24 oguz (uz) bölmesi, onnarın birisi kabul etmiş ad: **gagauz**, başkalari: uz-bek, uz-sart, guz, oguz, sur uz, goz, guzi, sur-oguz, cum-uz...

Sart sözüyeti söleer, ki türk senselelerin biri kabul etmiş ad gagauz onuştan, ki o senselä, o türk bölmesi herkerä gagasını (aazını) uz tutarmış, döndürmämiz lafını, verdii sözünü tutarmış ii.

Bu türk bölmesinä verilmiş ad: **uz, oguz** onuştan, ki o bölmenin insannarı, adamnarı gezärmişlär herkerä uzluklan, dooruluklan.

Bän gösterdim, ne söleer dünnäa gagauzlar için hem da ne yazêrlar üürenmiş bilgiçlär, istoriklär, etnograflar, orientalistlär, yazıcılar.

Bän kırk yıl topladım material, bilgi, sormak gagauzlar için, kırk yıl dolaştım çok gagauz küüyü, aylarlan yaşadım Çadır-Lungada, Kiriyettä, Komratta, Avdarmada, Kazayakta, Tatar-Kopçakta hem hererdä ihtär gagauzlara, üürenmiş gagauzlara hem da hacılara, ani görmüşlär İerusalimi hem da aktarmışlar bütün türk memleketlerini, sordum gagauzlar için hem da cümlä gagauzlara sormak verdim:

1. Acaba gagauzlar bulgar soyundan mıdır, türklenmiş bulgar mıdır, nicä sanêrlar kimisi?

2. Acaba gagauzlar urum, grek senselesi midir, eki dä onnar turklenmiş urum mudur? Eki dä moldovan, romın senselesindän midir?

3. Acaba gagauzlar diil mi türk selcukların senselesindän eki dä osmannı türklerin senselesindän osmannı türk?

4. Acaba gagauzlar diil mi kumannarın, poloveçların evlatları?

5. Acaba gagauzlar çekilmeerlär mi uzlardan, oguzlardan, ani yaşamışlar Rusiya topraklarında hem da taşırılmışlar ruslardan laap torki – türki – kara kalpaki?

6. Ne söleer gagauzlar için gagauz sözüyeti, gagauzların sesi hem can duygusu? Nesoy halk gagauzlar?

7. Neçin gagauzlar Greçiyada hem Romaniyada, Moldovada turkofon göstermişlər kendilerini, urum, grek türklenmiş, Bulgariyada hem da Rusiyada, ki onnar bulgarmış türklenmiş, bulgar?

Bu sormaklara gagauzlar hererdä ştä ne cuvap verirlärdi:

1. Gagauzlar diildir grek, urum, grek-urum senselesindän, ama açan yaşarmışlar Greçiyada hem Romaniyada, Moldovada urumnarın hem fanariotların arasında, yaparmışlar politika, gösterirmişlər kendilerini, ki onnar turkofon, türklenmiş urum, ozaman urumnar hem da fanariotlu moldovannar ii kabul edärmışlər gagauzları, urumnarı gibi, ani kaybetmişlər urum dilini hem edenmişlər türk dilini zordan. Gagauzlar hiç benzämeerlər urumnara ne simasınnan, ne da adetlerinnän, ne da tabeetlerinnän, ne da karakterlän.

2. Gagauzlar diil türklenmiş bulgar, diil bulgar senselesindän. Gagauzlar hiç kabul etmeerlər lafı “bulgar”, zerä onnar bulgarlara demeerlər “bulgar”, ama deerlər: tukan, tukannar.

Razgeler, ki gagauz küülerindä bulunêr neredä-neredä birär bulgar (tukan), birär urum, ozaman onnara parmaklan göstererlər, ki ştä filan bulgar-tukandır; eki dä uurm-grektir. Bununêr gagauzların arasında burär bulgar, tukan, eki dä urum, ani gagauzların arasında gagauzlanmış, ama bu iş siirektir.

Sözüyet söleer, ki Greçiya memleketlerindä çok gagauz urumnannmış – grek olmuş hem da Bulgariya memleketlerindä bulgarların arasında çok gagauz bulgar-tukan olmuş, bulgarlanmış, gagauz dilini unutmuş hem da bulgar dilinä geçmiş.

Basarabiyada gagauz küülerindä yaşêêrlar pak haliz gagauzlar. Var küülär karışık, nicä: Başküü (Kirsov), Kubey, Tabak, Taşbunar, Bulgariyka, neredä gagauzlar hem bulgarlar yaşêêrlar birerdä, yannaşık – ama orada onnar yaşêêrlar başka-başka, ayırık, başkaca: bulgarlar yaşêêrlar bulgar maalelerindä, gagauzlar – gagauz maalelerindä, herkez kendi adetlerinä görä, kendi tabeetlerinä görä, hem da hiç bir gagauz deyämeer, ki o bulgar (tukan) dır.

Bir pek fikirli, görgülü hem zayıf, ihtâr 80 yıllı gagauz avdarmadan Nikolay Kasım açık göstereyin dey, ki gagauzlar diil bulgar (tukan), yaptı bulgarların hem gagauzların karakteristikasını. Nikolay Kasım dedi: bân çok ii primarlık ettim, çok ii sudyalık yaptım volostiya tribunalında barabar bulgarlarlan, çok dostum var bulgar hem ştä ne karakteristika bulgarlar için gösterdim.

«Tukannar bulgarlar prozalıklı insan, sert, sıkı, çetin, küsülü, dargını, birsuratlı, suuklu, tabannı-oturaklı, inat, zorlacıyı kıymetsiz, amelli, ama pek çok hesaplı, kantarlı, ekonomnu insan, hererdä fayda, kâr bakêr, paraya tamah. Var bir laf: eer bulgarın, tukanın elinä bir para (moneta) düşärsä, onu tukan elindän salvermäz, kaçırmaz. Tukannar, kapalıklıdır, saklıklılı, inannıksız karakterli, ama pek ii işçi, çok çalışkan insan, iş yapmak tarafından tukannar ilkinke halktır, ayık insandır, sarfoşluktan korunur, konuşmak sevmeer, konuşlara harcamêêr parasını, uyanıklı insan, açık gözlü, korunmaklı, herbir işi on kerä hesapläêr hem ii annadıktan sora işi yapêr. Tukannar karılarını tutêrlar sıkı rejimdä. Karılar tukankalar işleerläer kırdä kocalarınnan barabar hem da evdä da yapêrlar herbir işi ölä, ki karılar dayma izmet ederläer kocalarına hem evlerinä izmetçi gibi. Tukannar giyinerläer başka türlü, tukanca, tukan rubalarını taşıyêrlar».

Avdarmalı dädu Kasım bulgarların karakteristikasını yaptıktan sora dedi.

«Şindi gösterelim gagauzların karakteristikasını. Gagauzlar religiyalıklılı, diyanetli, ii dinni, inanmaklı, kurbannı, uzluklu, uslu, şayırılı hem duygulu insan. Açık, açık ürekli (içi-dışı birdir), kapaksız, gerçekli, ii ürekli, kıymetli, rahatlı, kanaatlı (aazlan kanaat olêr), izmetli, kayıllıklılı, uzlaşmaklı, barışmaklı, selemetli hem cömertli, ama ayıflanmaklı hem ateşli. Gagauzlar sofracı, şenni, şennikli, ikramnı, musaafirci insan, sever konuşmak işlerini *hem da konuşmak için, keş yapmak için hiç acımêêr ne parasını, ne malını, ne da vakıdını*. Gagauzların sarfoşlanması, bekri olması büük kusurdur. Sarfoşluu, bekrilii hiç bilmezlärdi

evelki gagauzlar, ama şindiki gagauzlar bu fâna adeti edendilär eni vakıtlarda hem götüremlär kendilerini fukaaralaa, kısmetsizlää hem dä kayboluşa. Gagauzlar beygir sevici insan, ii gözäl beygir için hazır canını da versin gagauz. Gagauzlar pek kolay inanmaktır: inanêrlar herbir şamataya, herbir gürlütüyä, herbir boş lafa hiç bir hesapsız, kimi kerä hiç fikirlänmeerlär, düşünmeerlär, gözlerini açmêêrlar bir iş yapacektan ileri hem dä hesapsız yapêrlar onanrı, neleri yapmış ahmak insannar, bozuk adamnar. Ştä bakın: son cenktän sora gagauz küülerinä başladı gelmää bozuk dinni baptistlär, adventistlär, dinsiz hem allahsız komunistlär, anguları çalışêrlar gagauzların dinini bozmaa, gagauzları da bozuk dinä çekmää, dinsiz yapmaa.

Gagauzların kimisi hiç bir hesapsız başladılar ana-boba dinini braamaa, dooru hristiyanların ortodoks religiyasını atmaa, İuda gibi, Hristozun kruçasını satmaa, atmaa, hem dä baptist, adventist, sektant olmaa... Ahmak gagauzların ortasında başlayacak bulunmaa ölä fikirsiz adamnar, ani hiç bir hesapsız olaceklar komunist ateist, allahsız yabanı. Hesapsızlık gagauzların kusuru, kısmetsizliidir, belasıdır. Evelki gagauzlar hesaphydılar, korunaklıydılar, herbir adama inanmazdı, herbir iş için çok hesap, çok danış yaparmışlar, hem dä ihtârların hem dä popazların nasaatlarını seslärmiş. Gagauzlar karıların ikramını bakêrlar taa ii bulgarlardan. Gagauzlar karılarını koyêrlar yapsınнар sade ev işlerini, kıra yollêêrlar onnarı sade zor vakıtlarda, açan etişmeer adam eli. Gagauzlar başkalanêrlar bulgarlardan ruba tarafından da, giyim tarafından: onnar giyinerlär başka türlü, taşıyêrlar başka türlü ruba, diil nicä bulgarlar. Bu izmet tä gösterer, ki gagauzlar diil bulgar.

Avdarmalı dädu Nikolay Kasım gösterdi bir inandırmak kiyadı, çertifikat, ani verilmiş Avdarmalı gagauzlara logo-fetli boyardan Baluştan, açan onnar 1820 çıkmışlar Baluşun moşiyasından Oraktan, neredä onnar yaşamışlar yakın 50 yıl. Baluş yazêr, ki oraklı gagauzlar uz insan, dooruluklu, uslu, zanaatlı, ii neetli, musaafirci, yolcuları kabul ederlär bir hısı-

mını gibi, çalışkan, barışmaklı, ii insan, korunêr sarfoşluktan, kavgadan, herbir fenalıktan. Orak hem Çadır küülerindâ gagauzların arasında 50 yıl içindâ olmadı ne hırsızlık, ne soymak, ne haramlık ne dâ öldürmâk, kannık.

Hep butürlü inandırmak kiyadı çadırılı gagauzlar da kabul etmişlâr logofetli boyardan Baluştan (Balş), açan onnar çıkmışlar Baluşun moşiyasından eski Çadırdan, neredâ yaşamışlar gagauzlar yakın 50 yıl. Bu evelki paalı kiyattan görüner, ne ii insanmış evelki gagauzlar».

Açan avdarmalı dâdu Kasım bunnarı söledi, dedi: «Yukardaki karakteristikadan açık görüner, ki gagauzlar hem bulgarlar diil hep bir soy insan – onnar biri-birindân başkalanêrlar hem dâ benzâmeerlâr ne karakterlân, ne dâ adetlerinnân, ne dâ tabeetlerinnân. Gagauzlar diil bulgar, onnar türk soyundan».

3. Gagauzlar türk soyundan, ama diil türk selcuklardan, zerâ türk selcuklar, angılarını İzeddin Kalkavuz. Sultan geçirmiş Anadoldan Kavarna-Varna viliyatına, yaşamışlar gagauzlarlan barabar gagauzların padişahlında yakın 100 yıl magometan olup, ama açan osmanı türklerin sultanı Bayazid I (1383) bozmuş gagauzların padişahlını Dobrocada, türk selcuklarını çoyunu erleştirmiş tatarların arasında Kırmıda, kalanını da geçirmiş geeri Anadola, ama gagauzları, ani hristiyanmış, sultan Bayazid brakmış Dobrocada.

4. Gagauzlar diil kumannıların (poloveçlerin) soyundan, zerâ nicâ bildirer hem yazêr orientalist Kera Kuun hem akademik doktor Radlov hem dâ gagauzolog-etnolog Moşkov, «kumannar tatar soyundanmış, kıpçak tatarlardan hem dâ lafedârmişlâr kıpçak tatarların dilinnân».

Kumannarlan barabar yaşarmışlar türklâr uzlar, oguzlar, angılardan çekilerlâr gagauzlar.

5. Gagauzlar diil ne urum grek, ne bulgar, ne dâ romın, ne dâ rus, ne dâ türk selcuk, ne dâ kuman, ama türk soyu, çekilerlâr evelki türk uzlardan, türk oguzlardan, nicâ gösterdilâr yazıcılar profesör İreçek, Moşkov, akademik Radlov hem dâ profesör

Manoff, ki gagauzlar türk soyundandır. Moskovdan mitropolit Makariy söleer, ki gagauzlar haliz türk soyundan.

40 yıl misionarlık etmiş Ortakı Aziyada türk senselelerin (halkların) arasında hem pek ii biler cümlä türk hem tatar dillerini, türk hem tatar söleyişlerini, söz (dil) konuşmalarını.

Mitropolit Makariy 1907 yılda musaafirlää geldi Kişnofa arhiepiskopa Vladimirä, eski dostuna Aziya misiyasından.

Açan o geldi Kişnofa, havezlendi bilsin, nesoy halklar, nesoy insannar yaşêrlar Basarabiyada. Arhiepiskop Vladimir Aziyanın Eski misioneri saydı gösterdi cümlä insannarı, ani yaşêrlar Basarabiyada. Ozaman mitropolit Makariy dedi «Bän tanıyêrım sayılmış insannarı, ama tanımêêrım, nesoy insandır gagauzlar, onnarı görmedim hem onnarın dilini işitmedim. Olmaz mı göreyim gagauzları hem dâ işideyim eki dâ okuyım onnarın sözlerini. Mitropolit Makariya gösterildi birkaç gagauz, verildi ona dua kitabı hem Evangeliya gagauzça. Mitropolit Makariy baktı onnarı islää, okudu da dedi: «Gagauz dili pak türk dili, haliz türk dili, pek ii benzeer türk uygurların dilinä, ani yaşêrlar şindi Aziyanın Altay bayırlarında hem dâ türklärä, ani yaşêrlar Orhon derenin suları boyunda. Altayın uygurları hem Orhon deresinin türkləri cümlä türklerin baş senselidir, onnar lefederlär gagauzlar gibi. Gagauzlar da türk senselesidir, lafederlär ölä, nicä türklär lafedärmiş bin yıl geeri eski türkçä. İstoriya söleer, ki çok türk senselesi geçmiş Aziyadan Rusiya viliyatlarına, neredän kaçmışlar Tunanın öbür kenarına, açan onnarın üstünä urmuşlar tatarlar-mongollar. Bunnarın içindä gagauzlar da bulunmuşlardır. Mitropolit Makariy pek sevindi, açan işitti, ki gagauzlar dooru inannı hristiyan, religiyalıklı, diyanetli, hem dâ dedi, aslı türklär ii ürekli insan, açık ürekli, uzluklu, musaafirci insan, onnardan çıkêr herkerä ii hristiyan. Mitropolit Makariy buldu, ki dua kitabı, dualar hem Evangeliya pek islää, pek dooru hem kolay, annayışlı talmaçlanmış gagauzça, pak türkçä. Mitropolit pek şaştı, ki inanın simvolu talmaçlanmış çok taa islää hem taa annaşıklı, nekadar Kazan Akademiyasının

talmaçlaması, hem dâ aldı bir kitap gagauz dualarınnan, ki gösterebilir profesörlere Moskvada hem Kazanda.

Mitropolit Makariy buldu, ki gagauzların dili haliz türk dili hem ki gagauzlar türk senselesi, türk soyudur.

Mitropolit Makariy dedi, ki uzlar için, oguzlar için, torklar (türklär) için, yazmışlar eski yazıcılar: letopiseť Nestor, istorik rus Karamzin, urum grek yazıcısı istorik Bagrănorodniy hem dâ arap yazıcıları İstahri hem İbi-Hankai. Mitropolit Makariy söledi, ki sade Ortakı Aziyada varmış 24 türk senselesi, baş türk halkları, angılardan git-gidä duumuş başka türk bölmeleri, angıları daalmış Aziya içindä hem Evropa içindä hem dâ çoyu onnardan araplanmış, persiyannanmış, ruslanmış, bulgarlanmış, urumlanmış, rominnanmış, madyarlanmış hem dökülmüş büyük halkların içinä. Gagauzolog Moşkov, ani gezmiş hem kendi gözlerinnän görmüş gagauzların cümlä küülerini Bulgariyada, Gretyada, Dobrucada, Romaniyada, Basarabiyada, Rusiyada, bulmuş hem yazêr, ki gagauzlar diil ne bulgar, ne urum (grek), ne romın, ne dâ rus soyundan, ama türk uzların, oguzların soyundan hem dâ ki çok gagauz Vizantiyada urumnarın, greklerin arasında urum olmuş, Bulgariyada bulgar olmuş, Romaniyada romın olmuş.

Pek siirek razgelmiş, ki urum eki dâ romın (moldovan), eki dâ rus gagauz olmuş gagauz küüyündä, gagauzların arasında.

Gagauzlar sormakta söleerlär, ki onnar diil bulgar, diil urum, diil rus, diil romın, diil osmannı türk, ama açan geler vakıt yazmaa kiyada onun soyunu, senselesini, gagauzlar deerlär bulgarların hem rusların arasında, ki onnar türklenmiş bulgar, urumnarın hem rominnarın arasında deerlär, ki onnar türklenmiş urum (grek), türkofon.

Gagauzlar evelki vakıttan üürenmişlär politika yapmaa: bulgarların arasında hem rusların arasında göstermää, ki onnar bulgar, ki bu sebeptän bulgarlar hem ruslar onnarı taa ii kabul etsinnär. Urumnarın arasında hem moldovannarın, rominnarın arasında gösterirmişlär kendilerini urum, grek eki dâ romın, ki

urum zaabitleri hem moldovan-romın zaabitleri (fanariotlar) ii kabul etsinnär gagauzları. Başka halklar ii kabul edärmiş gagauzları, zerä onnar yımışaklıklan, uzlaşmaklıklan, kayıllıklan, barışmaklıklan, uzluklan gezärmiş. Gagauzların karakteri, adetleri, tabeetleri hem sözüyeti, can duygusu söleer, ki gagauzlar türk senselesi hem dä onnarın dili haliz türk dili. En şannı yazıcılar açık göstererlär, ki gagauzlar çekilerlär türk uzlardan, oguzlardan, haliz türk senselesindän.

GAGAUZLARIN ERLEŞMESİ BASARABİYADA (BUCAKTA)

Tatarların-mongolların urmaklarından sora (1234) gagauzlar bük bölmeylän erleşmişlär Tunanın saa kenarlarında hem dä Kara Denizin günbatısının kenarlarında Varna, Kavarna, Balçık, Silistra viliyatında hem dä bir gagauz padişahlık kurmuşlar Dobrucada hem edenmişlär bir şannı padişah Dobrotiç, angısı yaşarmış gagauzların baş kasabasında Kavarnada. Bayazid I, osmannı türklerin sultanı (1383), gagauzların padişahlını bozmuş, gagauzların padişahını İvangosu, Dobrotiçin oolunu, vasal yapmış hem gagauzları eli altına almış hem koymuş onnari izmet etsinnär osmannıların sultanına...

Açan başlanmışlar cenklär rusların hem osmannı türklerin arasında, Varna, Silistra, Rusçuk viliyatlarında hem Dobrucada 1734-1739 yıllarda hem 1768-1774 yıllarda, gagauzlar pek çok zor çekmişlär hem dä başlamışlar brakmaa eski erleri hem dä geçmää erleşmää Moldova içindä Besarabiyada, Bucak içindä, hem dä Rusiyada. İlk sefer çok yardım vermişlär gagauzlara Moldova boyarları - urumnar, greklär, fanariotlar, angıları vermişlär gagauzlara moşiyalarını, boş topraklarını işlemää hem dä mal otlandırmaa hem dä koyun gütmää hem orada erleşmää.

Moldova boyarlarından en şannı hem en ii yapıcı gagauzlar

için boyarmış Baluş (Balş), ani türk Divanında hem Moldova Divanında büük zaabitmiş, çünkü onun varmış çok moşiyaları, kırları hem onun varmış läazımnı işçi için, çiftçi insan için, o Tunanın saa tarafından geçirmiş iki bölük gagauz Moldovaya, Basarabiyaya, Lapuşna viliyatına hem burada Baluşun moşiyalarında gagauzlar (1770 yılda) yapmışlar, düzmüşlər 2 koloniya, 2 küü: Çadır hem Orak, neredä yapmışlar 2 klisä. Baluş (Balş) geçirmiş birkaç bölmä gagauz başka moşiyalarına Siret boyunda. Burada gagauzlar durmuşlar, işlemişlər, yaşamışlar yakın 50 yıl. Ama açan Bucaktan çıkmışlar tatarlar, ozaman çadırlı gagauzlar çıkmış Baluşun Çadırından hem dä erleşmişlər 1818 yılda Bucakta, neredä düzmüşlər bir eni koloniya – Çadır-Lunga. Orak gagauzları 1820 yılda brakmışlar Orak moşiyasını hem dä geçmişlər Bucaa hem dä düzmüşlər bir eni koloniya Avdarma, neredä şindi dä yaşêrlar. Açan gagauzlar çıkmışlar eski Çadırdan hem Oraktan, onların erinä erleşmişlər moldovannar. Baluş gibi yaparmış başka boyarlar da hem dä moşiyalarına Tuna boyunda kabul edärmişlər gagauzları erleşmää yaşamaa. Kär tatarların bilä beyleri hem boyarları veri(r)mişlər gagauzlara moşiyalarını işlemää, zerä gagauzlar ii, dooru iş yaparmış hem dä ii dijma ödärmişlər boyarlara. Gagauzlar 1804 yılıdak daalı duru(r)muşlar Moldova içindä, Dobruca içindä hem başka erlerdä, ama açan ruslar almışlar Basarabiyayı, hem tatarlar başlamışlar çıkmaa Bucaktan hem dä geçmää Krıma hem Türk memleketlerinä, hem açan Rus padişahı vermiş izin, ki tatarların erinä kabul etsinnär cümlä hristiyanları: rusları, bulgarları, gagauzları, ozaman Moldovadan, Dobrucadan hem başka erlerdän gagauzlar başlamışlar erleşmää Bucakta. 1809 yılda gagauzlar düzmüşlər ikinci koloniyayı Kobey (Kubey), 1811 yılda gagauzlar düzmüşlər 8 koloniya: Komrat, Kurci, Çeşmeköy, Etuliya, Karakurt, Eski-Troyan, Beşgöz hem Kongaz.

1812 yıl – 5 koloniya: Dezgincä, Kazayakliya, Baurci, Tatar-Kopçak hem Volkanesti.

1814 yıl – 3 koloniya: Beşalma, Bolboka hem Taşbunar.

1818 yıl – 3 koloniya: Çadır-Lunga, Kiriet, Eniköy.

1820 yıl – 4 koloniya: Avdarma, Coltay, Tomay hem Haydar.

1821 yıl – 2 koloniya Satılık-Hacı (Aleksandrovka) hem Dimitrovka.

1830 yıl – 2 koloniya: Başköy hem Bulgariyka.

Gagauzlar kabul etmişlär toprak bolluklan – herbir çorbacıya verilmiş 50 desetina toprak. Koloniyalar kabul etmişlär toprak:

Kurci – 6000 desetina,

Ceşmeköy – 8164,

Etuliya – 3810,

Karakurt – 9120,

Eski-Troyan – 7000,

Çadır-Lunga – 7880,

Kiriyet-Lunga – 5100,

Eniköy – 6840,

Beşgöz – 4800,

Kongaz – 6540,

Beşalma – 6960,

Bolboka – 5760,

Taşbunar – 8260,

Başköy – 8130,

Komrat – 20100,

Çok-Maydan – 6720,

Dezgincä – 9120,

Kazayakliya – 8702,

Baurçi – 6420,

Tatar-Kopçak – 7681,

Volkanesti – 11994,

Satılık-Hacı – 5100,

Dimitrovka – 6661,

Tabak – 4000,

Avdarma – 5700,

Coltay – 3060,

Haydar – 4400,
Tomay – 7290,
Bulgariyka – 4600.

Baştan erleşmiş 5000 familiya. Cannarın sayısı etişirmiş 40.000 cana. Gagauzlar, koloniyalarında erleştiynän, başlamışlar ii ev düzmää, baa koymaa, fidan emiş için dikmää hem dä daa dikmää boş erlerdä, çukurlarda. En ii daa plantațiya dikmiş Komratta İordan Koyçu, dikmiş 100.000 daa fidanı. Gagauzlar herbir koloniyayı donattılar gözäl kliseylän. Koloniyalar büüdü, hem şindi Basarabiyada yaşêêr yakın üz bin gagauz. Evelki gagauzlar gösterdilär kendilerini ii işçi, ii çiftçi, ii baacı, ii çorbacı.

Evelki gagauzlar için yazıcılar yazêrlar, ki gagauzlar reli-giyalıklı, diyanetli, ii dinni insan. Gagauzların adetleri gözäl:

1) onnar severlär gitmää İerusalimä Hacılaa hem hacı olmaa;

2) severlär Afona-Aynoroza gitmää hem dä başka manas-tırları dolaşmaa Allaha dua etmäk için;

3) gagauzlar severlär (hertürlü iş için) kurban yapmaa – hem jertva getirmää, yapmaa anaların–bobaların cannarı için: punar, köprü, çöşmä, baaşlamaa fukaaralara, üsüzlerä mal eni çorbacılık için hem yapmaa hertürlü ilik, göstermää hererdä kardaşlık, ii üreklik. Gagauzlar hakikat uz insan, dooruluklu insan, hererdä gezer dooruluklan, uzluklan, çalışkan, fikirli, namuzlu, verdii lafını, verdii sözünü tutêr, ilikçi, uslu, raatlı insan, duygulu, ii neetli, musaafirci, yolcuları kabul eder hem konuklêêr hısımnarını gibi, diil tamah, saburluklu, dayanmaklı, vakıdında ödeer dejmalarını, borçlarını hem dä vakıdında getirer ödünç alınmış paraları hem dä hertürlü takımınarı. Gagauzlar eminneri basmêêr, Allahtan korkan insandır, kliseyâ giderlär her pazar karılarinnan hem uşaklarınnan, her sabah-avşam Allaha dua ederlär, herbir iş başlêêrlar duaylan. Genç gagauzlar çok ikram yapêrlar bobalarına, analarına, dädularına hem herbir ihtära.

Gagauzlar ayık, ayıklı insannar, rakı içmeerlär hiç, şarabı içerlär katışık suylan, karılar hem uşaklar şarap erinä içerlär boza (içki, yapılı papşoy unundan). Biredä kavga olursa, osaat ihtärlar popazlan barabar hem dä primarlan barabar barışmak hem sıra yapêrlar. Evelki gagauzlar pek ii sıralı insanmış, onuştan gagauzları yaşamaa hem işlemää imdatlan kabul edärmış bulgarlar, urumnar, greklär, moldovannar, ruslar, osmannı türklär hem kâr tatarlar bilä. İi dinniymişlär evelki gagauzlar, ama şindiki gagauzlar başlamışlar bozulmaa, Allahı unutmaa, sarfoşluk yapmaa, dini brakmaa, baptistlerä hem başka dinsizlerä geçmää hem kayıboluşa, kısmetsizlää etişmää...

Onuştan, ki evelki gagauzlar ii hristiyanmış, haliz ii dinni ortodoks hristiyanmış, hiç atılmazmış ortodoks religiyadan hem geçmüzmiş başka religiyaya, satmazmış canını, yaşarmış uzluklan, dooruluklan – cümlä halklar onnarı sevärmış, onnara inan veri(r)miş, ikram yaparmış. İstoriya söleer, ki gagauzların hatırını bakarmış urumnar Vizantiyada, Greçiyada, bulgarlar Bulgariyada, moldovannar Moldovada, rominnar Romıniyada, ruslar Rusiyada hem Basarabiyada, kâr türklär – osmannı türklär çok inan, çok hatır veri(r)mişlär hakikat gagauzlara. Pek fäna yapêrlar şindiki gagauzlar (gençlär), ani atilêrlar dooru dindän ortodoks religiyadan hem dä yapılêrlar baptist, adventist hem başka türlü sektant, allahsız komunist, zerä onnar bu kötülükän, bu fänalıklan utandırêrlar cümlä gagauzları hem dä götürerlär onnarı kısmetsizlää, zorluklara, belalara hem dä kayıboluşa. İhtiza läözüm, ki cümlä gagauzlar korunsunnar baptistlerdän, adventistlerdän, komunistlerdän, hertürlü sektantlardan hem dinsizlerdän, olsunnar haliz hristiyan bobaları gibi, ataları gibi evelki gagauzlar gibi, ki hererdä hatır bulsunnar. Evelki gagauzlar vermişlär emin, ki dayma olaceklar ortodoks hristiyan. Şindiki gagauzlar olmaz bassinnar boba eminini hem olmaz olsunnar sektant.

ANGI ZAABITLÄR YAPMIŞLAR GAGAUZLARA ÇOK İİLİK HEM VERMİŞLÄR ONNARA ÇOK YARDIM BESARABİYADA

En iilikli hem faydalı zaabit gagauzlar için Moldovannı Basarabiyadaymış Divan boyarı Baluş (Balş), ani taa 1770 başlamış kabul etmää gagauzları moşiyalarına hem dâ yardım etmää onnara yapsınnar en ilkinke gagauz küülerini Çadır hem Orak Lapuşna sancaanda, neredâ gagauzlar yaşamışlar 1770 yıldan 1819 yılıadâk, açan gagauzlar buradan geçmişlär Bucaa hem dâ orada düzmüşlär eni koloniyaları Çadır-Lungayı hem Avdarmayı. Çadırılı gagauzlar hem avdarmalı gagauzlar şindi dâ annadêrlar iiliklän hem dâ şükür ederlär zaabitâ Baluşa onun iilikleri için. Sözüyet söleer, ki Baluşun başka moşiyalarında da yaşarmışlar gagauzlar – Siret sularının boyunda, neredâ onnar Baluştan kabul edärmişlär hertürlü yardım.

Açan türklerin arasında hem rusların arasında büük cenk bitti hem dâ mayın 12 yılın 1812 Bukureştâ düzüldü barışmak hem dâ türk sultanı Selim verdi rus padişahına, Rusiyaya, Basarabiyayı, – ozaman rus padişahı İisözlü Aleksandr I çıkardı Basarabiyadan tatarları hem dâ verdi izin, ki tatarların erinä Bucakta erleşinnär cümlä hristiyanlar, ani isteerlär çıkmaa türk memleketindän, eki dâ çıkmışlar oradan vakıtlan hem dâ isteerlär koloniya yapmaa Rusiyada, kolonist olmaa.

Açan Basarabiya, Bucak, açılmış kolonistlär için, ozaman bulgarlar, gagauzlar hem dâ başka insannar başlamışlar erleşmää Bucakta. Ama ki erleşmäk olsun ii, hem dâ kolonistlerin arasında olsun sıra, distiplina hem raatlık, hem ii yaşamak, uzlaşmak, padişah İisözlü Aleksandr I düzdü, kurdu Basarabiyada bir eni Zaabitlik (Administraşiya Colonialä) kolonistlär için hem dâ kolonistlerä koydu komandant, baş zaabiti gubernatoru general-leytenant İvan Nikitiç İnzovu hem dâ ona verdi yardımcı Koloniya bakıcılarını, popeçitelleri, ki onnar barabar düzsünnär kolonistlerin cümlä işlerini. İnzov kolonistlerin

zaabitliini kabul ettiynän, çünkü o generalmiş hem ki küçük-
luktän askerlik yapmış, üürenmiş asker distiplinasını, alışmış
hererdä sıra yapmaa, dikmiş, kurmuş ii distiplina, ii sıra, ii tabeet
cümlä koloniyaların içindä hem herkerä deyärmiş bulgarlara,
gagauzlara hem dä başka kolonistlerä: «Be, adamnar, Padişah
sizi çıkardı türklerin eli altından, zorlardan, belalardan, herbir
çorbacıya bedava, parasız verdi ellişär desetina toprak, verdi
yardım mallan, materiallan, paraylan evyapmaa, kurtardı rekrut-
luktan, hertürlü vergilerdän, dooruluksuzluktan, baaşladı zizä
dooruluk hem herbir zanaat yapmaa bütün Rusiyanın içindä,
alış-veriş yapmaa, üürenmäk kabul etmää; sizdän Padişah isteer
seslemäk, olasınız ii hristiyan, ii memleketçi, ii işçi, ii zana-
atçı, ayık insan, uslu, sesleyici, barışmaklı, hatırlı, dooruluklu,
bakasınız distiplinayı, ii sıraları, tutasınız ii adetleri, - koruna-
sınız sarfoşluktan, hırsızlıktan, haydutluktan, haylazlıktan hem
hertürlü, fänalıktan, ozaman Padişah sevinecek hem dä sizä
taa zeedä baaşış verecek. Ama eer siz, kolonistlä, yaparsanız
hırsızlık, haydutluk, kavga, düüş, çekiş, ölüm kannık hem başka
fänalık, ozaman kabaathı adamnar o saat kabul edeceklär azap,
zeet, zaamet, asker zakonunnan, askercä... Bana Padişah verdi
kuvet azaplayım fäna kolonistleri uzatmaklan koloniyadan,
Bucaktan, Besarabiyadan hem dä yollamaa onnarı granițadan
dışarı, eki dä Siberiyaya, neredän hiç bir vakıt olmaz gelsin geeri
evä... Onuştan bakın, sesleyin islää zaabitleri, ihtärları, zakon-
narı tamannayın; olun islää hristiyan, dooru insan.

Kolonistlerin Baş Komandantı general İnzov pek religiyalıklı,
ii dinni, ii neetli adammiş hem herkerä savaşırmış kolonistleri dä
yapmaa religiyalıklı, ii dinni insan, ki onnar ii tutsunnar yortu-
ları, oruçları, pazarlar günü gezsinnär kliselerä, her gün yalvar-
sınнар Allaha. Ştä ne söleer sözüyet İnzov için, - ne yapmış o, ki
kaldırsın dey gagauzların religiyalıklıını. Razgelmiş, ki general
İnzov gelmiş gagauz koloniyasına Bolbokaya pazar günü hem
dä adetinä görä gitmiş kliseyä, hem dä pek şaşmış, açan görmüş
klisey1 boş, insansız. Slujba bittiktän sora İnzov general sormuş

popaza, neçin gagauzlar gelmeerlär kliseyâ. Popaz cuvap vermiş, demiş: Bolboka gagauzları geldilär Tunanın öbür kenarından bir küüdän, neredä başıbozuklar çoktan yakmışlar gagauzların klisesini hem dä onnar vazgeçmişlär kliseyâ gezmää hem burada da pazarlar günü giderlär kasabalara Bolgrada, Reniyâ ekin satmaa, balık tutmaa. Bunnarı işittiktän sora İnzov çaarmiş primarı hem dä sormuş, neçin gagauzlar gezmeerlär kliseyâ pazarlar günü. Primar cuvap verip demiş: «General komandant Efendi, Bolboka gagauzları deerlär: yok lääzımnık biz, işçilär, gezelim kliseyâ, zerä bizim için gezer kliseyâ bizim popazımız hem dä o bizim için dua eder, yalvarêr Allaha».

Bunnarı işittiktän sora İnzov pek şaşmış hem dä büyük zaabit gibi, neet koymuş üüretsin gagauzları kliseyâ gezmää. Açan İnzov general gelmiş Kişnofa, çaarmiş asker başını, bir religiyalıklı polkovnii, hem ona demiş: «Bolboka gagauzları bilmeerlär gezmää kliseyâ, al bir polk asker hem dä ko ofițerlär hem dä soldatlar üüretsinnär gagauzları kliseyâ gezmää pazarlar günü hem dä Allaha yalvarmaa. Yap bu işi fikirli, ölä, ki gagauzlar hiç annamasınnar, ki bän sizi yolladım, ama ki askerlär rekognostirovka, manevra yapêrlar Tuna semtlerindä».

Bir sabah, açan Bolboka gagauzları uyanmışlar, şaşmışlar, açan Bolboka içinä girmişlär soldatlar, askerlär muzıkaylan hem konak erleşmişlär küü içindä ölä, ki herbir evdä duruş, durmak bulmuş birkaç soldat. Her gün soldatlar yaparmış üürenmäk, rekognostirovka, manevra, ama açan gelirmiş pazar günü, eki dä bir yortu, soldatlar çin sabaa başlarmışlar yıkanmaa, rubalarını paklamaa, çizmelerini vaksalamaa, yaalamaa, – kliseyâ hazırlanmaa. Çan çektikten sora hem dä ev çorbacısına, hem dä onun karısına demää: «İ çorbacı, ii hozäyka, işitmeer misiniz, ki çan çekiler, çan bizi kliseyâ çaarêr, Allaha dua etmää. Çorbacıların kimisi, utandırmasın dey kendilerini, başlarmış hazırlanmaa kliseyâ hem dä soldatlarlan kliseyâ gitmää. Ama çorbacıların kimisi deerlärmiş soldatlara: «Bizim vakıdımız yok

kliseyâ gitmää, işimiz var, bizim için popaz dua eder klisedä, yok läâzımnık biz gidelim kliseyâ».

Bölä çorbacılar soldatlar deyärmiş: «İ çorbacı, ii hristiyan bölä lafetmäz, religiya zakonu söleer, ki herbir hakikat hristiyan pazar günü läâzım gitsin kliseyâ, ama o kendi gidämäzsä, läâzım yollasin kliseyâ karısını, uşaklarını. Klisä zakonu yazêr, ki pazar günü hem yortu günü herbir evdän, herbir familiyadan makar bir can gitsin, gelsin kliseyâ hem dä dua etsin Allaha hısım-narı için. Bu lafları işittiktän sora çorbacılar, ani gidämäzmişlär kliseyâ kendileri, yollarmışlar kliseyâ karısını, eki dä uşaklarını. Soldatlar deerlärmiş gagauzlara: «Siz ölä kısmetliysiniz, kabul etmişiniz ellışär (50) desetina toprak, yardım padişahant, siz läâzım her gün Allaha dua edäsiniz hem şükür edäsiniz, ki ölä ii, bollukta yaşêrsımız». Gagauzlar bu lafları işidip hem görüp, nicä soldatlar avşam-sabah Allaha dua ederlär, nicä pazarlar günü kliseyâ gidärmişlär, orada okurmuşlar, çalarmışlar klisä türkülerini, pek çok şaşarmışlar hem deerlärmiş: «Bey, rus askerleri pek religiyalıklı, ii inannı, dualıklı insan, ya biz dä alalım onnardan örnek». Gagauzlar pek çok şaşarmışlar, açan çin sabah hem avşamneyin askerli düdük çaldıktan sora, darabana urduktan sora cümlä soldatlar toplanarmışlar klisä auluna hem dä burada dua edärmişlär Allaha barabar, hem dä onnarın gözäl çalgıları işidilirmiş bütün küü içindä.

Pazarlar günü cümlä soldatlar toplanarmış polkovniin auluna hem dä oradan ofițerlärlän barabar, asker sırasına görä, bütün batalyonnan muzıkaylan gidärmişlär kliseyâ, neredä okurmuşlar hem klisä çalgılarını çalarmışlar diil sade soldatlar, ama ofițerlär dä. Slujba bittiktän sora soldatlar genä çalgıylan hem muzıkaylan, asker sırasına görä, klisedän gidärmişlär polkovniin konaana. Bolboka gagauzları, onnarın karıları, uşakları çıkarmış siiretmää, paradı görmää, asker muzıkasını seslemää hem asker çalgılarını işitmää, hem çok şaşarmış hepsi hem dä soldatlardan alarmışlar örnek kliseyâ gezmää hem Allaha dua

etmää ölä, ki klisä herkerä dolurmuş gagauz insannarinnan. Birkaç afta askêrlär durmuşlar Bolbokada hem dä vermişlär gagauzlara lekțiya, örnek, üürenmäk kliseyâ gezmäâ.

Açan polkovnik görmüş, ki Bolboka gagauzları üürenmişlär kliseyâ gezmäâ, geçirmiş askerlini başka gagauz hem bulgar koloniyalarına, ki onnarı da muzıkaylan üüretsinnär kliseyâ gezmäâ... Gagauzlar hem bulgarlar sora annamışlar, ki İnzov general butürlü asker muzıkasınnan üüreder onnarı kliseyâ gezmäâ her pazar, hem dä deerlärmiş biri-birinä: «Hay, be kardaşlar, kendimizdän gidelim, gezelim kliseyâ pazarlar günü, beklämeyelim, ki İnzov general yollasın bizä askerleri hem asker muzıkasını akıl üüretmäâ... Bey, beklämeyin muzıkayı». Eski vakıtlarda soldatlar, askerlär, ofițerlär hem kâr da generalar cenk vakıtlarında gösteri(r)dilär insana çok gözäl örnek religiyalık için.

Kâr feldmarşal generalisim Suvorov, ani İzmail kalesini aldı türklerden, ölä religiyalıkl generalmiş, ki klisä çannarını çekärmüş kliselerdä, okurmuş klisedä apostol hem soldatlarlan çalarmış klisä çalgıları. Bu haliz ii hristiyannardan, askerlerdän gagauzlar da üürenmiş olmaa religiyalıkl, ii dinni, duacılıkl. General İnzov çok iilik yapmış gagauzlara hem dä cümlä kolonistlerä, bir boba gibi, hertürlü yardım vermiş onnara kendisi dä hem onun yardımcıları koloniyaya bakıcıları, popeçitelleri. Zaabit general İnzov yollamış herbir koloniyaya haliz instrukțiya, yazı, nicä kolonistlär läüzümmüş yaşasınnar, ne yapsınnar, nedän korunsınnar.

1. İlkinki koloniyaların bakıcısıymış, popeçitel mayor **Malä-vinskiy**, ani kolonistlär için izmet etmiş, zaabitlik etmiş 7 yıl (1820-1826-dak).

2. Sora popeçitel Nasaatçı **Korniloviç** 1826-1832 hem

3. **Merder**, ani zaabitlik etmişlär 7 yıl (1826-1832).

4. Hem dä **Mihail Grigoryeviç Butkov**, ani zaabitlik etmiş koloniyalarda noyabrinin 30, yıl 1832 – noyabrinin 23, yıl 1844 (12 yıl).

Bu zaabitlär, bu popeçitellär pek çok çalışmışlar, işlemişlär gagauzların, bulgarların hem cümlä kolonistlerin ii halı için, bereketleri için, faydaları için, saalı için, devletleri için hem hertürü ilikleri için ölä, ki koloniyalar olmuşlar en gözäl, en şanı, hen çalışıklı hem en zengin küülär bütün Basarabiyadan, ki cümlä geçennär şaşarmış onnara hem dä kolonistlerä hem da onnarın yaşamalarına, sıralarına. Bu zaabitlär, bir boba gibi, herbir ii işä üüredirmişlär kolonistleri, hem gagauzları, hem dä geçä-gündüz çalışırmişlar onnarın ilii için hem faydaları için.

Onnar kolonistlerä toprak kesärmış, küü eri ayırı(r)mış, veri(r)mış fidan başça hem daa dikmää, baa çibıklarını, baa dikmää, hertürlü toom ekmäk için, material küü yapmaa, evleri, aulları, yapmaa plan veri(r)mış, para ödünç veri(r)mış hem her ii sıraları yaparlarmış hem dä daavalarını kesärmış.

Cümlä zaabitlerin içindän hepsindän taa zeedä, taa faydalı işlemiş popeçitel Mihail Butkov. Onun ii, faydalı işleri için yazıcılar V.E. Aprilov hem A. Skalkovski yazmışlar bütün kiyatlar hem göstererlär, nicä o düzärmış koloniyaları; yaparmış hertürlü ii sıra, yardım edärmış herbir koloniyada yapmaa klisä, şkola, magazin ekin için, ki bulunsun iinti kıtlık vakitlarında. O çok çalışmış yapmaa birkaç anmak kulesi (pamätnik).

Onuştan bulgarlar, gagauzlar hem başka kolonistlär yaparmışlar Butkova çok hatır, şükür edärmışlär ona onun ilikleri için hem dä, açan o bitirmiş Bolgradta yapmaa soboru – anmak kliseyi – getirmişlär Butkova bir şükürlü adres aprilin 8 yılın 1839. Ştä onun yazısı: «Şükür etmäk adresi Koloniyaların Komandantına Mihail Grigoryeviç Butkova, Basarabiya koloniyaların büklerindän, deputatlarından».

Artık altı yıl zaabitlik edersin bulgar (hem gagauz) koloniyaların üstünä, hem biz gördük hem göreriz, ki Canabiniz cümlä izinnerinizlän, işlerinizlän gösterersiniz her gün düşünmäk, mukayetlik hem çalışmak, ki bereketleyäsin bizim yaşamamızı, ii kurasın bizim ömürümüzü, verersin bizä nasaat hem örnek, nicä kaldıralım, islää yapalım hoşlayalım çiftçili,

baacılı, başçivancılı, hertürlü zanaatı, herbir işi, herbir çorbacılı, hem biz dâ göreriz, nekadar fayda hem kâr bulêriz: bizim kazanmamız, gelirimiz çok kat büüdü, bizim vergilerimiz hem harçlarımız küçüldü, azlandı. Canabiniz hererdâ yapêrsınız ekonomiya, bizi dâ üüredersiniz yapmaa ekonomiya – ii hesaplık. Canabinizin yardımınızlan herbir koloniyada yapıldı kıtlıktan kurtulmaa dey sakınmak magazinneri, ekin tutmaa zor vakıtlar, kıtlık vakıtları için... Canabinizin çalışmaklınnan Bolgradta yapıldı pek gözâl klisâ sobor hem başka koloniyalarda yapıldı hem yapılêrlar kliselâr hem şkolalar. Canabiniz bizi herkerâ kabul edârdiniz bir boba gibi, seslârdiniz bizim laflarımızı, yalvarmalarımızı dayanmaklan, saburlu, fikir hem nasaat veri(r)diniz hem hertürlü yardım, arkalık bizim zorlarımızda, belalarımızda... hem daavalarımızı da kesârdiniz dooruluklan hem tez. Onuştan biz, koloniya küülerin beyleri, ihtârları hem deputatları, Canabinizin bölâ ii bobalı zaametlerini hem yardımnarınızı bizim faydalarımız için, bizim izmetlerimiz için, bizim bereketimiz için gördüktân sora bulduk lââzımnık bizim adımızdan hem dâ cümlâ kolonistlerin adından getirelim Canabinizâ, bizim ii ürekli Zaabitimizâ, bu adresi hem şükür etmemizi ii hem faydalı zaabitliiniz için, hem teklif ederiz kabul edâsınız bu şükürlü adresi, ama biz hem bizim evlatlarımız dayma anacez Canabinizi bir ii ürekli hem şannı zaabitimizi gibi».

Bu adresin altında yazılmışlar (89) seksân dokuz koloniyaların primarları, beyleri, ihtârları hem deputatları.

Bu adrestân hem dâ yukarda olan yazılardan açık görüner, nekadar iilik, zaamet, çalışmak koymuşlar koloniya zaabitleri bulgar, gagauz koloniyaları için hem kolonistlerin hayırı için, faydaları için, ii bereketi için. Bu zaabitlâr düzmüşlâr koloniyaları pek ii, yapmışlar ii sıra, ii distiplina, ii zakonnuk, ki cümlâ kolonistlâr yaşarmışlar ii, raat, korkusuz, uslu, dooruluklu, zerâ o zaabitlerin vakıtlarında kolonistlerin arasında hiç bulunmazmış ne hırsız, ne haydut, ne dinsiz, ne dâ sarfoş, ne dâ

fânalıklı insan, hem olurmuş gecä-gündüz evlerin kapuları açık olsunar... Koloniya zaabitlerin başı general İnzov yaşarmış Kişnofta hem Odestä, ama popeçitellär yaşarmış bulgarların hem gagauzların arasında onnara yakın Bolgradta, Kobeydä, Komratta, ki her vakit baksınnar koloniyaların işlerini hem kolonistlerin zanaatlarını, yaşamasını. En sonku popeçitelmiş İvan Stepanoviç İvanov, ani çok çalışmış komratlı gagauzlar için, açmış Komratta gagauzların uşakları için gimnaziya.

ANMAK YAPILAR-MONUMENTLÄR

Bulgarlar hem gagauzlar, ki anılsın dey onnarın gelmesi Balkan tarafından Tunanın bu tarafına Bucaa, Bolgradta kaldırmışlar, yapmışlar bir şannı sobor, ki o olsun anmak yapısı, ki ona bakannar aklına getirinnär, nicä bulgarlar hem gagauzlar gelmişlär Bucaa türk memleketindän hem da burada erleşmişlär. Kolonistlär, ki ansınnar dey onnarın ilk zaabitini general İnzovu, hep Bolgradta yapmışlar Ay Mitrofanın adına bir klisä hem onun içindä gömmüşlär İnzovu, açan o ölmüş. Onun mezarı üstündä koyulmuş mramordan anmak taşı hem yazılmış ştä ne yazı:

«Burada raatlanêr Allahın İzmetkärin generalin İoan Niki-tiçin İnzovun tozu, ani kolonistlerin Baş zaabitiymiş».

Duumuş ay dekabrinin 23 yıl 1777, ölmüş mayın 27 yıl 1845.

Kim bakêr bu kliseyâ hem İnzovun mezarına, aklına getirer İnzovun iiliklerini hem anêr onu hem deer: «Bu zaabit, bu general verdi bulgarlara, gagauzlara hem cümlä kolonistlerä eni ömür, eni yaşamak, eni memleket: Allah onu şannasın».

Hep Bolgradta bulunêr koloniya zaabitin Merderin mezarı, neredä kolonistlär koymuşlar bir anmak yapısı, anmak taşı.

Besarabiya kolonistleri, ki ansınnar dey rus padişahlarını, ani vermişlär onnara Bucak meralarını yaşamak için, 1828 yılda

yapmışlar iki monument, iki anmak yapısı, iki obelisk:

1) birincisini (obelisk) Tuna boyunda Satinovun su köprü-lerin geçiklerindä, neredä padişah Nikolay I geçirmiş askerlerini Tunanın öbür tarafına;

2) ikinci obelisk yapılmış o erdä, neredä padişah Nikolay I Allaha dua ettiktän sora iisözlemiş askerlerini geçsinnär Tunayı. Padişah Aleksandr II 1872 yıl iyül ayında siiretmiş gagauzları Bender sancaanda hem da beenmiş onnarın yaşamasını, adetlerini hem tutumnarını hem işlerini.

Bunnarı şindiki gagauzlar da läüzüm bilsinnär hem da ansinnar zaabitleri, ani çok iilik yapmışlar evelki gagauzlara, şindikilerin atalarına, hem da şindiki gagauzlar da çalışsinnar olmaa evelki gagauzlar gibi religiyalıklı, dooru inanni, uslu, ayık, fikirli, çalışkan insan, ki hepsi desinnär, ki gagauzlar dooruluklu, ii uzluklu insandır.

GAGAUZLARIN AARİFLENMESİ, ÜÜRENMESİ, OKUMALARI, LİTERATURALARI HEM KULTURASI

Evelki vakıtlarda, açan gagauzlar yaşarmışlar Vizantiya (urum-grek) memleketindä, onnar kullanarmışlar urum-grek kitaplarını hem yazılarını hem da uşaklarını üüredirmişlər urumca urum şkolalarında. Gagauzlar, ani yaşarmışlar bulgarların arasında, kullanarmışlar bulgar kitaplarını hem bulgar slavon yazılarını hem da uşaklarını üüredirmişlər bulgar şkolalarında bulgarca. Gagauzlar, ani yaşarmışlar Moldovada, kullanarmışlar moldovan kitaplarını hem da uşaklarını üüredirmişlər moldovanca moldovan şkolalarında. Gagauzlar, ani yaşarmışlar Rusiyada hem Basarabiyada, 1918 yılıdak kullanarmışlar rus kitaplarını hem rus yazısını, hem da uşaklarını üüredirmişlər rusça rus şkolalarında. Şindi Romaniyada onnar kullanêrlar romın kitaplarını hem romın yazılarını, hem da uşaklarını üüredêrlär romınca romın şkolalarında... Haliz

gagauz yazısı, gagauz kiyadı bulunmêêr gagauzlarda – onuştan onnar kullanarmışlar o memleketin yazılarını hem kiyatlarını, neredâ yaşarmışlar, onuştan gagauzların yazılı literaturası yok, ama var sade aazdan sölemâ literaturası. Gagauzlar aazdan-aaza sölärmışlär türkülerini, masallarını, maanelerini, işittiklerini, gördüklerini, türlü istoriyaları hem da sözüyet çekärmış bir gagauz soyundan başka soyuna. Rusiyada hem Besarabiyada gagauz dilindâ hiç kiyat bilâ bulunmazmış 1907 yıladak. 1904 yılda üüredici-profesor protoierey Mihail Çakir geçirdi gagauz dilinâ duaları, Evangeliyayı hem başka faydalı kiyatları, hem da teklif etti Arhiepiskopa Vladimirä hem zaabitlerä, ki onnar yalvarsinnar Ay Sinoda, ki verilsin izin tiparlamaa faydalı kiyat (kitap) gagauz dilindâ. Ayozlu Sinod 1907 yılda verdi izin tiparlamaa yaprak hem kiyat gagauz dilindâ, gagauzça slavon bukvalarınnan hem da rus bukvalarınnan. 1907 yılda İsus Hristozun Duuma Kardaşlı Kişinoftan başladı tiparlamaa gagauzça fayfalı religiyalı, diyanetli yaprakları gagauzça hem dua kitabını rus bukvalarınnan.

1909 hem 1910 yılda tiparlandı:

Ay Evangeliya slavän bukvalarınnan;

1911 yılda tiparlandı:

a) Allahlı Liturgiya rus bukvalarınnan;

b) Eski Baalantının Ayozlu İstoriyası;

1912 yılda tiparlandı:

a) Saatlar hem psaltirin psalomnarı;

b) Eni Baalantının Ayozlu İstoriyası;

c) Klisä istoriyası kısıdan;

d) Akafist hem moleben Cümlädänayoz, Allahıduudurana (Panaiyaya).

Bu kitapları gördü hem beendi Moskova Mitropolit Makariy, ani 40 yıl misionarlık etti türklerin hem tatarların senselelerin arasında hem da buldu, ki ii geçirilmişlär gagauz dilinâ. Simferopoldan Simferopol tatar hem türk şkolaların inspektoru gagauz Haralampiy A. Monastırlı, ani büyük lingvist olup, ii biler cümlä

türk hem tatar dillerini, ştä ne yazêr bu gagauz kitapları için, ani tiparlanmışlar Besarabiyada: «Gagauz kitapları talmaçlanmış islää, gözäl, zerä yazılmış haliz gagauzça, haliz o dildä, nicä lafederlär gagauzlar. Kitapları läüzim geçirmää o dilä, nicä lafederlär gagauzlar. Ne büük kısmet hem şennik, hem sevinmäk verilmiş gagauzlara, ki onnar da kabul etmişlär Allahın sözlerini ana-boba dilindä. Talmaçlamak Allahın sözlerini gagauz dilinä benzeer Kiril-Mefodiyanın işlerinä, zaametlerinä. (Bak istoriyada). Çünkü uşaklar hem gençlär 1919 yıldan beeri üünerlär romın şkolalarında romın latin bukvalarınnan. 1932 yılda Ay Evangeliya tiparlandı hep gagauzça, ama latin-romın bukvalarınnan. Ştä ne yazêrlar, netürlü yapraklar hem kitaplar tiparlandı gagauz dilindä. Onnar için yazıldı jurnalda «Luminätorul», açan yazıcı protoierey Mihail Çakir tamannadı 50 yıllık işlemesini popazlıkta hem uçitelliktä 1931 yılda. Adreslerin arasında getirildi adres gagauzlardan. Ştä ne yazılı onda: noyabrinin 8 yılın 1931 gagauzların delegatı Avdarma uçiteli Vladimir Kasım Orfelinatın Klisesindä liturgiya bittiktän sora okudu aşaadakı adresi gagauzların tarafından:

«Pek dindarlı hem çok şannı boba ekonom-stavrofor protoierey Mihail Mihailoviç!

Biz, gagauzlar, sade şindi birkaç gün geeri annadık gazetalardan, ki Canabiniz tamannadımız 50 yıl uçitellik hem popazlık işlemedä, apostolluk izmetindä, onuştan biz, gagauzlar, geldik makar Arhangel Mihailin günündä Canabinizin gününüzdä getirelim şükürlük getirmesini hem mutlulandıralım Canabinizi gözäl hem faydalı hem çok iilikli işleriniz için Ay klisenin hem şkolaların tarlalarında hem da insanın aydınıklamasında hem da onun ii doorutmasında 50 yıl işlemäk vakıtında. Faydalayalım biz bu günü, ani ölä şannıdır Canabiniz için, hem da gösterelim Canabinizä şükür etmäk. Bütün ürektän, bütün kuvetlän şükür ederiz büük iilik için, angısını gösterdiniz hem gösterersiniz gagauz-

lara aydınnık hem nasaat vermeklerdä, zerä 30 yıl verersiniz onnara aydınnık hem nasaat.

Canabinizdän ileri, Canabinizädak gagauzlarda yoktu hiç bir yazı, hiç bir kiyat gagauzça, gagauz dilindä. Canabiniz bizim için, gagauzlar için, oldunuz ölä nurlu, nicä nurluymuş Kiril hem Mefodiy slavän insannarı için. Canabiniz verdiniz bizä Ay Evangeliyayı gagauz dilindä, angısını biz sesleeriz klisedä ana dilimizdä hem da okuyêriz onu evdä da.

Canabiniz verdiniz gagauzlara Ay liturgiyayı, saatları, akafistleri, molebenneri, Eski hem Eni Baalantının istoriyasını, klisä istoriyasının kısa kitabını hem başka faydalı yazıları gagauz dilindä. Şindi da, ihtärlük günnerindä, Canabiniz her ay yollêrsınız gagauzlara misioner yapraklarını, ki onnarı aydınnıklandırassınız dey ii nasaatlan.

[Biz tatlılıklan hem şükür etmäklän okuyêriz bu çok faydalı yaprakları, açan şindiki vakıt zeedelenmiş bizim religiyamızın duşmannarı. Şükür sana, boba (otet) Mihail, bin kerä şükür sana o çalışmaklı zaametlik için, angısını her gün yapêrsın gagauzlara aydınnıklamaa dey. Yalvarêriz Ey (?) Allaha, ki O versin ödeyiş Canabinizä apostolluk için, versin saalık, ki çok yıl olassınız gagauzlara yol yıldızı, olassınız gagauz senselelerinä fener kulesi. Canabiniz hertürlü işlerdä gösterdiniz bizä ii örnek, onuştan biz gagauzların apostoluna, gagauzların nasaatçısına, buyurêriz çok yıl hem da teklif ederiz Canabinizä kabul edäsiniz bu adresi gagauzlardan bir şükür etmök nişanı gibi iilikleriniz için, angılarını yaptınız gagauzlara. Çok yıl ileri! Gagauzların deputatı uçitel Vladimir Kasım».

Gagauzlar gösterdilär kendilerini rus şkolalarında hem da romın şkolalarında, ki onnar talantlı, çalışkan insan, hem çoyu çıktı popaz, ofiţer (asker bey), injener, uçitel hem türlü zaabit hem ustalıkli işçi. Var umut, ki gagauzların kültürası gidecek islää.

GAGAUZLARIN ZANAATLARI

Açan gagauzlar gelmişler Besarabiyaya, neredä ozaman varmış çok boş mera, onnar taa çok zanaatlanarmışlar koyun-nuklan, çobannıklan, hergeleliklän, sırlıklan, balıkçılıklan, ama açan toprak, meralar azalmış, başlamışlar taa çok zanaatlanmaa çiftçiliklän, başçivancılıklan, baa dikmäklän, kuannıklan (arıcılık-lan), bürüncüklüklän (ipek çıkarmaklan) hem bezirgän-nıklan. Gagauzların arasında var hertürlü ustalar, ama gagauzların baş zanaatı - çiftçilik. Onu yapêrlar gagauzlar ii, bütün meraları payederlär iki sıraya: bir sırada ekerlär booday, arpa, çavdar hem o türlü ekin; başka sırada ekerlär papşoy (kukuruza).

Ozaman tarlalar vererlär ii bereket. Gagauzlar taa çok beenerlär çiftçilii, neyi gösterer onnarın türküleri hem adetleri. Açan gagauzlarda duuêr uşak çocuk, onun göbeenä koyêrlar bir parça ekmek hem da keserlär bir parça göbek hem da koyêrlar onu puluk üstünä - ki o olsun ii, çalışkan çiftçi. Açan gagauzka sallangaçta sallêêr çocuunu, uşacını, çalêr ona: «Uyu-uyu, çocuum, da büük olasın hem da tarlaya gidäsın, tätünä yardım edäsın».

Bu türkü gösterer, ki gagauzlar küçüktän uşakları çocukları üürederlär sevsinnär çiftçilii. Kızcaazlara anaları çalêrlar: «Uyu-uyu, kızım, da büük olasın hem da mamuya bez dokuyasın, gölmek dikäsın, hem mamuya herbir iştä yardım veräsın...»

Var kız türküsü, kız oyunu, ani gösterer, ki kızlar gagauzkalar ayırêrlar güvää olsun çiftçi, başka zanaatlı delikannıları kabul etmeerlär. Kızlar oynêrlar bir oyun, ani deniler **domuz düünü**. İki kız oturêr yannaşık, tutup biri-birini beldän, onnarın ardında oturêr üçüncü kız bir gelin gibi. Ştä gelerlär onnara başka iki kız, çalarak türkü hem türküyü bitirdiktän sora deerlär oturan kızlara: «Sorun bizä, neçin geldic». Oturan kızlar deerlär: «Söleyin kendiniz, neçin geldiniz». Gelän kızlar çalêrlar: «Biz geldik karagöz kızınız için - verin onu bizä».

*Mihail Çakirin yaşadığı evi (b  n  k   durumu).
Kişin  v. Arm  n sokağı*

Bu ev 1908-ci yilda İrina Çakirin adına yazılıymış. Kişin  v

*Mihail akirin mezarında dua okuyêr
Kişinöv hem Bütün Moldova mitropoliti Vladimir*

*Mihail akirin mezarında Paskellâ günü. Mariya Maruneviç, Olga
Radova, Stepan Kuroglu, Lübov Çimpoeş, Diana Nikoglo*

*Gagauziya Başkanı Mihail Formuzal,
kultura hem üüredicilik nasaatçısı Mihail Kendigelân çiçek koymakta
Mihail Çakirin anmak taşına. 2007 yıl, april ayı*

*Ay Dimirti klisesi (yıkılmış 1972-ci yılda).
Çadır-Lunga*

*Ay Dimitri klisesi.
Çadır-Lunga*

Moldova Respublikasının Prezidenti Vladimir Voronin, Gagauziya Başkanı Georgiy Tabunşçik (2003-2006 yy.), Halk Topluşu Başı Stepan Esir, Kişinöv hem Bütün Moldova Mitropoliti Vladimir, Varna hem Preslav Mitropoliti Kiril şan aleyasını bakarkan

Gagauz aydınadıcısının hem ruh liderinin anmak taşı (barelyef). Şan aleyası. Komrat, 2006 y.

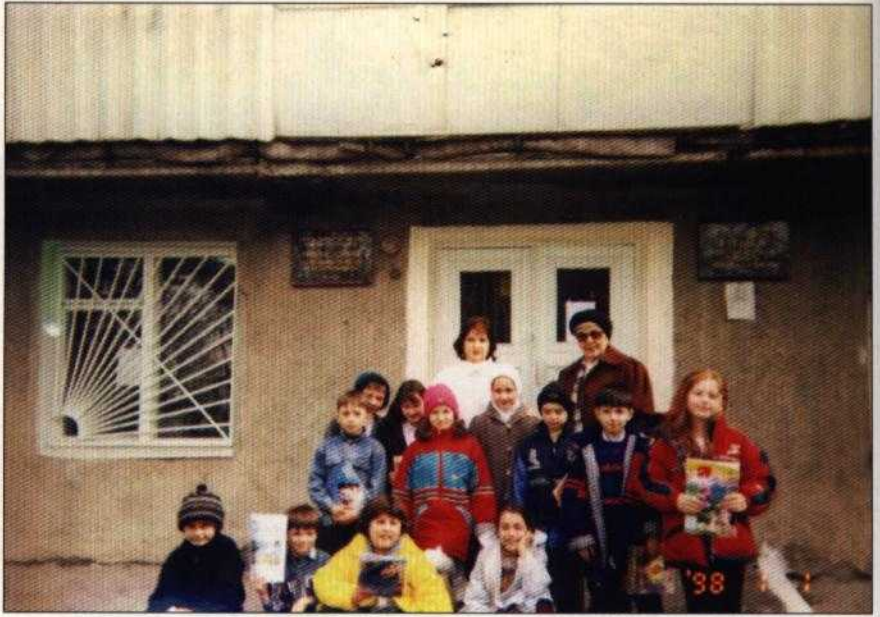
*N. Kiseev, K. Sırf, L. Tanasoglu
Mihail akirin mezarını dolaşmakta*

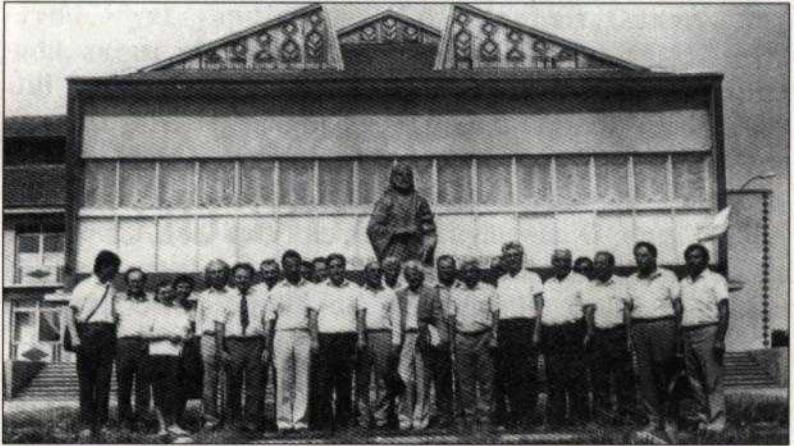
*Dionis Tanasoglu Krānga adına Pedagogika universiteti
üürenicilerinnān Mihail akirin mezarını dolaşmakta*

*Arhimandrit İosif Gargalık büyük saygıylan annadardı
Mihail Çakir için...*

Uşaklar Mihail Çakirin adına biblioteka önündä. Kişinöv

*Gagauz yazıcıları „Ana dili” yortusunda.
Çadır-Lunga, 1993 yıl*

Oturan kızlar çalêrlar: «Ama sizin çocuunuzun zanaatı ne var?» Gelân kızlar çalêrlar: «Bizim çocuumuz domuz güder». Ozaman oturan kızlar başlêrlar gülmää hem kuumaa onnarı: «Hu-hu burdan dışarı!» Sora gelerlär başka dünürçü(lär), angıları deerlär, ki onnarın kimisi sırtmaç, çoban, hergeleci – hem da çalgıylan göstererlär, ne islää yaşêrlar çobannar, sırtmaçlar, hergelecilär, ama gelin kızın dünürçüleri kuuêrlar onnarı da, baarıp: «Ho-ho! Kaçın buradan!» Ama açan gelerlär düüncülär çiftçi çocuktan, ozaman onnarı kabul ederlär ikramnan, sevinmâklän. Bu oyun hem bu türkülär açık göstererlär, ki gagauzlar taa çok severlär çiftçilii.

MUZIKA, ÇALGILAR HEM OYUNNAR GAGAUZLARDA

Gagauzlar kullanêrlar muzica için: çirtmayı, kavalı, kemençeyi, kobzayı hem gaydayı. En eski instrument(lär) – gayda, çirtma hem kaval. Gagauzların arasında bulunêrlar gaydarcı, kavalcı, çirtmacı hem kemençeci, angıları çalêr evlerdä hem da horularda. Bulunêr gagauzlarda kauş kemençesi da.

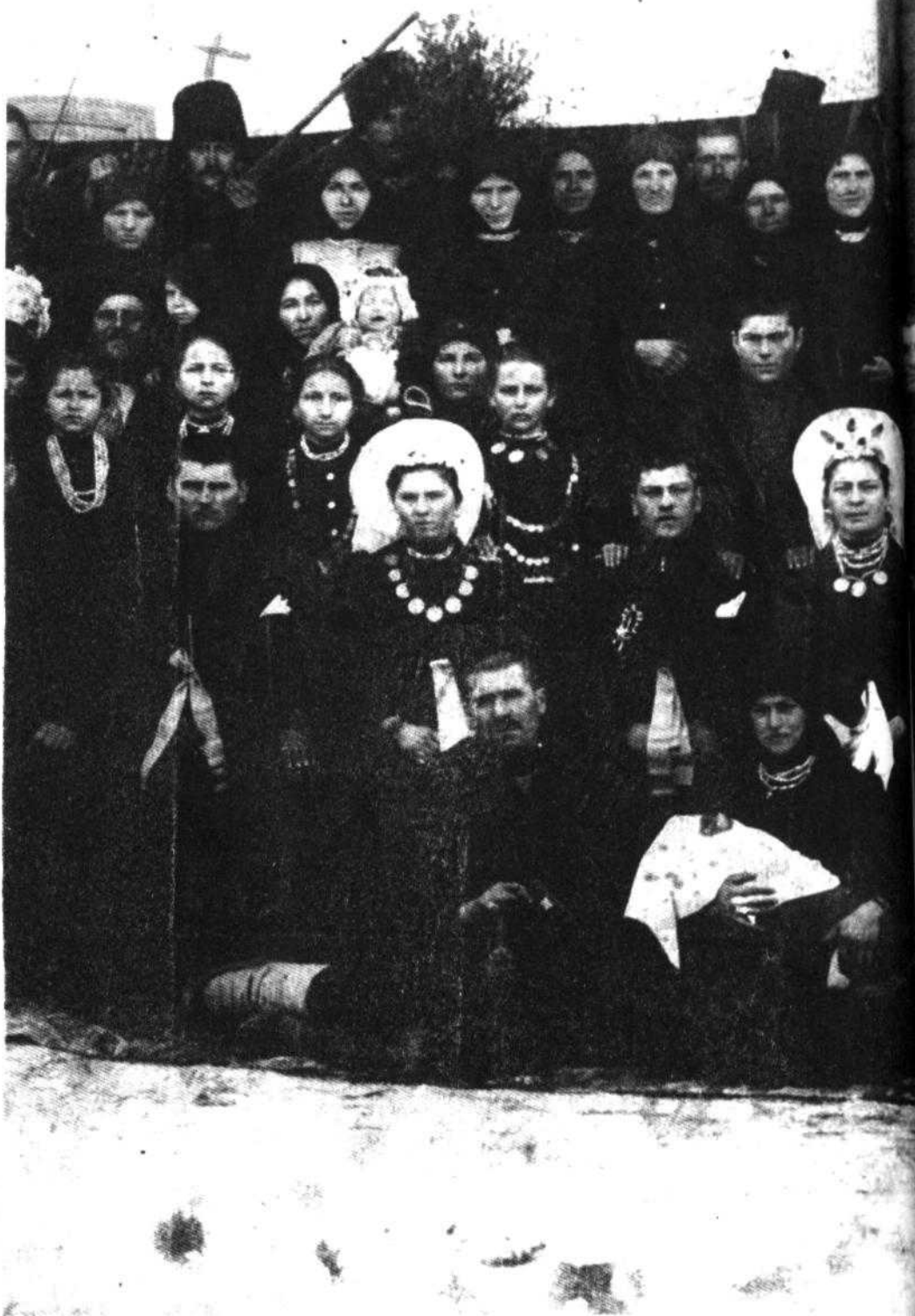
Oyunnardan taa läözımnı olêr gagauzlarda horu. Horuları oynêrlar horu erindä, nereyi pazarlar günü hem yortular günü toplanêrlar gençlär bütün küü içindän. Horu oyunlarından gagauzlar beenerlär: 1) düz horu, 2) moldovan horusu (iki yanına), 3) bulgarca, 4) blonaräska, 5) çernouska, 6) çiftiça, 7) hardal, 8) susuyak, 9) padure, 10) yılan horusu, 11) prava horu. Var oynnar, ani denilerlär: kadınca, tıganca, kazaçok, ayı oynusu, tauşam oynusu hem başka oyun. Muzikantlar, kemençecilär horulardan zeedä çalêrlar düün çalgılarında:

1) dört gücü, 2) yol havası (marş yol için, marş gitmek için, 3) gelin havası (melodiya, nicä gelin braayêr anayı-bobayı), 4) sofraya havası (çalgılar sofrada oturannar için), 5) kazaçok-komarinskaya, 6) pornäla-doyna (açan muzikant gösterer çobannarın yaşamasını, nicä o kaybetmiş koyunlarını, nicä aarêr onnarı,

nicä aalêr..., nicä seviner, açan bulêr koyunnarını). Haliz gagauz melodiyları benzeer vengerlerin muzikasına, hem onnarda var çok gözellik. Gagauzların arasında bulunêr sıklık çalıcılar, ani sıklık ederlâr muzika melodiylarını, oyun melodiylarını, kuş melodiylarını.

Türkü çalmakları siirektir gagauzlarda, zerä türk memleketindä gagauzlara verilmäzmiş izin çalmaa türkü. Onuştan onnar vazgeçmişlâr türkü çalmaa açık erdä. Onnar çalêr sade ev içindä. Gagauzlarda iki soy türkü var: 1) maani (kısa türkü), 2) türkü (uzun türkü). Gagauz türküleri minor melodiyalı, kasavetli, kederli, dargını, kahırlı. Gagauzların türkülerindän görüner, ki onnar çok zorluk çekmişlâr eski vakıtlarda¹.

¹ Türkülär için, masallar, oyunlar için, adetlâr için yazılacak başka maasuz istoriya - M. Ç.

GAGAUZLARIN DÜÜN ADETLERİ

Açan gagauzun oolu olér onsekiz yaşında, anası-bobası çekederlär aaramaa ona gelin. Ayırarkan gelin, bakêlar kızın moral hem fizika tarafına, onun anasının- bobasının hısımnarını hem da material durumnarını. Bulup bölä kızı, angısı gelir bu esaplara, çekeder dünürlük, ilkin saklı gibi, bunun aracılıını yapêlar svatular hem komuşular. Açan işidiler, ani kızın anası-bobası kayıl olêrlar vermää kızını onnarın ooluna, ozaman onun anası-bobası yollêêrlar dünür-cüleri kızın anasına-bobasına, neredä fikirleşip, annaşêrlar çiiiz için, eer kızın aylesindä varsa birtürlü varlık. Herkerä bu annaşmakta pay alêr güvää da, ama karişmêêr lafa, neçin ani karar alêrlar kızın anası-bobası.

GAGAUZLARIN DÜÜN ADETLERİ

Açan gagauzun oolu olêr 18 yaşında, anası-bobası çekederlâr aaramaa ona gelin. Ayırarkan gelin, bakêrlar kızın moral hem fizika tarafına, onun anasının- bobasının hısımnarını hem da material durumnarını. Bulup bölâ kızı, angısı gelir bu esaplara, çekeder dünürlük, ilkin saklı gibi, bunun aracılıını yapêrlar svatular hem komuşular. Açan işidiler, ani kızın anası-bobası kayıl olêrlar vermää kızını onnarın ooluna, ozaman onun anası-bobası yollêêrlar dünürcüleri kızın anasına-bobasına, neredâ fikirleşip, annaşêrlar çiiiz için, eer kızın aylesindâ varsa birtürlü varlık. Herkerâ bu annaşmakta pay alêr güvää da, ama karışmêêr lafa, neçin ani karar alêrlar kızın anası-bobası.

Evelki adetlerâ görâ, güvää alêr gelinâ gelinnik, gelinin anasına-bobasına hem hısımnarına türlü baaşışlar, nicâ bir nişan ani alêrlar gelini. Düün çeketmediynân, güvää yollêêr gelinâ gelinnii baaşışlarla barabar gelinin anasına-bobasına hem hısımnarına: a gelinâ – düünnük ayak kabı, çorap, fistan için plat h.b.; kaynataya: çizmä, pantolon için plat; kaynanaya: fistan için plat h.b.; gelinin kardaşlarına hem kızkardaşlarına – türlü baaşışlar: kalpak, basma, şalinka h.b. Hepsi bu baaşışları getirerlâr güvenin evindân gelinin aylesinin evinâ büyük bir saygıylan hem gösterişlân.

Açan toplanêrlar düünâ çaarılmışlar, çekeder çalmaa muzika, da birinci dever (genç çocuk, angısı cuvap eder düünâ çarmak için hem düüncüleri ikram etmâk için) alêr gelin için podarkaları, angıları erleştirili büyük tablada (fistan için plat, altın lift, çaşkalar, boncuklar, blezicklâr h. b.) da doorulêrlar gelinin evinâ muzikaylan ildä. Deverin önündâ gider ikinci baaşışlarla kaynataya, üçüncü baaşışlarla kaynanaya h.b. Onnarın aardından giderlâr adamnarlan karılar, genç çocukların hem kızların sıraları, angıları atlêêrlar muzika ritmasında, baarak şen seslêrlân. Açan güvää zengin, çalêr kasaba orkestrası, açan sa güvää fukaara, ozaman çalêr sade bir çalgıcı gaydada, angısının adı gaydarcı. Geldiynân gelinin evinâ, genç çocuklar vererlâr

büük gösterişlän muzika tonunda, baaşışları, angılarını hazırlamışlar gelinä, anasına-bobasına hem hısımnarına. Bundan sora naşa getirer gelini iki drujkasınnan sokaa, neredä açık havada çekeder horu: horuya girerlär deverlän, musaafirlärlän, sora horunun ortasına getirerlär masayı, angısının üstünä koyêrlar baaşışları, angılarını hazırlamış gelin güvää için: çoraplar, gölmeklär h.b., angılarını gelin yapmış kendi ellerinnän, kaynataya hem kaynanaya birär gölmek.

Horuda saadıç hem deverlär ikram ederlär musaafirleri şaraplan çotradan, sora kaldırêrlar yukarı gelinin baaşışlarını da bütün düün çeremoniyası muzikaylan ilerdä, doorulêr güvenin evinä. Orada, türkü çalarak, güveeya hem onun anasına-bobasına vererlär gelinin baaşışlarını da genä çekeder horu. İkinci gün, pazar günü, sabaalendän musaafirlär hem deverlä toplanêlar güvenin evindä, oradan genç çocuklar muzikaylan ilerdä giderlär saadıça da getirerlar onu çeremoniyaylan güvenin evinä. Bölä da getirerlär saadıca (naşa). Sora kresnişayal saadıç” hem deverlär hepsi musaafirlärlän getirerlär guveeyi gelinä. Bırdan guveenin hem gelinin düüncüleri getirerlär gençleri kliseyâ muzika çalarak. Guvää hem gelin giderlär yannaşık. Eskidän, gelinin suradını örtürmüşlär biyaz duaklan, türk adetlerinä görä, ama şindi, o duak erinä giidirerlär speşial donaklık angısına dener “gelin donaklı”.

Gelinin başını donadêrlar vuallän – düünük oreollan, angısı yapılı çok parlak ipliklerdän, angıları sarkêrlar ellerin üstündän, kaplêêrlar onun suradını da vererlär onun üzünä çok hoş bir görünüş, angısı fasıl gözäl yalabiyêr güneştä hem şafkta.

Kimikerä, doorudan demää yazın, kliseyâ getirerlär gözäl feneşlär çiçeklerdän hem yapraklardan, angılarını giidirerlär stevonoz olarkan güvenin hem gelinin başlarına da bu feneşlärän onnar dönerlar evä stevonoz edilmiş. Bu feneşleri gençlär koruêrlar pek korunaklı. Klisedä, religiya çeremoniyasını yaparkan, açan çalêrlar “İsaya oynêêr”, da gençlär sarêrlar her taraftan svinşit edilmä masasını, gençlerin üstünä atêrlar yaamur gibi konfeti, üzüm, ceviz – nicä bir nur hem kismet nişanı. Bu

teremoniya tekrarlanêr, açan gençlär çıkêrlar klisedän. Çocuklar hem kışcaazlar ayırı bir çalışmaklan toplêrlar erdän konfetileri hem üzümneri, nicä amuletleri, angıları getirerlär tatlılık insanın evinä hem yaşamasına.

Stevonoz olmaktan sora, bütün düün muzikaylan, çalarak, giderlär güvenin evinä, neredä devam ederlär kutlamaklar hem sokakta tañtlar. İlk tañt çekeder gelindän, angısı nicä düünün tarıtası, gözälledilmiş parlak (yalabık) nicä güneş vuallän, tutêr güvenin elindän da onnar barabar tutarak deverleri hem druşkaları ellerindän, çekederlär oynamaa horu, nereyi katilêrlar hepsi musaafirlär. İlk oyundan sora, güvää hem gelin oturêrlar speşial sandık üstünä, nicä tron üstünä da oturêrlar orda, bakarak tañtlara hem kablederäk kutlamaları, taa bitki oyuna kadar, angısında pay alêrlar gelin hem güvää da.

Güvenin evindän düün doorulêr gelinin evinä, neredä genä gider kutlamaklar, tañtlar hem iilenmeklär gün kauşuncaya kadar. Emen bütün küü toplanêr seslemää muzikayı, görmää tañtları hem sırayı, da insannar, durarak ayakça yakında, sokakta hem yanındaki aullarda, yavaş sevinmeliklän siirederlär düün teremoniyasını, yavaş lafederäk. Açan tañtlar hem iilenmeklär sokakta biterlär da hepsi gençlär daalêrlar, da evdä hazırlanêr avşamdaki imeklär, büyük masa gelin güvää için, deverlär için, hısımnar için hem hepsi çaarılmış musaafirlär için, açan masa hazır, deverlär muzikantlarlan barabar getirerlär güveeyi, gelini, "saadıçı hem naşayı", büyük saygıylan da oturdêrlar onnarı masa başında. İmek iyärkän muzika hiç susmêêr. Eer musaafirlerin arasında varsa adamnar türkücülär yada karılar türkücülär, onnar kalkêrlar da çalêrlar kendi repertuarından gözäl türkülär muzikaylan yada çalêrlar getirilmiş kendi instrumentindä: kemençä, düdük, fleyta, gayda yada gitarada da herbir türkücü gösterer kendi ustalını canından, da kableder publikadan aplo-dishment, güveedän hem gelindän baaşıs: basmacık, peşkir yada bir parça plat h. b. Türkücülär metederlär kendi türkülerindä evlili, aylä yaşamayı, islää yaşamanın kısmetini, sevgiyi, aylä raatllını, adamnarın hem karıların aylä isläälıklarını. Avşam

imeedä, masa üstünä koyêrlar tabla, angısının üstünä musaafirlär, çekederäk kresnițadan hem saadıçtan, koyêrlar para, kendi esabına hem kendi varlına görä, a baş dever, alıp tablayı baaşlanılmış paralarlan, baş iilder ona, kim verer, da getirer onnarı güveeyä hem gelinä, vereräk onnarın ellerinä tablayı paralarlan, deer: "İsteriz, ki sizin eni evinizdä güveenin hem gelinin sandıcaa dolu olsun gümüş".

Güvää hem gelin, kalkarak, baş iilderlär hepsinä, şükür ederäk baaşlar için, muzika sa çalêr çok yıl güveeya hem gelinä, saadıça hem kresnițaya, analarına hem bobalarına, drujkalara hem hepsi musaafirlerä. Bundan sora saadıç kalkêr da söleer: "Şindi eni ev için baaşlaycez bişey durumuza görä – da saadıç adêê bir dana, naşa (kresnița) – koyun, anaları-bobaları bugacık, hepsi musaafirlär – keçi, göcen, kaz, ördek, tauk, horoz, hotul arırlan, bir çift guguş h. b. Güvää hem gelin iilderlär başlarını da şükür ederlär, giderlär da öperlär baaşlayannarın ellerini, muzika çalêr "tuş". Bundan sora kalkêr baş dever çocuun tarafından, drujka – kızın tarafından, alêrlar onnardan podarkaları, angıları hazırlanmışlar hısımnara hem musaafirlerä: kasinkalar, peşkirlär h. b. Da herkezinä vererlär birär baaşış gençlerdän, muzika çalêr "tuş", musaafirlerin saalı için, angıları şükür ederlär gençleri, söleyeräk gözäl kutlamaklar stihlarlan yada gözäl türkülêrlän. Bundan sora organizat ederlär yaratma avşamı: gagauz artistleri hem artistkaları, spețial türkülerdä göstererlär kismetli aylelerin kaçestvosını, dooru adamnarın islälünü hem karıların aylä islaalını, islää hem örnekli karıları. Kimikerä türkülerdä hem stihlerdä metediler islää hem gözäl kaçestvolar güveedä hem gelindä. Bundan sora yapılêr teatral oyunlar, açan genç artist gösterer kendi masterliini, nicä oynêêr tavşam, başkası gösterer, nicä oynêêr ayı, artistka gösterer, nicä oynêêr dişi ayı ayıylan h.b. Da bundan sora musaafirlär prost olêrlar da muzikalı marşlan giderlär evlerinä, geçirerär büük saygıylan saadıç hem naşa (kresnițayı), vereräk herkezinä birär büük kolaç süüş yada kaurulmuş tauklan, gözelledilmiş kırmızı biberlän, eriklän yada meyvaylan.

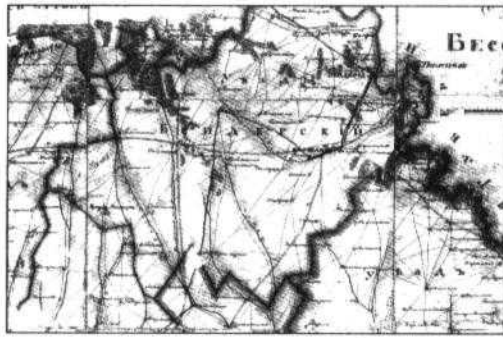
OUZAKOWSCHE
KATREFF

VALLA
HEI

SCHWARZ

CHART
1840
deckt und liefert die Anweisung
für
RUSSISCHEN und TURKISCHEN
LÄNDER
nach den neuesten Nachrichten
Länder- und Völker-Verhältnisse
von
D. F. SÖTTMANN
König. Land- u. Marine-Minister
in Berlin

TÜRK-TATAR ADLARININ AÇIKLAMALARI

Bu ilişkilerdän kaldı bizim halkta çok iz, angıları görünerlär büün dä: dildä, yaşamakta, topluluun strukturalarının tipindä hem adlarında.

Biz sayêrız, ani bölä izlär olêrlar pek önemli istoriyaya, neçin ani onnar annadêrlar eski vakıtların olaylarını. Onun için bu jurnalın sayfalarında biz toplanêrız tiparlamaa bilgileri çoktörlü paalı kaynaklardan, pek siirek bulunan bu vakıtta hem da getirmää halkın yaşamasından istoriyaları, türk-tatar er adların bilgilerini, angıları korunêrlar eski Moldovanın Prut hem Dnestr arasında yaşayannarında, hem da getirmää onnarın açıklamalarını hem annatmaa kimi onnarlan baalı hem önemli tradişiyalar için.

PRUT HEM DNESTR ARALARINDA MOLDOVADAKI KASABALARIN, KOMUNALARIN, KÜÜLERİN HEM FERMALARIN TÜRK-TATAR ADLARININ AÇIKLAMALARI HEM BU ADLARLAN BAALI KORUNMUŞ KİMİ LEGENDALAR

Orta asirlerdä musulman orduları çıktılar Gün duusu Evropanın graniçaları aşırısına. Bu orduların yolunda, çok yakın türk-tatar yaşadı erlerä oldular Romıniya, Moldova hem Munteniya. Bu devletlerin içindän geçärdi ordular hem Evropaya, hem dä geeri; uzun vakit bu devletlär türklerin kaplamasından sora kaldılar süzerenitet altında. Bu ilişkilerdän kaldı bizim halkta çok iz, angıları görünerlär büün dä: dildä, yaşamakta, topluluun strukturalarının tipindä hem adlarında.

Biz sayêrız, ani bölä izlär olêrlar pek önemli istoriyaya, neçin ani onnar annadêrlar eski vakıtların olaylarını. Onun için bu jurnalın sayfalarında biz toplanêrız tiparlamaa bilgileri çoktörlü paalı kaynaklardan, pek siirek bulunan bu vakıtta hem da getirmää halkın yaşamasından istoriyaları, türk-tatar er adların bilgilerini, angıları korunêrlar eski Moldovanın Prut hem Dnestr arasında yaşayannarında, hem da getirmää onnarın açıklamalarını hem annatmaa kimi onnarlan baalı hem önemli tradişiyalar için.

1. BENDER (TİGİNA) KASABASI

Uezd kasabası Bender bulunêr 54 kilometra uzaklıkta Besarabiyanın baş kasabasından Kişinövdan, onun var demir yol baalantısı Yaşi, Reni, Odesa kasabalarinnan. Geçmiştä Bender kasabasının su yollarından Nistrudan vardı baalantısı Hotin, Soroka, Çetata-Alba kalelerinnän hem Kara denizlän, onun vardı büük önemi strategiya, politika hem komertşiya bakı-

mından, o bilinirdi taa evelki vakıtlarda nicä bir alış-veriş merkezi hem kalä. Bender – kasaba, angısı dırardı hepsi halkların yollarında, angıları geçärdilär Evropanın poyraz hem günduusundan, Balkan yarımadasına, Tuna aşırı hem Karpat memleketlerinä da bu üzerä Bender çok kerä geçärdi “eldän elä” hem dayma dııştıırardı adını. Onun için kasabada çıkêr okadar ad, nekadar onda vardı çorbacı: yaban halklar, normannar, geçäräk Nistrudan, sevärdilär dııştıirmää hepsi adları kendi fasıl dadına görä. Kasabanın çok türlü adların arasında, türlü halkların dillerindä korundu kimi eski formalar. Ölä, moldovanların arasında bu kasabanın adı biliner nicä “Tegin”, “Tegina”, bulgarlarda – “Tişna” hem “Täga”, gagauzlarda – “Tigeç”, tatarlarda – “Tungal” hem “Tigin”. Türk sultanı Bayazid II, aldıynan kasabayı, verdi ona ad “Benderi”, da bölä “Tiginaya” çekederlär demää “Benidiri” “Bideri”, “Binideri”, “Binider”, ama ruslar adladılar onu “Benderi”, da bu ad korundu son yıllara kadar kadar. Var birkaç versiya, angıları annadêrlar, nicä dııştırilmiş ad “Tigina” olmuş “Bender”. Birinä görä, sultan Bayazid II, yollarkan orduyu almaa kaleyi, demiş: “Tigina – Nistruya anatar. Lääzım alalım onu, ozaman derä dä olacek benim”. Türkçä “Benimiderä”, ozamandan beeri “Tigina” erinä başlamışlar demää “Benimderä”, ama halk arasında onu kısaltmışlar “Beniderä, Benideri”. Başka legendaya görä, Bayazid, yollarkan ordusunu almaa kaleyi, kendi emirindä göstermiş istediini kısa sözlän “Ben derim Tigeç alasınız”... Sultanın sözü “Ben derim” kaldı Tigina kasabanın eni adı.

Üçüncü legenda annadêr, ani türklär, karşılaşıp Tiginada yaşayannarın kuvetli karşı koymasınan, hesap ederlär korkutmaa erli insannarı korkunç cezalarlan, eer onnar kendileri verilmärselär. Ama o iş için, ani hiç belli olmamış, ani baş iilderlär, onnar çekederlär haliz varvarca zetlemää insanı, keserlär tasma deri (...). O legendaya görä, Tiginaya deniler “Bin deri”.

Dördüncü legenda, hepsindän çok aslıya benzeyän, annadêr, ani Tigina kalenin duvarları üüsekmiş, hendekleri da derin, da

kalenin duvarlarına pinmää deyni türklär lääzımmışlar kullan-sınнар çok merdiven. Konuşma türk dilindä “merdiven”, ama asker merdiveninä deniler “benderi”. Bitki atakada Tiginaya, açan işidiler komanda “benider, beniderileri”, osaat koyulmuş taa ilerdän hazırlanmış merdvennär belli gecä saadında ansızından kalä duvarlarına pinerlär binnärlän türk askeri, da bu hesaplêêr kalenin ecelini. Onun için kasaba, angısını almışlar asker merdennerin yardımınнан, kabletmiş eni ad “Bender”.

“Bender” lafı çekiler pers dilindän, türklär almışlar onu pers dilindän başka asker terminerinnän barabar. Ama bu lafın var iki annaması: kimi kerä o belli eder “port”, kimi kerä – alış-veriş eri, o baalı urguya: açan urgu düşer ilk kısım (“benider”) – o belli eder asker merdivenini, ama açan urgu düşer bitki kısım (“benider”) – port hem alış-veriş kasabası. Bölä, türklär, açan kaplêrlar Tigina kasabasını, vererlär ona ad “Bender”. Taa bir sebep buna olmuş kasabanın eri Nistru boyunda. Burayı gelärmişlär gemilär, barjalar h. b. Hotin hem Soroka kalelerinden Çetatä Alba hem Kara Denizä dooru hem tersinä: Kara Denizdän derenin boyundakı kasabalara. Var taa bir legenda, nicä bu kasaba kabletmiş ad “Bender”. O legenda annadêr, ani persların padişahı İstasp, angısı cenk edärmiş skiflärän 513-cü yılda Hristozun duumasından ileri da bulunarmış armiyasınнан o erdä, neredä şindi bulunêr Tigina kasabası. Bu erä vermişlär ad persçä “Bender” – “port”, ne gösterer, ani bu er olacek bir büyük, önemli alış-veriş merkezi.

Gün duusu tarafında korunmuş legenda, ani Dariy İstasp düüşeräk skiflärän etişer skif portuna da verer ona ad “Bender”; bu port bulunarmış Turla (büünkü Nistru) boyunda. Butürlü, söleer legenda, türklär, alıp Tigina kasabasını hem verip ona ad Bender, sade dirilderlär onun eski adını, angısını vermişti pers padişahı Dariy.

Kasabanın eski adı Tigina yada Tegin yada Tigeçul – moldovannarda, Tişna – bulgarlarda, Tegenae – italyannarda hem genuezlerdä, Tigeç – gagauzlarda, Tungal hem Tigin – tatar-

larda. Būgün var çok legenda hem annatma. Bir halk legendası söleer, ani imperator Trayan, Daçıyanın alıcısı, I asirin bitki-sindä (b.e.) etişer Nistrunun kenarlarına da uzun vakit yaşamış orada, neredä şindi durêr Bender kasabası, da vermiş ona ad latin dilindä “Tegina”, ani geler maanaya “örtü”, Rim imperiyasının graniçasını varvarların urmasından korunması. Bundan başka, legenda ekleer, ani imperator Trayan yapêr Nistru aşırı ilk taş köprü, angısı durmamış çok vakit, neçin ani Rim injenerleri almamışlar esaba derenin su akıntısını, da açan bundan sora su uuru deredä kalkêr, köprü yıkılêr. Bulgarlarda korunmuş eski slavän adı – “Tişna” – “sessizlik”, neçin ani o er korunêr poyraz lüzgerlerindän, da su kalkıntısından korkmêêrlar, o iş için, ani üüseklik, neredä bulunêr Tigina, pek kuytu bir er.

Gagauz adını “Tigeç” olmalı verdi bu erä bir tatar-türk soyu, nicä bir geçiş erinä hem Nistrudan Besarabiyaya, Bucaa, neçin ani laf “Tigeç” türk-tatar dilindä nişannêêr “tä geçiş”...

Halk legendalarına görä, halizdän o erlerdä, neredä şindi bulunêr Tigina kasabası, taa çok eski vakıtlarda varmış geçiş Nistrudan, taa intensiv, nekadar başka erlerdä, beki dä, bu sebepä görä, bu eri kullanarmışlar türk-tatar halkları, angıları gelärmişlär Besarabiyaya hem Bucaa. Tiginada, açan onu alêrlar türklär, varmış en anılmış hem islää yapılmış geçiş Nistrudan, gidän Bucaa hem geeri. Bu geçiş çalışarmış Rusiyanın kuvedindä 1871-ci yıla kadar, açan yapılmış demir yolu hem yayan geçmäk için köprü Nistru aşırı. Türk adı “Tigeç” ses tarafından benzeer bulgar adına “Täga”. Slavännar olmalı vermişlär bölä ad Tigina rayonuna iki sebeptän: a) neçin ani orada vardı barja geçişi, yada onun için, ani bu erlär çekiciymişlär yaşayannara, neçin ani slavän lafı “täga” nişannêêr “çektirmä”, “çekmä”. Genuezlerin adı “Tegenae” için legenda annadêr, ani genuezlär, angıları enerjiyalı gemicilärmiş hem alış-verişçilärmiş, gelärmişlär Besarabiyaya taa XIII-cü asirdän komerçiya neetlerinnän hem da şindiki Tiginanın erindä kurmuşlar birtürlü mal tutma eri, çünkü bu er başka erlerdän taa çok uygun bu işlerä, neçin ani var baalantı

Nistrunun hem Kara denizin kanarlarında bulunan başka kasabalarla, bütün deniz taraflarında hem de Bucakta. Bu malların korunması için hem de kendilerin korunması için genuezlär kurmuşlar kalä genuez şekilindä da vermişlär ona ad "Tegenae" – ne ani nişannêr "Tä Genuya" – eni port hem eni mal skladi. Bu kaledä varmış sekiz başnä, angıları baalanarmışlar taş duvarlarla hem varmış formaları diil dooru dört köşelik. Genuez kalenin dolayı sarılıymış taş duvarlar, angısının önündä herbir taraftan, dereyâ çıkan taraftan kaarä, kazılıymış derin hendek, ölä ki baalantı kaleylän geçärmış tafta köprülerdän, angıları atılanmışlar hendek üstündän. Kalä diilmiş sade sklad, onu kullanarmışlar başka iş için dä: onun içindä erleşärmış kalenin garnizonu, alış-veriş hem administratıya yapıları. Genuez kalesi etär kadar kaavi asker fortuymuş. Korumma yapılanmış diil ateş edän silählän. Kalä uzun vakit kalarmış gemicilerin hem alış-verişçilerin nicä bir enerjiya örnä.

Bölä bir uzak erdä onların vatanından genuezlär becermişlär kurmaa bölä kaavi hem korunmalı fort, angısı izmet edärmış onnara panayır, aniki satmaa çiftçilik produktlarını hem fabrika mallarını. Bundan başka, kalenin yanında erleşärmışlär birkaç ev, neredä yaşarmışlar genuezlerin izmetçileri, ama evlerin taa çoyunda erleşärmışlär erli insannar, angıları slujba yaparmışlar genuezlerin gemilerindä. Serbest vakıtlarında yaparmışlar balıkçılık, zarzavatçılık, başçıvancılık, ama taa çok çiftçilik işlerininnän. Bu genuez kalesi "Tegenae" bulunarmış Moldova gospodarın Ştefan Çel Marenin topraklarında, angısı neetlenärmış toplamaa hepsi devletleri, neredä yaşarmış moldovannar, da kurmaa kandibaşına moldovan devleti.

Tatar adı "Tungal" hem "Tigin", olmalı, nezamansa bir kuman hannarın yada tatar murzaların adıydı, angıları bir vakit kullanarmışlar Tigina tarafını. Bir legenda annadêr, ani 1770-ci yılda Benderä gelir tatar hanı Kırım-Girey, angısı dönärmış cenktän; açan o yaklaşêr kasabaya, kasabadan razgelä çıkêr türk viziri, angısı yaklaşêr hana kendi beygir svitasınnan, iner beygirdän,

baş urêr erä kadar da isteer geçirmää hanı yayan, ama Kırım-Girey brakmêêr ona bunu yapsın da izin verer pinsin beygirä atlı. Kış vakıdıymış, da geçiş için deredän yapılymış maasuz köprü, neçin ani buz üstündän geçmää korkuluymuş. Ama han istämemiş geçmää Nistruyu köprüdän. “Bän herkerä geçirim deredän, ölä taa kolay” – cuvap vermiş o vizirä, da doorutmuş beygiri buz üstündän, izin verip vizirä gelsin onun aardına, öbürü titirärmış korkudan, işideräk, nicä beygirin tırnakları urêrlar buz üstünä.

ÇETATÄ-ALBA – AKERMAN DOLAYI.

1. **Akerman kasabası** – Çetatä-Alba - bulunêr Basarabiyanın baş kasabasından, Kişinövdan, 180 kilometra uzak hem baalı demir yollan Kişinöva, Tiginaya, Yaşa hem Galaşa. Akerman durêr Nistru boyunda. Eveldän Akerman Nistrudan baalanarmış Tiginaylan, Sorokiyän, Hotinnän hem Kara Denizlän da stratejiya, politika hem alış-veriş taraflarından çok önemli bir ermiş hem taa evelki zamannardan olmuş tanınmış nicä bir önemli alış-veriş limanı hem önemli kalä, çünkü Basarabiya bir sokak gibiymiş, neredän geçärmış varbar (yaban) halklar. Eldän-elä geçip, Akerman kasabası her zaman adını da diiştirirmiş, onun için kasabanın okadar çeşitli adları varmış, nekadar saabi onun topraklarından geçmiş. Türlü halkların dillerindä çok adların arasından kalmış birkaç çok eski. Bölä 1) finikiylikerdä, VI-cı asirdä Hristozun duumasından ileri, bilinirmiş ‘Ofiuza’ adında, neredä yaşarmış *nevri* halkı; 2) greklerdä, V-cı asirdä Hristozun duumasından ileri, Tiras (hem Nikoniya) adında bilinirmiş, neredä ‘tirişi’ halkı yaşarmış; 3) daklarda-getlerdä, III-cü asirdä Hristozun duumasından ileri, ‘Vlidovu’ adında bilinirmiş; 4) romannarda, II-cı asirdä Hristozun duumasından sora, Trayan imperatorun zamanından, angısı ensemiş Deçebalı da Daçıyayı yapmış Roman provintiyası, Akerman kasabası ‘Alba-İulia’ adında bilinirmiş; 5) kumannarda hem peçeneklerdä Akerman

'Akliba' adında bilinirmiş; 6) slavännarda 'Turis' adında bilinirmiş; 7) tıvertlärdä hem uglicärdä Belgorod adında bilinirmiş (Basarabiyaya da ruslar evel Belgorod devleti deyämişlär); 8) ungurlarda, macarlarda Akerman adında bilinirmiş. Tatarlar koymuşlar bu kasabanın adını *akermen* (Akerman) - '*biyaz taş*', çünkü kalenin duarları biyaz taştan yapılmış hem kireçliymiş da uzaktan görünürmüş biyaz. Türklerdä dä kalenin adı Akerman kalmış; 9) genuezlerdä, angıları yaparmışlar büük alış-veriş Genuya hem Akerman arasında, hem kruçalı latinnerdä bu kasaba 'Mon-Castro', 'Mavro-Castro' adında bilinirmiş. 1436-cı yılda, eski annatmaya görä, tatarlar izin vermişlär genuezlerä serbest geçmää Nistrudan hem onun kenarlarında yapmaa koloniya, bir kaleyi, duarlan hem hendeklän dolaylı, düzmüşlär kâr 'Mon-Castroda'; 10) vizantiyalılarda Akerman 'Aspro-Castron' hem 'Levco-polihnion' adlarda bilinirmiş. Moldova gospodarı voevoda Ştefan cel Mare zamanında bütün Moldova Prut hem Nistru arasında (Basarabiya) tatarlardan hem türklerden temizlenmişti, o gospodar Genuyadaki alış-verişçilerin-genuezlerin yardımınan 'Çetatä-Alba' kasabanın önemini kaldıymıştı, ama 1484-cü yılda türk sultanı Bayazid Moldovanın Çetatä-Alba hem Kiliya kasabalarını aldı hem bütün Besarabiyadan ateşlän hem kılıçlan geçti. Bu kalelär türk kaleleri oldu, da ozamandan beeri Çetatä-Alba genä aldı türk-tatar adını 'Akerman', angısı kullanıldı 18 martadan 1918, Besarabiyanın hem Romanyanın birleşmesinä kadar. Çetatä-Alba kasabanın ilk adıymış 'Ofiuza', angısının maanası 'yılan'. Eski annatmaya görä, bu ad verilmiş kasabaya, çünkü bu kumnu erdä varmış çok yılan. Türk-tatar adı Akerman (biyaz taş) korundu asirlär boyunca, çünkü türk sultanı Suleyman II-ci 1569-cü yılda baaşladı Akerman kasabasını, Akerman dolayını hem Bucaa nogay tatarlarına, angılarını Kırımdan hem Volgadan otuz bin aylä (30000) getirmişti. Tatarlar yaşadı Besarabiyada 1808-ci yıladan, rus-türk savaşından sora onnarı genä Kırıma yolladılar. Ruslar aldı Akerman kasabasını hem Bucaa da burada yaşadılar ruslar, bulgarlar,

moldovannar, nemşelär, gagauzlar hem başka pravoslav halklar. Şindi Akerman kasabası genä oldu Çetatä-Alba, nicä Ştefan cel Marenin zamanında. Burada Ştefan cel Marenin vakidından durêr klisä, angısını vovevoda düzdü liman boyunda 1482-dä. Ona deerlär grek klisesi, çünkü onun ilk popazları grekmiş. Klisenin yanında var bir eski mezar. Büün Akerman kasabasında var 6 pravoslav klisesi: 1) Allahı metinnemäk soboru; 2) Ay İoan Vaatiz edici klisesi; 3) Ay Görgi klisesi; 4) Ay Nikola klisesi (mezarlıkta); 5) Ay Aleksandr Nevskiy klisesi (çocuk lişeyindä); 6) Ay kruça kaldırmak klisesi (kasaba şkolasında). Ştefan cel Marenin düzdüü klisesinä yakın bulunêr bir küçük klisä, düzülü o erdä, neredä çalışmış Suçavalı Ay İoan Eni 1330-cu yılda. Ay İoan Eninin ayozlu kalıntıları (ölüsü) 70 yıla yakın bulundular Çetatä-Albanın klisesindä. İstoriya söleer, ani Moldovanın devlet başı Aleksandru cel Bun 1402-ci yılda geçirmiş Ay İoan Eninin ayozlu kalıntılarını Suçavaya, Moldovanın ozamankı baş kasabasına hem devlet başın oturmak rezidentiyasına, da koymuş onnarı Suçavanın soboruna. İstoriyada taa annadılêr, ki poloniyalı kral İoan Sobieski, 1686-cı yılda geçirmiş Ay İoan Eninin ayozlu kalıntılarını Suçavadan Galişyanın Striy kasabasına, 1690-da sa ayozlu kalıntıları geçirmişlär Zolçiev kasabasına, neredä onnar bulundular 1783-dän, iyünün 18-dän, açan Avstriyanın imperatorun İosif II-cinin izininnän Ay İoan Eninin kalıntıları kaldırıldı Zolçievdän da geçirildi genä Bukovinaya, Suçava kasabasına. Geçirmäk proşesiyasına katıldılar 204 popaz hem çok insan, sentäbrinin 14-dä Ay İoan Eninin ayozlu kalıntıları erleştirildilər Suçavanın manastır klisesindä, neredä onnar durêr şindi dä.

Basarabiyada Ay İoan Eniyä deerlär Soçavski-Suçevänu, çünkü onun kalıntıları Suçavada bulunêr. Ona taa yakışık ad olur Akermannı – Akermanda o zeet çekmiş hem ölümünü bulmuş, Akermanda onun kalıntıları durmuş 1330-dan 1402-yä kadar.

Eski bir annatma söleer: açan Akerman kasabanın vatandaş-

ları kalmışlar Ay İoan Eninin kalıntılarısız, onnar bütün sevgilerini hem saygılarını geçirmişlər çöşmeyä, angısına deyärmişlər Ay İoanın pınarı yada 'Ayozlu pınar'. Bu çöşmä Nistru limanın kenarında bulunêr, Çetatä-Albadan 2 kilometra uzak, iki kaya arasında. Ay İoan çöşmesinin pınarın ½ metra derinnii var; burada akêr tatlı su, angısı biliner nicä ilaçlayan hem minuniya yapan. Bir legendaya, görä bu çöşmä peydalanmış o erdä, neredä durmuş Ay İoan, açan inmiş gemidän da gelmiş Çetatä-Albaya, başka bir legenda da ekleer, ani burada limanın kenarında gömmüşlər zeet çekenin ölüsünü da taa sora geçirmişlər kliseyä. 1402-dä, Ay İoanın kalıntılarını Çetatä-Albadan Suçavaya geçirdiktän sora, Ay İoan çöşmesindä başlamış toplanmaa binnärlän duacı, onnar dua edärmişlər Ay İoana da inannarına hem dualarına görä Ay İoanın suyunnan ilaçlanarmışlar. Çöşmenin üstündä yapılı taştan paraklis Ay İoanın ikonasinnan, angısında durêr Ay İoanın mezarından bir büük taş grek yazılarınınan. Paraklisin dolayında dikmişlər gözäl aaçları. Ortodoks (pravoslav) hristiannarı kullandılar bu ayozlu eri, türklerin Çetatä-Albayı almasına kadar, Bucaan hem Akermanın almasından sora türklär, alıp çöşmeyi ortodoks hristiannardan, vermişlər onu ermenilerä. Büük muçenik Ay İoan sayılêr Çetatä-Albanın koruyucusu, da kasabanın insannarı çoktan düşünärdilər getirmää Suçavadan onun kalıntılarının baari bir parçacını. Sade 1875-tä, yanvarın 28-dä onnar geldilər yalvarmaklan arhiepiskop Pavliyä yardımcı olsun geçirmää Ay İoanın kalıntılarının bir parçasını Suçavadan Çetatä-Albaya. 1875-tä, iyünün 8-dä arhiepiskop Pavli yalvardı Ay Sinoda versin lääzımnı izin; 1875-tän, sentäbrinin 25-tän 2517 nomerli izinä görä Ay Sinod verdi lääzımnı kolaylı şartlan, ki Bukovinanın Mitropoliti bir sertifikatlan gösterecek onnarın halizliini (dooruluunu) hem verecek kayıllını geçirmää onnarı. Bundan sora danıştılar avstriyalı avtoritetlerä hem Bukovinanın Mitropolitinä. Bukovinanın Mitropoliti, Teofiy, öldü, bunun için izini verdi eni Mitropolit Silvestru taa 1884-tä da o yılın sentäbrinin

1-dä Ay İoanın kalıntılarının bir parçasını geçirdilər Suçavadan, geçip Odesadan Akermana bir kiparistän tabut içindä, örtülü gümüş parçaylan da koydular onu Ay İoan İleri Gidän klisesinä, neredä o bulunêr şindi dä. Ay İoan Eninin yortusu iyünün 2-dä tutulêr.

Çetata-Albada var bir pek eski klisä – ermeni klisesi, düzülü yarısı toprak içindä. Bu klisä hem Kauşandan klisä göstererlär taman kliselerin arhitekturasını türklerin din yasaklamakları vakidında, onnar izin vermäzdlär hristiannara düzmää kliseleri aullardan üüsek, onun için kliselär sansın topraktan bümüştülär. Klisenin yapısından göreriz, ani o düzülmüş türklerin çorbacılıın ilk zamanında. Klisä döşeli mezar taşlarınınan, küçük, karannık hem dürük. Duarlarda mezar taşları eski yazı-larlan, hep duarda taştan vaatizlik teknesi. Baş giriştä yapılı ayırı galereya karılar için eski adetä görä. Hepsi ikonalar eski yazılı. Klisenin siirek, paalı işlerindän kalmış eski gümüş kandillik, angısında yazılı evreycä, ki baaşlamış onu Yakov Ben-Yoahim. Bu klisenin yanında var eski mezarlık. Türklerin zamanında Akerman kasabanın kalesi bümükmüş hem kaaviymiş, onun varmış 26 kulesi. Kalenin içindä varmış bir kalä 4 kuleylän hem bir paraklis (saat kulesi),angılarını düzmüş genuezlär bir temel üstündä. Göklerä uzanêr türk minareti. Kalenin duvarları yapı-hymış biyaz kaavi taştan, dolayında taşlan işlenmiş hendeklär 7 stincin uzun hem balaban, angılarını doldururmuşlar suylan limandan. Legendaya görä, bu 26 kulenin birinä kapamışlar zavalı Koneţpolskiyi, baalayıp onu dirää demir sincirlän. Rusyanın vakidında kaleyi daattılar. Eveldän Çetata-Alba pravoslav epar-hiyasıymış da 1347-ci yılda buraya gelmiş episkop Kiril. Çetata-Albanın dolayında taa eskidän varmış pek gözäl baalar, en islää bütün Besarabiyada. Eski annatmaya görä burada dakların hem getlerin kasabasında geçindi roman peetçisi Ovidiu, angısını Romadan yollamıştılar Daçiyaya. Ovidiu sölärdi Bucaa-Besara-biyaya – ‘Bessocvia’, ‘bess’ halkın eri. Besarabiyalı moldovannar eskidän Akerman limanına deyärdi Ovidiunun eri, kimileri sä

Akerman kasabasına – ‘Ovidova.’ Eski annatmaya görä Ovidiu yaşamış Akerman dolayında 10 yıla yakın.

2. Turlak Turlak – o bir maalä, Akerman kasabanın dolayı, Akermandan 7 kilometra uzak. Turlak türk-tatar lafı. Onun maanası Nistrulu, Nistru boyunda er. İleri burada yaşamış tatarlar, şindi ukrainnär, angıları geldilər tatarların Kırıma gitmesindän sora 1807-dä. Burada eskidän varmış ‘Mayak’ kalesi, onu düzmüş leton imperatoru Vitovi.

3. Çayır (kasaba kenarı) – tatar lafı – başçelärlän zengin çayır.

4. Bakoza (kasaba kenarı) – tatar lafı – kayın aaçlar eri.

5. Budaki – ukrainnerin komunası, Akermandan 24 vörest uzak. Budak – tatar lafı – budak.

6. Katarcı – rayon. Katarcı – türk-tatar lafı, onun maanası katırda gezän, yada katır saabisi. Katarcının başka maanası *masajist*, kan damarların birleşmelerindä (eklentilerindä) masaj yapmaa// becerän.

7. Kaya-bey (bölgä) – tatarca: *kaygın*.

ŞABA PLASASI (RAYONU)

8. Çebanbunar (bölgä) – tatarca: *çoban çoşmesi* yada *çoban pınarı*.

9. Şaba, Şabalat (komunalar). Şaba – türk-tatar lafı, maanası gençlik, şabalat sa – gençleştirän er. Şaba, şabalat komunasıda varmış pek gözäl erlär, baalar hem başçelär. Onun şarapları verirmiş insana gençlik. Şaba – franțuz komunasıymış, 1824-cü yılda tatarlar buradan gitmiş da burayı erleşmişlär Şveytariyadan gelän franțızlar. Onnar koymuşlar burada gözäl baalar hem başçelär. Şaba komunanın bir tarafında yaşêr ukrainnär. Şabalat pek gözäl bir er, saahlı, tatlı sulu hem temiz havalı.

EYGENGEYN PLASASI

10. **Sarıya** (ferma) – türkçedä ‘sarı’.
11. **Çemçeli** (küücäöz) – tatar lafı, maanası ‘otlu er’.
12. **Çelmenkiya** (ferma) – tatar lafı – ‘donaklanmış’

İVANOVKA-RUSA PLASASI

13. **Calayır** (moldovan küüceezi) – calayır lafı tatarcadan gelmä, maanası: ‘çekici, büüleyici’

14. **Kaplani** (moldovan komunası), koplani tatar lafı – kavranmış, kaplanmış; türkçedä onun maanası ‘pantera’, kaplan soyundan bir hayvan.

15. **Karagasan** (moldovan komunası) – türkçä dä, tatarca da maanası ‘kara’, Hasan, ad – Gasan. Gasankara – Karahasan olér.

16. **Sloboziya-Hänesey** (moldovan komunası), Hanesa lafı tatarcada ‘hanın yapısı (binası), hanın aulu’; belli, ki burada ileri tatar auluymuş, neredä yaşarmış tatar hanı. Eski Hanesa adına moldovannar eklemişlär Sloboziya.

17. **Kizil** (moldovan küüceezi), kizil türkçedä ‘kıztıl’ aaç.

18. **Kantomir** (Kantemir) – ferma. Kandemir türkçedä ‘girgin adam’, hazır kanını dökmää, iit, kuvetli.

19. **Çelegider** (ferma), çeleg tatarcada ‘çil’; dere – kuyu, çillän dolu kuyu.

TALMAZ PLASASI

20. **Talmaz** (moldovan komunası), talmaz tatarcada ‘utancak’.

21. **Ermokliya** (moldovan komunası) – ermokli-irmaklı tatarcada ‘büük kuyu’.

22. **Purkari** (moldovan komunası) – tatarca da, türkçä dä maanası ‘taş gibi kaavi kari’

23. **Çobruç** (moldovan komunası), tatarca çobruç ‘fıçıcı’

demäkmiş, fıçı hem kada yapan. Legendaya görä burada varmış alınmış fıçıcılar, angıları bütün dolaya kada hem vedrä yaparmışlar. Bu erlerdä varmış bir kaavi kalä, adı 'Suşa', angısını daatmışlar kazaklar 1587-ci yılda.

KULEVÇÄ PLASASI

24. **Kulevçä** (bulgar komunası) – tatar lafı kulevçä '*kırmızı saçlıların eri*' maanasında kullanılêr; '*kulların eri*' da maanası var.

25. **Kamçık** (bulgar komunası) – kamçık türk lafı '*kamçı*'.

ENİ-RUS NİKOLAYEVKA PLASASI

26. **Kayıra** – komuna, neredä yaşêêrlar ukrainnär hem çingenelär. Kayır tatarcadan '*kaygın*'. Türkçedä onun maanası *kumnuk – bir tepä kum*. Tatarlar gittiktän sora, buraya ukrainnär hem çingenelär geldi.

27. **Marazliyevka** (moldovan komunası), marazlı türk lafı, onun maanası '*acıyan, hastalanan*'.

28. **Hacıdere** (ferma), türk lafı '*hacının latası (kirişi)*', yada '*hacının deresi*'.

29. **Karnaleyevka** (ukrainnerin, kazakların komunası) – tatarcada: *göbeklilerin eri, göbekli, şkembeli*.

VEDENSKAYA PLASASI

30. **Tamur** (rus komunası), Tamur bir tatar auluymuş. Tatarlardan sora burasını ruslar kaplamışlar. Tamur – tatar lafı, '*düzleştirän*' demäk. Ruslar komunaya koymuşlar ad Vedenskaya.

AKMANGİT PLASASI

31. **Akmangit** (ukrain – kazak – komunası). Akmangit – tatar

lafı. Ak – ‘biyaz’, Mangit – hanın adı, angısı taşıyarmış biyaz çalma (türban), onun hepsi atlıları biyaz çalmalarla gezärmiş. Onun oturma erin (rezidentiyasının) adıymış Akmangit (biyaz Mangit).

DİVİZİYA PLASASI

32. **Kebapça** (ukrain kazak komunası), tatar auluymuş. Tatarların gitmesindän sora burası ukrain kazak küüyü olmuş. Kebapça lafın maanası: ‘*ii kaurmacı, kebaççı*’.

33. **Diviziya** (ukrain kazak komunası), Diviziya – tatar lafı – ‘*ilaçlayıcı*’.

34. **Balabanovka** (ferma), türk lafından balaban – ‘*üüsek, üüseklik*’.

35. **Tuzla** (ukrain kazak komunası), Burgaz yada Hacı Heragin göl boyunda bulunêr. Tuzla türk lafı – ‘*tuzluk eri*’. Burada ilerdän varmış tuz fabrikası, neredän taşıyarmışlar pek çok tuz. Burgaz türkçedän ‘*büük burnu*’ demäk. Hacı-Heragin eri bir burnuya benzärmiş.

PALANKA PLASASI

36. **Korkmaz** (moldovan komunası), korkmaz türkçedä ‘*bişeydän korkmayan insan*’.

37. **Palanka** (moldovan komunası), türkçedä palanka topraktan yapılı fortifikaşıya hem köprü koruyucusu (*hendek, kuyu*). Palankada varmış kalä, angısı koruyarmış Nistrudan geçän köprüyü.

38. **Han-Kişla** (moldovan hem ukrain komunası), Han-Kişla – tatar lafı ‘Hanın kışlası’. Burada tatarların zamanında tatar hanın rezidentiyasıymış. 1760-tan beeri tatar hanın erinä burada yaşarmış bir türk Kaymakan Seraskiyer, angısı tatar Bucakta bütün asker işlerini götürürmüş. Bucakta o bir bakıcıymış.

ALEKSANDROVKA PLASASI

39. **Kopçak** (moldovan komunası) – ilerdän tatar auluymuş. Tatarcada hem türkçedä kopçak lafin maanaları bunnar: 1) büyük demir gega (çengel) kalenin duvarlarını kırmaa deyni; 2) insan, angısının iştan kamburu çıkmış. Kopçak sa – halkın bir parçası, bölünmüş bütün halktan, kopuk, çakmak.

40. **Manja** (moldovan rayonu), türk lafı – ‘imäk’.

41. **Adcılara** (ferma), acılar – türk lafı – ‘acı’.

BULGAR-İVANOVKA PLASASI

42. **Devlet-Agaçı** (bulgar komunası), devlet-agaçı, tatar lafı, *devlet* – ‘kuvet’, agaçı – ‘iki aga: devlet başı hem kral’. Devlet-Agaçı ‘*kuvetli kral (han)*’ demäk. Türkçä bu lafin maanası ‘*kaavi aaç*’, agaçı – ‘*aaç*’.

43. **Dülmen** (Gülmen) – bulgar komunası. Tatar dilindä gülmen - ‘*gül, güllük*’.

44. **İserliya** (bulgar komunası), iserli türkçedä ‘*esir*’ demäk. Bu komunanın adı İserli, çünkü buraya gelmiş esirliktän kurtulan çok bulgar.

45. **Kuporan** (bulgar komunası), burada ilerdän tatar auluymuş. Kuporan ona demişlär tatarlar, çünkü dolayında hırsızlar çok çalarmışlar, soyarmışlar. Kuporan lafin annaması ‘*soyucu, kapıcı*’. Bulgarlar Kuporan adını diiştirmişlär Kuparana, türk dilindä ‘*filcanı, şennii sevän*’.

46. **Çümleköy** (bulgar komunası), türk lafı – ‘*çölmek küüyyü, çölmekçi küüyyü, çölmekçilik*’. Komunanın ölä adı, çünkü burada insannarın çoyu çölmek yaparmışlar.

47. **Satılak Hacı** (gagauz komunası), eski annatmaya görä, burada tatar auluymuş. Onun adı Satılık Hacıymış. Bu auldan bir hacı alış-verişçiymiş da başlamış burada satmaa tatarlara läazımını işlär. Kısa vakıtta bu aul olmuş alış-veriş merkezi olmuş bütün dolayda, da satıcı Hacı adını almış. Laf satılık – satmak, satıcı demäk, Hacı (piligrim) – insan, angısı ayoz erleri gezmiş

(tatarlarda Meka hem Medina, neredä bulunêr musulmannarın mezarları). Satılık-Hacının şindiki adı Aleksandrovka.

ÇİİŞİYA PLASASI

48. **Çiişiya** (bulgar komunası), türk lafı – ‘*çii dolu*’.

TATAR-BUNAR PLASASI

49. **Tatar-bunar** (rus komunası) tatar lafı. Onun maanası ‘*tatar çöşmesi, tatar pınarı*’. Burada varmış tatar kalesi, angısını düzmüş Temir-Murza han.

50. **Demir-Hacı** (rayon) türk lafı – demir Hacı, hacı demir gibi kaavi.

TAŞLIK PLASASI

51. **Burgucu** (bulgar komunası), burgucu türk lafı – ‘*burgucu*’.

52. **Gasın Batır** (bulgar komunası), Gasın Batır tatar-kırgız lafı, onun maanası kahraman Gasın, girgin. Gasın – ad.

53. **Deljiler** (bulgar komunası), türk lafı delgiler – ‘beklenän, angısını isteerlä, arzu edilän’.

54. **Selioglo** (bulgar komunası), Selioglo türkçä derecin (selin) oolu. Sel – derecik, oğlu – ool,

55. **Taşlık** (ukrain hem moldovan komunası), taşlık – türk lafı, maanası ‘*taşlık, taş koparêr*’. Bu erin adını Taşlık koydular, çünkü burada çok düzmäk için islää taş varmış, taşları kesip, bütün dolaya daadarmışlar.

56. **Kod-Kitay** (bulgar komunası), tatar-kırgız lafı – o, kim kaplamış katran verän aaçlı erleri.

57. **Kundak** (rayon), tatarcada ‘*oturmak, erleşmäk, küü*’.

KUBEY PLASASI

58. **Kubey** (gagauz komunası), kubey tatar lafı – ‘*pas, küf*’.

paslı, küflü er, başka maanası – ‘*kirli, kir hayvannarda*’.

59. Kayrakliya (bulgar komunası), kayrak, kayrakliya – türk-tatar lafı, onun maanası ‘*gölcääz; bataklık*’.

PANDAKLIYA PLASASI

60. Pandakliya (bulgar komunası), tatarcadan ‘*er alma-sinnan, kartofiyän zengin er*’. Pındık – er alması.

61. Karamarin (Golița) - bulgar komunası. Karamarin tatar lafı: kara – ‘*kara*’, marin – ‘*çilingir*’. Karamarin – karaçilingir. Bulgarlar adını dııştırmışlar Golițaya.

TARAKLIYA PLASASI

62. Tarakliya (bulgar komunası), türk-tatar lafı – ‘*tarak formasında*’ maanası var.

TATAR-COPÇAK PLASASI

63. Tatar-Kopçak (gagauz komunası), tatar lafı – ‘*tatarların bir payı, bölünmüş bütünündän*’, tatarların çıkışı.

TARUTİNO PLASASI

64. Ançekrak (alman komunası), ançekrak – çokrak tatar lafın maanası – damarlı, sinirli. Çokrak–Ançokrak – bir tatar auluymuş, neredä bütün Bucaktan tatarların alış-veriş merkeziymiş. Butakım buradan Bucaan her tarafına gidärdi diil sade mallar, ama politika hem erli haberlär dä, nicä arteriyalarda hem damarlarda, çünkü Ançekrak Bucaan taman ortasında bulunardı. Burada tatarlar alış-veriş yapardılar, beygırlärlän, ineklärlän, imeklärlän, mallarlan hem haberlän dıışardılar... Nemşelär, tatarların gitmesindän sora, yaptılar burasını bir gözäl koloniya, adını Tarutino koydular. Ama, nicä dä tatarların zamanında, nemşelärdä dä burası alış-veriş merkeziydi, anılmış panayırdı hem taa da önemli oldu, çünkü buraya gelärdilər alış-

verişçilär bütün Besarabiyadan, Ukraynadan, Rusyadan hem Türkiyedän. Burada satılardı beygir sürüleri, öküz sürüleri hem çok türlü başka mallar. Bu panayır Belţ panayırından taa büüktü. Makar ki, 1814-tä Ançokrak bir büük hem zengin nemţä koloniyası oldu, besarabiyalılar eski Çokrak-Şokrak adını kullandılar. Çokrak adı var şindi dä insan arasında, ama ofiţial Çokrak erinä 1814-tän nemţä komunası Tarutino yazıldı.

65. Bayramça (ukrain-gagauz komunası), türk-tatar lafı – ‘*kurban edän*’. Bayram – o bir musulman yortusu, açan kurban ediler. Musulmannarın bayramı, nicä hristiannarın Paskellesi. Bayram kutlanêr ramazan ayın sonunda, açan türklär hem tatarlar hayvannarı keserlär da kurban ederlär. Bu yortuda türklär hem tatarlar, nicä dä Paskelledä hristiannar, sarmaşêrlar, öpüşerlär. Onun için bayram lafın taa bir maanası var: ‘*öpüşmäk*’.

Bayramçı (Bayramce) – yortunun götürücüsü, tamada. Eski annatmaya görä, tatarların vakıdında yaşarmış burada islam temsilcisi üstün Magometan, angısı götürärmış türk-tatar Bayramını hem uygun kurbannar laflarını sölärmış. Burada türklär sarmaşarmışlar hem öpüşärmışlär, dost olurmuşlar, annaşmalar, düünnär, halk şennikleri yaparmışlar. Her yılın Bayramçada toplanarmış pilgrimmär-hacılar, angıları hazırlanarmış gitmää Mekaya hem Medinaya, ayozlu erlerä dua etmää da hacı olmaa. Onnar kurban yaparmışlar, yolları ilin olsun deyni, hem islamın en üstünündän hayır (iisözlemäk) kabledärmışlär. Hacılıktan (musulmannarın ayozlu erlerindän) geeri gelirkän dä, onnar genä Bayramçada toplanarmışlar, islää dönüşleri için kurban kesärmışlär. Senseleleri karşıarmışlar onnarı büük sevinmeliklän, öpüşlärän, bayram kutlamaklarinnan. Bu adet geçmiş türklerdän gagauzlara, angıları toplanêrlar da büük yortu yapêrlar, açan giderlär İyerusalimä hem Afona dua etmää da hacı olmaa hem açan oradan geeri dönerlär.

Evelki vakıtlarda, açan taa yoktu demir yollar, hacılar üzlärän

kişi toplanardılar bir erdä, da hepsi bilä başlardılar yola, ki biribirini korumaa.

66. Sariyari (ukrain komunası) – türk-tatar lafı. ‘Yara, hastalık, epidemiya’ maanası var.

67. Kaliçevo (bulgar komunası), tatar lafın kalçu-kalikuy ‘dişçi, diş çıkaran’ maanasıdır.

1. Kahul – Kahul dolayın kasabası. – Bulunêr Prut derenin sol boyunda, 5 kilometra ondan uzak. 1919-dan bu kasaba ‘Kara Vasile’ çorbacının sayıladı. Kaula yakın çekeder (başlêr) Roma imperatorun, Trayanın, kaldırımı, angısı etişer Kara denizä kadar. O bir istoriya monumenti, deerlär ona ‘Trayanın aşaadakı kaldırımı’. Kaula yakın 1770-tä rus armiyası, öndercisi Rumäntev (sade 17.000 asker) ensedi türkləri (150.000 kişi – türk yanıçarları hem tatarlar). Bu düüşä Kaul düüşü deerlär. Kauldaki enseyiş için general komandant (asker başı), Rumänteva, verdilär ad general feldmarşal hem titul ‘Tunalı’. Bu enseyiş için Kaul kırlarında direk formasında bir anmak taşı diktilär, 26 metra üüseklii. Direktä var yazılar: ‘Bu monument o düüşä, neredä öldülär kuduz yanıçarlar, angıları asirlär boyunca korkudardılar Evropayı, Aziyayı hem Afrikayı’. Taşın öbür tarafında yazılı düüşün datası: ‘İyünün 21-i, 1770’. Tatar vakıdında Kaul önemli hem kaavilenmiş tatar auluymuş, bu annaşılêr onun adından da. Kaul tatarcada ‘*demir aullu küü*’. Türkçedä kaul lafın maanası ‘*şamatalı aul (küü)*’. Kaulun yanında türk viziri Halil-Bey hem Kırım tatar hanı Abariç gömmüşlär türk hem tatar şannını kannı düüştä ruslarlan, neredä kaybetmişlär 140 cenk topu hem 20.000 yanıçar hem tatar, ölü hem yaralı.

KAUL DOLAYI

2. Çişme-köy (gagauz komunası), türk lafı – çöşmä küüyü. Burada var tatlı sulu pek çok çöşmä. İleri burada tatar auluymuş.

3. Kolibaş (romın komunası), bulunêr Balaç dereciin

boyunda, angısı akêr Prut deresinä. Kolibaş, türk lafı, onun maanası 'bordey'. Kolibaş tatarca 'kulların saabisi, öndercisi'. Eski annatmaya görä bu bir eski romın komunası.

4. **Etuliya** (gagauz komunası), burada tatar auluymuş – 'Etuli'. Tatarların gitmesindän sora, 1808-dä, burası gagauz koloniyası oldu. Etuliya tatar lafı, maanası: 'dar er'.

5. **Bakçaliya** (romın komunası), bakçaliya – tatar lafı – 'başçelik'.

6. **Kazancık** (moldovan komunası), türk-tatar lafı – 'çüvencik'.

7. **Kälmañuy** (romın komunası), Prut boyunda bulunêr. Kalmañuy türk-tatar lafı, maanası – 'kalıntı', 'brakılan'.

8. **Korbaliya** – romın komunası. Karbala türkçedä 'kır almaları', tatarcada sa 'tulumcu, tulumnan su getirän'.

9. **Dermenci** (romın ferması), türk lafı, maanası – 'dermenci'.

10. **Cigalboy** (romın komunası), tatar lafı. Tatarcada cigalboy 'iit', 'becerişkli atlı'.

11. **Kapakliya** (Kapaklı) – (romın komunası), türk lafı – 'kapaklı, angısının var kapaa'.

12. **Kirhanı** (Kırgan) – (romın komunası), kırgan lafı türkçedä – 'kırık', tatarcada – 'hayvan hastalı, epidemiyası, çuma'.

13. **Köseliya** (romın komunası), türk lafı – 'sakalsız'.

14. **Kayeñi** (romın rayonu), kayet – türk lafı, onun maanası 'anılmış, şanni'. Kayeñ – Orambet-Oglu tatar auluymuş. Tatarca 'tırmanan' maanası var. Kimileri komunaya Kayeñ deer, kimileri sä – Kayat.

15. **Kostangaliya** (Kostangalı) – romın komunası. İlerdän burası tatar auluymuş, Orambet-Oglu soyundan. Tatarlar gittiktän sora bu erdä romın komunası kurulmuş, ama tatar adı kalmış. Kastangalı – 'nışannı (çizgili) beygiri hamutlayan', tatar lafı.

16. **Koçuliya** (romın komunası), tatar lafı – 'er, neredä var çok koç'.

17. **Kupkuy** (romın komunası), kupkuy, tatar lafı, demäk 'tombarlak küü, çanak formasında küü'. Kopkuy lafın annaması 'bölinmüş küü'. 1807-yä kadar burada Kupkuy tatar auluymuş.

18. **Manta** (romın komunası), türk lafı - 'biyaz menevşä'.

19. **Mincir** (romın komunası), mincir lafın tatarcada maanası - 'yılannan dolu er', türkçedä - 'çatı örän'.

20. **Orak** (romın komunası), Orak-Oglu soyundan tatarların auluymuş. Tatarların Besarabiyadan gitmesindän sora, burada gagauz küüyü kurulmuş. 1818-dä sä gagauzlar Oraktan geçmişlär Bucaa, orada Avdarma komunasını kurmuşlar. Orak komunasını, angısı Balş (Baluş) boyarın merasıymış, romınnar aldılar. Orak - tatarcada 'orak, biçmäk' demäkmiş.

21. **Çadır**, türk lafı - 'çadır, şatra'. Çadır adını bu erä vermişlär gagauzlar, angıları göçmüşlär Dobrucadan, da, ev düzüncä, ilk vakıt çadırlarda yaşamışlar. Burası ozaman Balş (Baluş) boyarın merasıymış. Gagauzlar erleştilär burada, da 1801-dä düzmüşlär bir gözäl klisä, çünkü onnar pravoslav hris-tiannar, hem kurmuşlar Çadır küüyünü. Ama onnar orada kira-cıymışlar, boyarın çiftçileri, bunun için açan açıldı göçücülerä deyni Bucak (tatarların gitmesindän sora), gagauzlar geçmişlär oraya da kurmuşlar bir büyük küü, angısının adı Çadır-Lunga, Tigina judetında. Gagauzlar gittiktän sora Çadır komunasında erleştilär moldovannar, onnar büün dä orada yaşêêrlar.

22. **Tartaul** (romın rayonu), tatar lafı - 'dar aul'.

23. **Tatar-Baurçi** - baurçi, tatar lafı: 'zengin, uurlu tatar'. Burada tatar auluymuş. Tatarlardan sora burada romın komu-nası kurulmuş.

24. **Baurçi-moldovan** - romın komunası - 'uurlu moldovan'.

25. **Tomay** - Orumbet-Oglu soyundan tatarların auluymuş. Tatarların gitmesindän sora burada moldovan küüyü kurulmuş, hep Tomay adında. Tomay tatar lafı, maanası 'halk'.

26. **Şamaliya** (Şamalı) - romın küüceezi. Şamaliya, tatar lafı - pustnik (отшельник), pustiyalaa kokan er.

27. **Sadık** – eski tatar aulu. Tatarlar gittiktän sora, burada kuruldu moldovan küüyü. Sadık, tatarca *'dooruluk, hak'* demäk.

28. **Balaban** – romın küüceezi. Balaban tatar lafın, maanası *'üüsek, balaban'*.

29. **Çomay** – romın ferması. Çomay, tatar lafı – *'çomak, moçuga'*.

30. **Kongaz** – gagauz komunası, Yalpug derenin boyunda, gagauzlar burada erleşmişlər 1811-dä. İlerdän burada Orumbet-Oglunun soyundan tatarların auluymuş, adı – Kondaz hem Kongaz. Kongaz, tatar lafı – *'durak, stançıya'*. Burada tatar poştacıları durgunarmışlar, Tiginadan Kaula, Reniyä hem başka erlerä gidirkän.

31. **Baymakliya** (romın komunası) – Orumbet-Oglunun soyundan tatarların auluymuş. Tatarlar gittiynän, burada kurulmuş moldovan komunası hep o adlan. Baymakliya, tatar lafı, maanası: *'aldadıcı'*.

32. **Tarakliya** (romın ferması) tatar lafı – *'tarak formasında, (taranmış), yada angısının var taraa'*.

33. **Borogani** – Orumbet-Oglunun soyundan tatarların auluymuş. Tatarlar gittiktän sora, burada romın komunası kuruldu. Borogani, tatar lafı – *'dönemeç, dönüm'*.

34. **Borçak** (romın komunası) – tatar lafı, maanası: *'amazlayan, kötüleyän'*.

35. **Hacıköy** – Orumbet-Oglunun soyundan tatarların auluymuş. Tatarlar gittiktän sora, burada romın komunası kuruldu. Tatarcadan maanası: *'hacının küüyü'*.

36. **Burlak** (romın küüceezi) – Orumbet-Oglunun soyundan tatarların auluymuş. Burlak, tatar lafı – *'delikannı çocuk, evli olmayan'*.

37. **Çekur-Meşe** (Çukur-Meşe) – romın rayonu. Çukur-Meşe, tatar lafı – *'meşelik, meşeli çukur'*. Bu rayonun Çekur-Meşun adı da var. Meşuna – koyun derisindän ayak kabı. Çekur-Meşin aulunda tatarlar giyirmişlər meşina, çünkü meşeliktä (meşä

daayında) yaşlıkmış, nemnikmiş. Orumbet-Oglunun soyundan tatarlar gittiynän, burası romın komunası oldu.

38. Çebalakçıya - Orumbet-Oglunun soyundan tatarların auluymuş. Tatarlar buradan gittiktän sora, romın rayonu oldu. Çebalakçıya – tatarca: *‘çalışkan’*.

39. Eniköy (romın komunası), türk lafı – *‘eni komuna, küü’*.

40. Karagişi (romın küüceezi), tatar lafı – *‘yapışkan’*.

41. Kirkana (kırkan) – romın küüceezi. Kırkan türk lafı, maanası: *‘kesici’*.

42. Tigeç (romın komunası), türk lafı – *‘geçici, geçik’*. Eski annatmaya görä, tatarların hem türklerin zamanında burada varmış gümrük (tamojnä), neredä insannar izin alarmış geçmää Prutun öbür tarafına.

43. Anadol – ilerki türk komunası. Burada yaşardı Küçük Aziyadan (türkçä Anadolu, Anatoliya) gelän türklär. Onnarın gitmesindän sora, burada erleştilär yarı-yarıya bulgarlar hem rominnar.

44. Tamarova-Reni (Tamarva) – Tunanın sol kenarında bulunan kasaba. Bu pek eski bir kasaba. Dakların vakidında burada Daçiporata kasabasıymış, angısını daatmış Roma imparatoru Trayan, düüşärkän daklarlan. Açan romalılar almışlar Daçiyayı, daadılmış Daçiporatanın erindä düzmüşlär *Arbium* kasabasını, neredä varmış gözäl derä portu, da islää alış-veriş olurmuş. Eveldän burada varmış büük geçik Tunadan. Eski annatmaya görä, bu kasabanın yanından geçmiş Tunayı büük askerinnän farslerin kralı Darius Histasp, açan düüşärmış skiflärän (Küçük Skifiyada) 513-cü yılda Hristozun duumasından ileri. *Arbium* portu Reni olmuş, açan evelki Daçiyaya gelmişlär slavännar. Reni, slavän lafı, onun maanası *‘derä limanı’*, *‘derä boyunda liman’*. Tatarlar Daçiyaya geldiynän, Reni kasabanın adını Tamarova (Tamar) koymuşlar, *‘damar’* maanasında. Bu adı tatarlar Reni portuna vermişlär, çünkü o Bucak için çok önemli bir ermiş, nicä damarlar insana. Eski annatmada sölenir, ki gerçektän Tamarova-Reni erindä Tunadan geçilirmiş Bucaktan

hem geeri. Burada pek önemli portmuş, neredä halklar alış-veriş yaparmışlar.

XVI-cı asirdä Tamarova-Reni kasabası Moldovanın girärmış. 1621-dä türk sultanı Osman almış bu kasabayı insannarınnan kendi kuvedi altına, adını da Reni koymuş. Türklär bu kasabayı depo (ambar) yapmışlar, buradan bakarmışlar Bucaan hepsi kalelerini. Bu depoda tutarmışlar hepsi silâhları, asker için imekleri, buradan onnarı daadarmışlar Bucaan kalelerinä. 1877-dä demir yolu baalamış Reniyi Tiginaylan hem Galaşlan, da bu kasabanın önemi taa üüselmiş.

45. Vulkäneşt (gagauz komunası) Kaul deresindä durêr. Burada tatar auluymuş. Tatarlar gittiktän sora, burada kurmuşlar koloniyasını gagauzlar, angıları göçmüşlar 1818-dä Dobrucadan. Eski annatmaya görä, 1770-teki cenktän ileri, burası ermeni koloniyasıymış. O cenktän sora ermenilär gitmişlar buradan. Vulkanêşt, tatar lafı, maanası: '*çok kan*'. Bu ad verildi komunaya, çünkü 1770-tä onun topraanda rusların hem türklere arasında oldu büyük düüş, angısında çok kan döküldü; sade türklere tarafından öldü 20.000 asker. İstoriyada bu düüşä deniler 1770-tä Kaul düüşü.

46. Hacı-Abdul – Kaul deresindä bir tatar auluymuş. Tatarların gitmesindän sora, 1807-dä, burası büyük romın komunası olmuş. Hacı-Abdul, tatar lafı: hacı – piligrım, Abdul – ad; sayılêr: hacı Abdul. Tatarlar ona Acı-Abdul deyärmişlar. Bir vakit burada kırgızlar yaşamışlar, angıları bu aula deyärmişlar Abdul-acı.

1. İsmail – kasaba, İsmail judeşın baş kasabası. Türk-tatar lafı. Onun maanası: '*çilekli er*'. Eski annatmada sölenir, ki bu eri almış tatar hanı İsmail, angısının adı kasabaya verilmiş.

Türklär İsmaila deyärmişlar İzmail '*Allahım, işit(beni)*' maanasında. Vardı bu kasabanın türklere başka adı da 'Ordu kalesi' – askerın toplanmak eri. Legendaya görä bu pek eski kasaba. Söleerlär, ani burada düzmüş bir kaavi kalä kâr Roma imperatoru Trayan, hem adıymış onun Smornis. Moldovannar

büün dä ona Simil, Smil deerlär. Greklär evelki vakıtta kaleyä deyärmişlär *Antifala*. Eski annatmaya görä, XII-ci asirdä genu-ezlerin varmış burada alış-veriş faktoriyaları, onnarı korumaa deyni varmış kalesi dä...

Bu kasabanın istoriyası XVI-cı asirädän bilinmeer. İlk kerä XVI-cı asirdä türk kalesi olarak anılêr. 1569-da türk sultanı Suleyman baaşlamış bu kaleyi nogay tatarlarına. 1632-dä kaleyi almışlar hem soymuşlar kazaklar, ama kısa vakıtta türklär enidän kaplamışlar onu. 1777-dä türklär genä kaavilemişlär onu – nicä bir önemli kaleyi ruslardan korunmaa deyni. Kalenin dolayı 8 kilometraymış, her tarafında varmış hendek 9 metra genişlii hem 15 metra derinnii, angısını varmış nicä doldurmaa Tunanın suyunnan. Makar İsmail kalesi sayıarmış pek kaavi hem 1790-da burada varmış 40.000 asker, 250 top Aydozlu serakirin elindä, onu genä dä 1790-da, dekabrının 10-unda, aldı rus askeri, anılmış asker başı Suvorov, angısının varmış sade 28.000 askeri. 1791-dä, dekabrının 29-unda yapılan annaşmaktan (barıştan) sora, İsmail genä döndü türklərə. 1809-da, sentäbrinin 14-ündä, rus askeri genä girdi İsmaila. Bundan sora türk camisini ruslar yaptılar pravoslav klisesi Ayozlu kruçanın kaldırılması adına. Bu cami – istoriya yapısı. 1810-da general Sergey Alekseeviç Tuçkov İsmail kalesindän 2 kilometra uzaklıkta kurdu bir küçük kasaba (küçük kasaba dolayı) İsmail kalesindän hem başka erlerdän kaçmış insannara. Adını Tuçkova koymuşlar. Eni kasaba tez büüyärdi, İsmail kalesindä kalardı sade asker, hepsi insannar Tuçkova kasabasına yaşamaa geçärdi. Bu kasaba Tuçkova adını 1856-yadan taşıdı. 1854-1856 yıllardakı türk-rus savaşından sora İsmail kalä olarak yok edildi, läazımdı daatsınnar hepsi duvarlarını, yapılarını, hendeklerini. Onun için hepsi, kim yaşardı kaledä, geçtilär Tuçkovaya, İsmail adı da Tuçkovaya verildi, angısı oldu büyük kasaba. Büün dä o İsmail adını taşıyêr. Kaleyi sä heptän daattılar, kaldı sade bir eski manastırların klisesi, eski monument gibi.

İsmail kalesindä ileri varmış iki adam manastırı: 1) Ay Magda-

linanın Uspeniya manastırı hem 2) Ay Nikola manastırı, neredä yaşarmış Proiloviyanın Mitropoliti, angısı Rayada türk kulları kliselerin başıymış. Uspeniya manastırı Tuna derenin boyundaymış, 100 adım kalenin kapusundan, angısının adıymış Kiliyaua – Kiliyaya dooru. Bu manastırı düzmüş romın devlet başı Konstantin Brinkovänu (1688-1714). Bu manastır baalıymış İerusalimdeki Ayozlu Mezara, nicä Allahın kaldırılması küçük manastırı da kabledärdi İerusalim patriarhından her yıl 300 rublä. Manastırın bir tarafında durardı taştan duar, öbüründän sä – tafta aulcuk. Manastırda varmış 19 aaç kiliyası (odası), angı-sinnardan 16-sı keremetlän örtülüymüş, 3-çü dä – taş. Manastırın varmış kaledä 30 taştan tükeni. 1841-dä eski aaçtan yapılı klisenin erinä düzdülär eni, taş klisä. Bu yapı için İerusalim patriarhı Atanasiy baaşlamış 8.000 gümüş rublä. Klisä büün dä durêr.

Ay Nikola manastırı durarmış İsmail kalenin ortasında. Düzmüşlär onu Afon bayırından monahlar. O baalıymış Afondan (Karakal) manastıra. Selim sultan zamanında manastırı almış türk devleti, nicä devlet varlını. Taa sora Aleksandru Lapuşnänunun (Moldova gospodarın) karısı Ruksanda 1599-da baaşladı Karakal manastırın monahlarına 35.000 ley, da monahlar aldılar geeri manastırı Mustafa Çelebi paşadan. Bu pek eski bir manastır. Taa 1641-dä, iyünün 2-dä Konstantinopol patriarhın, İoanikiyenin, gramotasınnan bu manastır olêr stavropigiyalı (doorodan baalı) Konstantinopol patriarhiyasına. Ay Nikola manastırın varmış 33 aaç kiliyası, angıları, kalenin düşmesindän sora, daaldılar. Şindiki manastırın klisesi düzülmüş taştan 1852-dä, eskisinin yanında, Konstantinopol patriarhın hayırinnan hem yardımınnan hem Besarabiyalı moldovannarın gelirlerinnän. 1857-dän sora İsmailı Romıniyanın elindeydi, da bu iki manastır kapanmıştı, çünkü para yardımı gelmäzdi hem monah yoktu; kliselär sä verildilər yakındaki Kovur hem Larjanka küülerinä.

1878-dä, açan aşaağı Besarabiyayı aldı ruslar, bu kliselär genä

başladılar kabletmää para yardımını patriarhlardan, ama yardım pek küçüktü, etmäzdi enidän kliseleri çalıştırmaa deyni. 1904-tä, aprilin 29- da, arhiepiskop Yakob danıştı yalvarmaklan Ay Sinoda, ki İsmail kalenin manastırları çalıştırılınsınar enidän hem korunsunnar orada kalan monumentläär.

Kruça Kaldırılması klisesi en meraklı (interesli); ne zamansa o türk camisiymiş. Onun gün duusu arhitekturası hem başka nişannarı aklımıza getirer türklerin vakıdını. Büün dä duar içindä var nasıl görmää bir oyuk, angısı türk vakıdında kullarılmış nicä altar, neredä tutarmışlar musulmannarın ayozlu işlerini: Kuranı, Magometin terliini. Var burada türklerin yazısı arapça laflarlan: 'Vefai emir ul laha be edli leha', angısının maanası: 'İnan Allahtandır, yortular da genä'. Bu yapıları korumaa deyni, 1904-tä Arhiepiskop Yakob buyurdu becerikli igumenä Teodosie Ursuya restavrat etsin onnarı. 2 yıl içindä igumen Teodosie üürenicilerinnän hem başka yardımcılarlan düzdü iki büyük sıra taş kiliya, eniledi kliseleri, bütün manastır topraan dolayına aul koydu, baa hem meyva aaçlarını dikti, kliseleri donattı, topladı çalışannarı da hazırladı hepsini manastırları ofițial açmaa deyni.

1909-da arhiepiskop Serafim baş urêr Ay Sinoda, ki İsmailda kurmaa vikariat, hem buradaki arhierey olsun igumen Kalä manastırında da. Ay Sinodun 4014 nomerli izininnän, 1910-da, mardın 20-sindä, İsmailda kuruldu vikariat, İsmail kalesindä sä ofițial açıldı "Uspeniya" manastırı, angısı büün nicä bir gözäl lavra. Son yıllara kadar onun vardı iki skiti: Terapont hem Borisovka, büün onnar kendibaşına çalışêrlar.

İSMAIL DOLAYI

2. **Babele** (romın komunası), türk lafı - 'bobanın eli', 'anabobanın eli'. Yalpug limanın boyunda bulunêr.

3. **Barta** (romın komunası), Yalpug limanın boyunda durêr. Barta tatar lafı, onun maanası - 'kalpak formasında, kalpak'.

4. **Bolboki** – Yalpug derenin saa tarafında. İlerdän burası tatar auluymuş. Tatarlar gittiynän, Dobrucadan gelän gagauzlar koloniya kurdular 1814-tä. Bolboki, tatar lafi – ‘*zengin dolay*’.

5. **Kurçi** (gagauz komunası) Yalpug derenin saa tarafında bulunêr. Tatar auluymuş. Tatar lafin kurçi ‘*çayırların (yılma-ların) birleşmäk eri*’. Burada birleşer Yalpinın çayırları.

6. **Karagaç** – İsmail aulundan (dolayından) ilerki tatar auluymuş. Tatarların gitmesindän sora, burada erleşmişlär 1830-da Makedoniyadan gelän bulgarlar. Karagaç tatar lafi, onun maanası – ‘*kara aaç*’. Bu erdä halizdän büüyärmiş kara aaçlar, onnarın birazını büün dä göräbiliriz.

7. **Kartal** (romın komunası), kartal, türk lafi, maanası – ‘*kartal kuşu*’. Eski annatmaya görä, bu erlerdä varmış bir büük kasaba (kalä), angısını kurmuş Trayan imperatoru. 1770-tä general Baur Kaul enseyişindä daattı türk askerini, angısı çekildi Kauldan, alıp silählerini.

8. **Kara-kurt** – tatar auluymuş. Tatarlar gittiynän, 1811-dä Sarbık derenin boyunda kuruldu arnaut (alban) koloniyası. Kara-kurt, tatar lafi, ‘*kara kurt*’ demäk. Bu adı koydular, çünkü Sırbak deresindä varmış çok kara kurt. Bir eski annatma söleer, ani burada kırgız auluymuş.

9. **Vaysal** – bulgar komunası. 1830-da burada erleşmiş Rume-liyadan (Turtıyadan) gelän bulgarlar. Bu erdä çok taş varmış. Vaysal, tatar lafi, maanası: ‘*alibastra*’. Tatarların vakidında burada çalışarmış alibastra şahtası.

10. **Kayrakliya** – kırgız auluymuş. Kayraklı – kırgız lafi, maanası: ‘*bilemäk taşı*’. Kırgızlar gittiynän, burada 1822 yılda kurulmuş bulgar koloniyası, angısı büün dä var.

11. **Tabak** – tatar auluymuş. Yalpu derenin sol tarafındaymış. Burada Hristozun duumasından sora I-ci asirdä varmış önemli bir kalä, *Tanata*, angısını düzmüşlär daklar. İmperator Trayan, onu aldıktan sora, genişeltmiş kaleyi, kaavilemiş hem koymuş onun adını *Palada*. Türklär hem tatarlar kaleyi Tabak adlamışlar. Tabak – tatar lafi, maanası: ‘*taş kat*’, çünkü burada varmış çok

taş katları. Tatarlardan sora 1807-dä burada kurulmuş Tunanın öbür tarafından gelän bulgarların hem gagauzların komunası. Burada Tabak komunanın topraanda kurulmuş bulgar kasabası da, adı hep Tabak kalmış. Bu kasabaya 1819-da dekabrınin 29-unda, imperatorun ukazına görä, Bolgrad adı verilmiş da büün dä kasaba bu adı taşıyêr. Eski Tabaan erindä büün var: bulgar-gagauz komunası hem büük Bolgrad kasabası. Tabaan yanından geçerlär bilinmiş Trayanın kaldırımı hem Tiginadan Galaşa gidän demir yol. Burada Trayan kaldırımı (Trayan valı) garası da var, Tabaktan 1 kilometra uzak. 1834-tä Bolgradlı kolonist Dmitrie Konazirski, harcayıp 10.000 gümüş ruble, Yalpu dere-sindä yaptı bir taş köprü, angısı pek islää kullanılêr şindi dä.

12. Çişmäua-varuita – bulgar komunası. Eskidän burada tatar auluymuş, Särnik. Çişmä adı verildi bu aula, çünkü burada, komunanın ortasında, Kauldan hem Bolgradtan İsmaila gidän yolda var bir çöşmä, taştan işlenmiş pınar, neredän akêr tatlı su. Moldovannar Çişmä adına eklemişlär Varuita (kireçli) lafını, çünkü pınarın taşları kireçliymiş.

13. Taşbunar – nogay tatarların auluymuş. Tatarlar gittiktän sora, burada erleşmişlär Makedoniyadan gelän bulgarlar. Taşbunar –tatar lafı: *'taş pınar, taştan işlenmiş pınar'*. Bu komunada var çok islää taş hem alibastra.

14. Erdek burnu – ilerdän tatar auluymuş. Tatarlar gittiktän sora, burada 1808-dä kurulmuş romın koloniyası. Erdek burnu – tatar lafı, erdek – *'ördek, raşa'*, burnu – *'burnu, gaga'*. Erdek burnu – *'ördek gagası (burnusu)'*. Burada Katalbug gölündä varmış çok yaban ördek.

15. Dolu-Köy, türk lafı – *'dolu komuna, dolu küü'*. Burada türk komunasıymış. Türklär gittiktän sora, bulgar komunası olmuş.

16. Şikirli-Kitay – tatar lafı. Kitay – *'enseyici, kaplayıcı'*, şikirli – *lafçı, şakacı*. Şikirli-Kitay – *şakacı enseyici, lafçı kaplayıcı*. Eski annatmaya görä, buradakı topraklar bir tatar hanınmış, angısı kaplayıcıymış hem şakacıymış. Şindi burada bulgar komunası.

17. **Şagani** – Edisan soyundan tatarların auluymuş. Şagani – tatar lafin, maanası: ‘*suyun durmamazlı*’, ‘*dalgaların şamatası*’. Tatarlar gittiktän sora, burada ukrain komunası kurulmuş.

18. **Çemaşır** (Çamaşır) – romın komunası. Çamaşır – türk lafı, maanası: ‘*çamaşır, giisi*’.

19. **Çiçma** – ukrainnerin komunası. Burada Çişme tatar auluymuş. Çişme – tatar lafı, maanası: ‘*çöşmä, pınar*’. Ukrainnär Çişme erinä başlamışlar demää Çiçme, bu lafin maanası ukrainca da – ‘*çöşmä*’.

20. **Dermendere**, türk lafı, maanası: ‘*dermen yamacı, dermen deresi*’. Bu çayırdaki ileri varmış çok un ütmää dermen. Bu komunada 1830-da ukrainnär erleşmişlär Yalpu hem Saftian arasında.

21. **Eskipolos** – ukrain komunası. Tatar lafı eski-polos, maanası: ‘*eski kılıç*’. Burada tatar auluymuş, adıymış Derekunduk – ‘*çayırdaki durak, yaşanacak er*’. Romın komunası.

22. **Eniköy** – gagauz komunası. Eniköy türkçedä maanası: ‘*eni komuna, eni küü*’.

23. **Hasan-Aspaga** – rus komunası. Hasan-Aspag türkçedä maanası: ‘*kavalerist Hasan, atlı Hasan*’.

24. **Hacı-İbragim** (İbriana) – rus komunası. Türk lafı, maanası: ‘*Hacı İbragim*’.

25. **Trapoklo** – ukrain komunası. Trapoklo tatarcada maanası: ‘*yar, hendek; yarlı er*’.

26. **Karamahmet** – ukrain komunası. Kara-Mahmet – türk lafı, maanası: ‘*kara Mehmet*’. Eski annatmaya görä, bu er, neredä erleşmiş ukrainnär, Kara-Mehmet türkün topraamış.

27. **Hacı-Kurt** – moldovan komunası. Eski annatma söleer, ki burada bir kürdün, angısı yaşarmış tatarların arasında, merasıymış. Hacı-kurt-türk-tatar lafı, maanası: ‘*Piligrim yada Hacı-Kürd*’.

28. **Kiliya** – Tunanın kolunda bulunan kasaba. Tatar lafin kiliya ‘*kalä*’ maanası var. Tatar vakidında o eski büük kaleymiş. Eski annatmaya görä, onu düzmüş Makedoniyalı Aleksandru

344-cü yılda Hristozun duumasından ileri, adıymış Ahileya. Burada Makedoniyalı getlärän düüşmüş. Greklär bu kasabaya deyärmişlär Likostom. XII-ci asirdä genuez alış-verişçilerin varmış burada faktoriyaları da onnar kaavilemişlär kaleyi. XIV-cü hem XV-ci asirlerdä Kiliya Valahiyanın bilinir kasabasıymış. XV-ci asirin sonunda Moldovaya geçmiş. 1462-dä Kiliyayı almış gospodar Ştefan çel Mare, 1479-da kaavilemiş onu, ama 1481-dä Kiliyayı kapladılar sultan Bayazidin türkleri. 1584-tä Kiliyayı heptän aldılar türklerdän, enidän kaaviledilär onu. Kalenin dolayında kazıldı 7 stingin genişlii hendeklär, angılarını doldurdılar Tunanın suyunnan. Kaledä varmış taştan yapılı türk camisi. Kiliyada var bir pek eski Ay Nilola klisesi, angısını düzmüş Moldovanın gospodarı Vasilie Lupu XVII-ci asirdä. Klisenin planı – bazilik (sobor) planıdır. Eski annatma söleer, ki burada saklanmış Şvetiyanın kralı Karol XII-ci, açan kaçarmış rus imperatorundan Petri I-dän. Kazaklar, 1599-da asker başı Nalivaykaylan, 1632-dä sa Suleymannan, daatmışlar hem yakmışlar Kiliyayı. 1806-da Kiliyayı almışlar ruslar. Romalılar Kiliyaya vermişlär *Vosia* adını. Kaledä varmış cami, angısını şindi Uspeniya klisesi yaptılar. Nicä göreriz Kişinöv Duhovni Konsistoriyanın 58 nomerli (1810, aprilin 15-i) yazısında, 1810-cu yılda bu camiye klisä yapmışlar Kişinövdaki Mitropolit Gavriilın izininnän, Kiliyalıların yalvarmaklarından sora. Bu klisä 90 metra uzak Tunanın kenarından. Bu klisä yapılmış kruça formasında vizantin stilindä. Onun var 4 arkası (kemer) hem 4 taş dirää, angılarında durêr 9 tombarlak pençereli gözäl hem aydınnık kubey. Bu klisä yapılmış Konstantinopoldaki Sofya camisinin modelinä görä. Klisenin altarlan bilä uzunnuu – 29 metra, genişlii – $26 \frac{1}{3}$ meträ, balabannı kruçasınnan bilä – $26 \frac{1}{3}$ meträ. Onun var pek gözäl akustikası. Çannık durêr ayırı, yapılı dörtköşeli kuledä, iki katlı. Onun 18 metra uzunnuu, 18 metra genişlii hem 23 metra balabannı kruçaylan bilä. Yukarda durêr çannar, en büüyü 90 kilalık. Onu baaşlamış imperator Nikolay I-ci.

Öbür sayfalarda bulêrız birkaç çok önemli dokument 1808-ci yıldan – Katarcı brigadirin hem Mihelson generalın adyutantının, kapitan Kotlärevskiyin raportu – tiparlanmış “Bulgar koloniyaları Besarabiyada” – Skalikovskinin *Statistika bakışı*, s. 46-54, angısından göreriz, ki XIX-cu asirdä Bucakta göçmen soylarına geçirilmiş:

I) Edisan ordusundan kalannar, angıları Sarıyara hem Hacıdere soylarındanmış.

II) Orak-Oglu soyun komunaları (aulları), angıların 1807-dä öndercisi Ak-Murza beymiş.

III) Orumbet-Oglu soyun aulları, angıların ozaman önderciymiş Şahtemir-Bey.

IV) Cambulat-Oglu soyun küüleri, angıların öndericisiymiş Cabat-Bey.

V) Küçük soyların küüleri: Kırgızların, Kiyeilerin hem Keleşlerin.

Bütün Bucaktaki ordunun varmış 206-dan zeedä küüyü, komunası yada aulu türlü büüklüktä, angıları bulunarmış hem payediliymiş butakım:

I. Edisan soyların aulları bunnarmışlar: 1) Kereis, 2) Şakay, 3) Eniköy, 4) Toy-Tepe, 5) Bayramça, 6) Bulatçı, 7) Odobaşı, 8) İslam-Aga, 9) Deveci, 10) Romaş, 11) Kebapçı, 12) Sarıyar, 13) Mahalık, 14) Kelle-Raji, (yada Kule-Roca), 15) Pakalji, 16) Sekle 1-ci, 17) Secle 2-ci, 18) Kurudere, 19) İlebozi, 20) Mankıd, 21) Raub-Oglu, 22) Bebek, 23) Haciler, 24) Buvesin, 25) Masdır, 26) Noküz 1-ci, 27) Noküz 2-ci, 28) Noküz 3-cü, 29) Sıdın, 30) Kozeli-Hacı, 31) Alademir, 32) Dgelamir, 33) Edinohta, 34) Sındık, 35) Demir-Hoca, 36) Kadaş, 37) Toghıda, 38) Taki-Hacı, 39) Kazı-Aga, 40) Baş-dul, 41) Sekle, 42) Oseiki, 43) Dgef-Makit, 44) Hasan-Haca, 45) Yusuf-Ali-Hacı, 46) Nukas, 47) Meuleli-Aga Nokus, 48) Tobuk-Nokus, 49) Kelese, 50) Temir-Haca, 51) Kak-Baş, 52) Mamay, 53) Alise, 54) Mustafa-Hacı, 55) Oy-Madud, 56) Sake, 57) Alsin, 58) Undıd, 59) Kare-burdıd, 60) Tebedi, 61) Esibey. Bu aullar, komunalar girärmişlär Çetatä-Alba hem

Tigina (Bender) judetlerinä. Onnar bulunarmış Alkulva (Alkalidere), Hacıdere, Sarat Kundak hem Sarıyar derelär boyunda hem Çelebi, Boyu, Çayda yarlarında hem çayırlarında.

II.Orak-Oglu soyun aulları bunnarmışlar: 1) Yapar-Mınzar, 2) Çukur-Mınzar, 3) Kosta-Megali, 4) Çimişli, 5) Kazılbaş-köy, 6) Caglama, 7) Sadaklı, 8) Boduço, 9) Konrak, 10) Orak-Caba, 11) Abaklı, 12) Karlık, 13) Kokuz, 14) Karla-Caba, 15) Mırzabey, 16) Magalak, 17) Dörce, 18) Kara-kuy, 19) Kalimbet-Oglu, 20) Togmaz, 21) Taraklı, 22) Kara-Oglu, 23) Uhtiaz-beyin-köy, 24) Badı-Osman, 25) Sagade-Sagalak, 26) Es-Mırza, 27) Ak-suru, 28) Tukur-Köy, 29) Umur, 30) Bamıpsah-Köy.

III.Orumbet-Oglu soyun aulları bunnarmışlar: 1) Burlak, 2) Kara-Kitay, 3) Çumay, 4) Bantemir, 5) Kire-bahla, 6) Koştangala 1-ci, 7) Koştangala 2-ci, 8) Tudeusa, 9) Uşesi, 10) Baurçı, 11) Çabalacı, 12) Badık, 13) Tart-Oglu, 14) Can-Köy, 15) Çaşkıla, 16) Kayat, 17) Buyuk-Kesevli, 18) Küçük-Kesevli, 19) Karaman, 20) Boşak, 21) Baymaklı, 22) Taraklı 1-ci, 23) Taraklı 2-ci, 24) Çukur-Meşin, 25) Tart-Oglu, 26) Zadalbaşla, 27) Açık, 28) Besdin-Oglu, 29) Baş-Buragan, 30) Sal-göl, 31) Yutma, 32) Karaca-Buragan, 33) Bogazlı, 34) Tersikonduk, 35) Dokuz-bay, 36) Kalazla, 37) Ak-buta, 38) Kara-fudalak, 39) Sultan-Muratavla, 40) Cani-bey, 41) Alatvat, 42) Yadur, 43) Asalık-ulu, 44) Kaar (yada Kair), 45) Kaah-dan, 46) Kereid, 47) Kıpçak, 48) İslamacı-köy, 49) Komrat, 50) Meşin, 51) Beş-göz, 52) Cur-adalık-köy, 53) Beş-alma, 54) Çubalacı, 55) Kondaz (yada Kongaz), 56) Beşüz, 57) Alaulı, 58) Badakuala, 59) Tomay, 60) Duvan, 61) Aydor-Oglu, 62) Çamçık, 63) Baurçı, 64) Kara-Kitay 2-ci, 65) Kazayaklı, 66) Kıdaçu, 67) Dudal, 68) Dokuz-bay, 69) Adıran, 70) Beş-kalı, 71) Acı-köy, 72) Lepas, 73) Kör-Hacı, 74) Kadralla-Hacı, 75) Agamaila. Bu küülär may hepsi Kaul dolayındaymış.

IV.Varmış altı kırgız küüyü, öbürleri XVIII-ci asirin çeketmesindä Kırima (Tavridaya) gitmişlär. Kalan aulların adları bunnardı: 1) Komrat, 2) Adıl-bayraktar, 3) Saar, 4) Alcı, 5) Yagub-Yacı, 6) Membet-Karace.

V.Cambulat-Oglu soyun komunaları bunnarmışlar: 1) Kuday-dul, 2) Saraila, 3) Kalitade, 4) Kazan-dulak, 5) Orak-Kulakla, 6) Asaganşesi, 7) Cubala işesi, 8) Beşalma, 9) Adar-beşialma, 10) Abdul-Acı, 11) Salaklı, 12) Kuy-bey, 13) Diokarda-Taşlık, 14) Kadır-Yus, 15) Kara-köy, 16) Siniuți, 17) Bakşala.

VI.Kieili ayyenin varmış 6 küüyü: 1) Köy-bey, 2) Tatar-danşage, 3) Taraklı, 4) Taş-Taşkem, 5) Kaatla-daacı, 6) Yotöy-bey.

VII.Keleş ayyenin varmış iki aulu: 1) Kayraklı, 2) Karakurt. Açan tatarlar gitmişlär Bucaktan 1808-dä Kırıma yada Tavridaya, kurmuşlar orada çok komuna da hep o adları vermişlär, angıları varmış Bucakta. Çok tatar ordusu başka-başka aylelerden geçmişlär hem yaşamışlar Bucakta asirlär boyunca. Onnarın çoyu gitmişlär Bucaktan, brakıp küülerin tatar adlarını. Birkaçı kullanılär büün dä. Tatarlar Bucakta zanaatlanarmışlar beygirciliklän, hayvan sürüleri, başçivancılıklän, baacılıklän, bakarmılar çok hayvan, koyun. Tatarlar çiftçilik tä, kuancılık ta edärmişlär, onnarın varmış çok hotulu. Onnar hırsızlık ta yaparmışlar, kär büyük yolda, ama insan öldürmämışlär – esirlää alırmışlar. Avcılıklän da, balıkçılıklän da zanaatlanarmışlar. Bucaktan tatarlar diilmiş okadar kaskatı hem sert, nicä türklär. Onnar taa yalpak, taa saygılı hem becerikliymişlär.

1808-ci yılda Bucak heptän boşaldı tatarlardan, çünkü hepsini onnarı ruslar kaldırdılar Kırıma (Tavridaya), da Bucakta erleştilär romınnar, ruslar, ukrainnär, bulgarlar, nemşelär, gagauzlar hem başkaları.

GAGAUZLARIN DİN ADETLERİ

Gagauzların kurbannarı aklı-mıza getirderlär o primitiv vakıtları, açan insan, göreräk kendi zayıflını hem allahlardan baalı olduunu, aarardı türlü kolaylık, aniki şükür etmää islää uuru için yada istemää allahlardan yardım, başına belalar geldiynän. Bu kurbannara, ani en evelki vakıtlarda geneldilär, adla-nardı en paalı hem en hoşlu işlär, herbir iş, ani halkın görüşlerinä görä, vardı nasıl hayırlasın allahların davranışını. Onuştan kurbannar sayıldılar yaradıcının hem yara-dılanın arasında ii ilişkilerinin bir simvolu. Kurban ideyası, bakılan gagauzların mistika birliindä, sarêr bu halkı bir interes legenda atmo-sferasınnan, neçinki din prakti-kası, ani biz bakacez, gösterer belli bir mentaliteti, angısı açıklêêr bu halkın istoriyadaki dayanıklını da.

GAGAUZLARIN DİN ADETLERİ

KURBAN

Gagauzların kurbannarı aklımıza getirderlär o primitiv vakıtları, açan insan, göreräk kendi zayıflınu hem allahlardan baalı olduunu, aarardı türlü kolaylık, aniki şükür etmää islää uuru için yada istemää allahlardan yardım, başına belalar geldiynän. Bu kurbannara, ani en evelki vakıtlarda geneldilär, adlanardı en paalı hem en hoşlu işlär, herbir iş, ani halkın görüşlerinä görä, vardı nasıl hayırlasın allahların davranışını. Onuştan kurbannar sayıldılar yaradıcının hem yaradılanın arasında ii ilişkilerinin bir simvolu.

Kurban ideyası, bakılan gagauzların mistika birliindä, sarêr bu halkı bir interes legenda atmosferasınnan, neçinki din pratikası, ani biz bakacez, gösterer belli bir mentaliteti, angısı açık-lêr bu halkın istoriyadaki dayanıklınu da.

Kurbannar insanın hem Allahın arasında taynalı baalantılardır. Onnar için lafetmää gagauzların yaşamak çerçevesindä – sayılêr annamaa o çalışkını, angısını onnar göstererlär büyük ruh işlerindä.

Nedir kurbannarın psihoşogiya baalantıları?

Gagauzların inanışlarına görä, “kurban” – Allaha verilän bir baaşış, angısının neeti ileştirmää ilişkileri gökün hem erin arasında, baaşlayarak hayvan yada topraan produktiyasını. Kendi maanaları bakışından, onnar benzeerlär Eski Baalantından kurbanı, açan kesärdilär bölä hayvannarı, nicä: kuzu, koç hem dana. Var nasıl düşünmää, ani evelki vakıtta gagauzlar çobannık edärmışlär, büüderäk hayvannarı, angılarından, din adetlerini tamannayarak, yaparmışlar kurban. Soradaki zamanlarda onnar ilerlärmişlär kendi zanaatlarını. Ama bakalım, neyâ geler bu gagauz adeti – herbir adam, angısı isteer kurban yapmaa, belli yortuya karşı getirer klisenin auluna diri bir kuzu eki koç, yakêr koçun buynuzlarına yapıştırılmış mumu, kafasına da koyêr bir kiyada eki parçaya sarılmış biraz falanık tuz.

Bu vakit popaz dua okuyêr, serper hayvanın kafasına ayazma. Lääzim sölemää, ani bu kurbanı yaparkan okunêr TeDeum kurban verenin saalı için, hayvanın aazına koyêrlar ayozlu tuz. O mumu, ani yapıştırılı buynuzlara, tutêrlar ikonanın yanında hem yakêrlar sade yaşamanın zor durumlarında.

Çorbacı koyêr hayvanı omuzlarına eki koyêr taligaya da görürer evä. İlkin akidêrlar hayvanın bütün güüdesindän kanını, angısını taa sora atêrlar ateşä. Bundan sora hayvanı keserlär da pişirerlär bulgurlan hem koyun yaayınnan, onun olêr bir fasıl (speţifikalı) dadı.

Butakım pişirilmiş kurban koyulêr sofraya bulgurlarlan, angıları nişannêr ileri dooru da ayozlansın booday hem kurban yapanın olsun bol bereketi. Kurban sofrasına gelir fukaara insan da, zengin dä, uşaklar, üsüzlär, senselelelär, dostlar, saadıçlar, kresnişalar, dullar, komuşular h. b. Herkezinä veriler bir parça kurban, sora da başka imeklär hem içkilär.

Kurban sofrasına çaarêrlar popazlar da, angılarına vererlär bir parça çii yaanı – bir geerki but. Bu kurban sayılêr saalık için, evin bolluu için eki isteyiş kurbanı. Bu kurbanda musaafirlär dua ederlär çorbacıya hem onun bütün aylesinä saalık, bereket hem kismet herbir iştä, popazlar da dua ederlär saalık kurban yapannara. Butakım kurbanı yapêr herbir ev çorbacısı, ayırıp bir yortu, deyelim, aylä yortusu eki steonozluk günü.

Gagauzlarda var bir evelki din adeti, angısına görä güvääylän gelin steonoz olmaktan ileri ayrêrlar kendi eni evleri için bir gök koruyucusu, angısına her gün dua ederlär hem o ayozun günündä dä yapêrlar kurban.

Yortular, angılarında yapêrlar kurban: İspas, Panaiya, Ay Görgi, Ay Dimitri, Ay Mihail hem Ay Gavril, Ay Nikulay, Ay Magdalina, Ay Konstantin hem Ay Elena h. b.

İsteyiş kurbannarı yapılmışlar Ay Görgi günündä, açan iniler kuzu yaanısı. Bu pek eski bir adet, angısını tutêr herbir gagauz, kimin var koyunu. Gagauzların inanışlarına görä, Ay Görgi koruyêr koyun sürülerini. Bitki vakıtlarda, yaşamak

paalı olduu için, fukaara gagauzlar yapamêêrlar kuzu hem koç kurbanı, nicä ilerki vakıtlarda; adet batmasın deyni, birkaç kiři, toplanıp, alêrlar bir koç, angısını sora birtürlü payederlär, butakım tutarak din adetini. Bölä kurbana hepsi fukaaralar toplanêrlar sofraya da iyerlär koç yaanısı. Benzämeerlär mi bu sıradan konuşmaklar evelki urumnarın yaşamasına, angılarını annattı Aristotel kendi „Poetikasında“? Kär bu çizgiyâ önem verecek gagauzların adetlerini aaraştırın bilgiç. İsteyiş kurbanına girer evdä yapılan din slujbası da, angısı yapılêr hastaları alıştırmak için Ay Oloy günündä. Ačan küüdä olêr salgın, nicä evellerdä çuma eki holera, şindiki vakıtta da tif (aar hastalılı), küülerdä yapılêr bu şeremoniya hastalıktan ilaçlanmaa hem korunmaa deyni. Bu sefer kurban vermeerlär kuzu eki koç, ama besli bir bua hem birkaç dana – bir büyük masa kurulêr klisenin aulunda yada meydanda.

Küü kurbannarı yapılêr her yılın, klisenin günündä. Bu kurbannara gelir insan komuşu küülerdän dä: yabancılar iyerlär küü kurbanından, kimin sä var sesneselesi hem dostları – onnarın getirdeklerinden.

Yortuda yapılêr oyun (tanç), koşu, güreş hem başka iilenmeklär. Bu kurbannardan kaarä, var kurbannar, angılarını yapêrlar o çorbacılar, kimin var büyük koyun sürüleri. Bu kurbanlara deniler “allhlık”. Kurban yapılarıkân sölenêr laflar: “Budur allhlık”, sayılêr kurban Allaha, ki o versin islää bereket.

Kurban için ayrılmış kuzu kesilmeer. Onukasavetlän bakêrlar, aniki olsun sürünün koçu. Onun yapaasının bilä var simvol maanası. Her yılın koçu kırkêrlar, yapaasından da dokuyêrlar maasuz materiya (allahlık), çok kerä olêr ölä, ani bir sürüdä var birkaç koç, angıların arasından her yıl birisini keserlär, onun kanını, toplayıp, atêrlar ateşä, yaayından da yapêrlar türlü renkli mum. Koçun yaanısını da kaurêrlar hem kaynadêrlar adetä görä. Allahlık kurbanını yaparkan da gelerlär popazlar – onnar gelerlär sürüyä dua okumaa hem serpmää hayvannara ayazma. Lääzım sölemää, ani bu kurbanda da vererlär hep ölä baaşışlar,

nicä isteyiş kurbanında, ama şindi herbir musaafir kableder bir parça materiya koçun yapaasından. Bu materiya taa islääykän, onun var taynalı maanası, onu kullanêrlar herbir evdä ekmek hamurunu örtmää deyni nicä bir bereket nişanı hem ömürü annamak nişanı.

Gagauzlukta adamnik ideyası kablediler fanatizmaylan, haliz açan laf gider senselelär için.

Bu soñial solidarlı var kurbannarın proşesiyalarında da, angıları kalêrlar ayozlu. Açan hepsi fukaaralar kabledelär can raatlı, ama taa çok material ilii. Bölecä, gagauzların var kaavi moral temeli. Onnarda yok antagonizma, angısı başka halklarda enseer en sevinçli insannik özenmelerini.

Bu halkta var hayırlık kurbannarı da, açan hayvanı kesme-erlär, ama diri baaşlêrlar fukaaralara tamızlık için yada eni çorbacılık için, yada fukaara aylelär onnarı tutsunnar hem kullansinnar deyni.

Bölä kurbannarı yapêrlar (taa çok ihtär insannar) ilerdän hasta olannarın adamaklarına görä, yada açan evdä öler uşaklar. Açan gagauzun evindä birkimsey aar hasta olêr, hastayı kurtarmaa deyni, Allaha vererlär hayırlık kurbanı.

Burada kan kurbanı hem hayırlık kurbanı arasında var ayırıklık. Neçin deyni birincisindä kurban vererlär sade erkek hayvanı, ikincisindä sä – dişi: guguş, koyun, inek, domuz, keçi, tauk h. b. Adamnar baaşlêrlar türlü hayvannarı, karılar baaşlêrlar sade kuşları.

Açan gagauzlar vererlär hayırlık kurbanı, onar söleerlär lafları: “Hayırlık hem dooruluk Allaha taa üüsek hem hoşlu, nekadar koçun hem tekenin kanı hem yaayı”.

Butakım, hristiannarın yardımnik hem solidarlık, sevgi hem ölçü bilmäk printipi burada derinnenmiş hem doorudêr yapmaa cümlä insana çok yardım.

Yukarda gösterilän kurbannardan kaarä, gagauzlar yapêrlar taa günah çıkarmak (günahları baaşlamak) kurbannarı da. Onnarı yapêrlar, açan birkimsey isteyerek eki istämeyeräk

yanılêr, öldürer birisini yada onun beterinä bozulêr yaşamak bir evdä h. b. Ozaman kurban yapêrlar manastırlarda, belli klise-lerdä – düzerlär klisä eki satın alêrlar ikona, eki dä yollar çatı- rında düzerlär stavroz hem çöşmä.

Küçük formada kurtulmak kurbannarını yapêrlar karılar, getireräk her pazar kliseyâ mum, günnük, oloy, kolaç h. b.

Butakım, nicä göstererlär hepsi kurbannar, gagauz halkı biler, ne o günnük hem ritualın herbir taynaları. Gagauzlar koruyêrlar evelki sıraları, sade klisedä bulêrlar Allahın kaavi zakonunu, angısını kullanêrlar hem angısı gösterer onnara ömürün maanasını. Bu halk, nekadar da geeri kaldıysa, baş urêr kendi canının ayozlu evinä, yaşêêr ilik, yanındakını hem dünneyi sevmäk zakonnarına görä... Var nasıl demää, ki o uzaa etişti. Gagauzlar bilerlär bütün üreklän verilmää hepsinä kurbannara hem onuştan göstererlär, ki onnarda var dayanıklık, iitlik hem bol, annayar can.

GAGAUZLARIN ALLAHA İNANMASI İÇİN

Besarabiyada yakın 100 000 gagauz yaşêr. Gagauzlar – türk milletlerindän çekiler, angıları Aziyadan hem Rusiyanın kırlarından burayı gelmişlär 11-ci asirdä.

Bu halkın adı “gagauz”, onun maanası – “dooruluu sevän insannar, Allayı inanıcı insannar, lafında duran insannar, insannar, angılarını olur inanmaa, dayanmaa”.

Gagauzlar pravoslav hristiyan inanmasını kullanêrlar, bu inanmaya olmuşlar fanatik. Onnar inanmasını gösterêrlär diil sade herzam kliseyâ gitmesinnän, ama onnarda var çoktörlü, hergünkü inanmak adetleri. Bu inan adetlerin arasında en käämil var nicä saymaa te bunnarı:

1. İerusalim kasabasına gitmää, görmää onun hristiynnara deyni ayozlu erlerini, türk adetlerinä görä bu kasabaya deniler “Hacılık”;
2. başka ayozlu erlerä gitmää, Atos (Afon) bayırını, oradaki çoktörlü manastırlarını görmää;
3. başka erlerdä bulunan manastırlara gitmää;
4. Kurban yapmaa, vermää, gagauzlarda deniler “Kurbannar”;
5. Ayırmaa bir düün için yada bir başka yortu için bir ayozlu ev koruyucusunu hem ona hatır yapmaa;
6. Vermää inanmak sözü, ani gidecek görmää türlü manastırları, görmää Atos bayırını, orada başka manastırları;
7. Düzmää köprü yada pınar yapmaa anaları-bobaların yada başka hısımınarın anılması için, yada fikaaralara vermää baaşış – ev hayvannarın birisini;
8. Her afta dolaşmaa hısımınarın mezarlarını, tütütmää günnüklän ölmüşlerin mezarlarını.

Türlü başka adetleri var uşakların duuması için, düünnerdä, ölülerin gömmesindä hem başka inanmak adetleri.

İerusalimä gitmək gagauzların adeti saylêr ayozlu adet. Bu adet gagauzlara geçmiş türklerdän, angıları sayêrlar, ani ayozlu

kasabalara yada ayozlu erlerä gitmää, dolaşmaa –bu bir ayozlu hem pek läazımnı iştir.

Herbir gagauz pek işteer “hacı” olmaa, yaşamasında bu adı taşımaa, bu ayozlu erlerä piligrim olmaa. Gagauzlar inanêrlar, ani kim, gidip-görerlär bu ayozlu erleri, onnar ray tokatlarını açêrlar.

Te neçin gagauzlar her zaman isteerlär, bulup kolayını, gidip-görmää bu ayozlu İerusalim kasabasını hem Palestinanın başka ayozlu erlerini. Onnarım canı çeker dua etmää o erlerdä, neredä, duumuş bizim Kurtarıcımız, o erlerdä, neredä gezmiş, yaşamış, dua etmiş hem üüretmiş insanı kendisi İsus Hristos, o erlerdä, neredä o zeetlenmiş insannarın günahları için, neredä İsus Hristos ölmüş, sora dirilmiş da çıkmış gökâ. O ayozlu erlerä gidän gagauzlar öperlär Allaahın taştan sandıını, içerlär İordanın suyundan. Evel, orayı gitmää çeke-deceykän, hepsi piligrimnär bir klisedä toplanarmışlar, dua etmää Allaha, ilin olsun yol deyni hem yalvarmaa Ona – versin izin bu gitmeyä.

Piligrimneri bu uzun yola gecirmää deyni, toplanardılar diil sade onnarın hısımnarı, ama bütün küüyün insannarı. Dua ekmeektän sora piligrimnär kabul edärdilär hısımnarından, komuşularından, dostlarından, küüyün başka insannarından baaşış.

Herbiri verärdi nesä, varlına görä, sınırlardı piligrimnerä yaksınnar mum Allahın mezarında, başka ayozlu erlerdä, getir-sinnär oradan ayozlu predmet anmak için.

Piligrimnerin hısımnarı hem dostları geçirärdilär taa sınırlara yada vokzalara, etişincä başka stanşiyalara, neredä genä verärdilär baaşış, dua edärdilär onnara ilin, kısmetli yollar olsun, hem saalıcaklan geeri gelsinnär.

Açan piligrimnär İerusalimdän evä gelärdilär, hısınmar, dostlar ilkin onnarı karşılaardılar. Sora küüyün klisesindä olurdu, ikinci karşıgelmesi, neredä popaz karşılaardı onnarı ayozlu Stavrozlan hem ayazmaylan. Popaz dua edärdi, okuyardı

molitvayı “Sana, Saabi”, şükür edärdi Allaha, ani “hacılär” kısmetli geeri geldilər, uzun ömür onnara dilärdi.

Gagauzların Allaha inanması büüktür, candan-ürektändir, onnar pek inanêrlar Gökün Bobasını. Gagauzlar her pazar, herbir yortuda kliseyâ giderlär. Bu günnerdä mezarlıklarda da, kliselerin aullarında da var nicä çok insan görmää. Herbir aylä savaşêr yollamaa kliseyâ makar birär kişi, angısı läözüm dua etsin kendisi için hem aylesi için. Gagauzlar hepsini inan adetlerini kullanêrlar, oruçları hepsini tutêrlar.

Gagauzlar Allaha bölä çetin inanmasını, bezbollahi, almışlar türklerdän, angılarının onnar yannaşık yada bilä yaşarmışlar. Türklär sä inanmakta fanatizma göstererlär.

Besarabiya gagauzların inanması dünnä cenkindän sora biraz uşaa indi. Gagauzların pravoslav inanması taa bir kerä gösterildi eni manastırın acılmasında, angısı açıldı Çetata Alba uezdında, Dimitrovka hem Satılık Hacı küülerin arasında. Bu manastıra Allahın Anasını görmää deyni, herbir taraftan binnärlän gagauz toplanêr. Onnarın arasında gagauz hacı-pilgrimneri bulunêr, angıları gezmişlär Günduusundaki hem Balkandaki ayozlu erleri. Bu erlerdä onnar, buluşup, lafetmişlär bulgar pilgrimnerinnän.

Onnardan üürenmişlär ayozlu Dimitri Besarab için, angısının ölüsü bulunêr Bukureşt mitropoliyasında. Hem gagauzlar, hem bulgarlar bir fikirä gelmişlär, ani ayozlu Dimitrinin duuma küüyü , Basarabov, angısı bulunêr Dobruca Veke dolayında. 1768-17... yılların cengindä başıbozukları bu erleri bozmuşlar, yıkmışlar. Ama bulgarlar sayêrlar, inanêrlar, ani ayozlu Dimitri Besarabov – bulgarmış, gagauzlar sa, ani o – gagauzmuş.

HAKİKATIN (DOORULUUN) SESİ

15. MISIONARLI YAPRAK

Eni çıkmış, eni gelmiş eretiklär için, bibliyalı studentlär için, ani laaplanêrlar, denilerlär taa russellilär, millenistlär ekidä binyıllıklar.

Ondördüncü yaprakta gösterdik, ne hatalı eretiktir nazaretlilär günah çıkarannar. Bu yaprakta gösterecez ne hatalı, hem ne kederlidir eni gelmiş eretiklär, bibliyalı studentlär, ani laaplanêrlar russelli, millenist, binyıllıklı. Bu eretiklär taşıyêrlar ad, laap "bibliyalı studentlär", zerä onnar gecä-gündüz, her vakıt taşıyêrlar Bibliyeyı koltukları altında hem da talmaçlêêrlar Bibliya laflarını kendi fikirlerinä görä. Bu eretiklär taşıyêrlar laap, at russeli, zerä bu sektayı, bu eresi dizdi, dikti bir bezirgän T.Russelli, onuştan onnara deerlêr russellilär, Russellinin halifleri, Russellinin uçenikleri. Bu eretiklär taşıyêrlar laap, millenist, binyıllıklı, zerä onnar, adventistlär gibi, hem dä nazaretlilär gibi, hem da onnar için bir eni memleket, eni padişahlık düzecek, yapacek burda erdä hem bu eni padişahlık bin il çiçeklenecek hem dä russellilerä zaabitlik, zenginnik hem da rahatlık verecek hem cumlä insannarı russellilerin ayakları altına koyacek. Bu eretiklär başka eretiklerdän çok taa hatalı, taa kederli hem zararlı, zerä onnar, baptistlär gibi, adventistlär gibi inkär edip ortodoks dinini hem cümlä sıralarını, sljbararını adetlerini, neetleneerlär yok etmää diil saadä bizim dinimizi, religiyamızı, kliselerimizi, ama isteerlär bozmaa veran etmää hristiannarın memleketlerini, bizim padişahlığımızı, yok etmää cümlä padişahlık russellilär için, binyıllıklılar için, ki onnar zapetsinnär bütün dünneyi, hem da ozaman oynatsinnar cümlä insannarı onnarın şeytannı sıralarınnan hem da zorlan, belaylan. Bibliyalı studentlär russellilär, bin yıllıklılar – revolütionerdir, hem da isteerlär revolütiya yapmaa bizim memleketimizdä dä, nicä yaptılar Rusiyada. Onnar isteerlär devirmä, veran etmä, yok etmä diil saadä

bizim inanımızı, religiyamızı, kliselerimizi, ama kâr memleketimizi, padişahlığımızı. Bu eretiklär hem duşmannar herbir köşedä üredeerlär ahmak insannarı, devirsinnär şindiki padişahlıkları; onnar deerlär: diil läözüm şindiki padişahlar, korollär, diil läözüm şindiki ministrilär, şindiki arhiereylär, şindiki profesorlar, şindiki uçitellär, şindiki popazlar, şindiki sıralar, şindiki kapitalistlär, diil läözüm şindiki generallar, şindiki asker başları, şindiki burjuylar – biz isteeris onnarı devirmää, yok etmää da bir eni padişahlık yapmaa, russeli padişahlı, hem eni padişah koymaa gelän Mesiyeyı, angısı bütün dünneyi enseyecek hem dä bizi, russellileri, zaabit koyacak, eni zakonnarı dikecek, ki hiç zengin insan olmasan, ama hepsi birtürlü ortak olsun. Gelän Mesiya olmayacak şindiki Padişahlar gibi monarh, ama olacek cümlä insannarın baş beyi, prezidenti, hem memleket tä olacek bir respublika cümlä insannar için, bütün dinnä için, ozaman olmayacak ne hotar, ne sınır, ne tamojnä, ne paşaport, git gez neredä istärsän. Baş kasabası olacek İerusalim, orda yaşayacak Mesiya, padişah, prezident. Ondan hem ordan İerusalimdän çıkacak cümlä eni zakonnar, eni sıralar, eni sımarlamalar İerusalim – Hacılık – olacek bütün dünnänın ortası, baş kasabası. Ozaman erdä olacek cennet russellilär için, zerä onnar kendilerindän ayraceklar cümlä zaabitleri, ministrileri, gubernatorları, beyleri. Angı insan olmazsa russelli, yok olacek, kökündän kurudulacak, hem saadä pak russellilär Mesiyanın Padişahlında olaceklar. Russellilär, bibliyalı studentlär hazırléer bir büyük revolütiya, bir büyük kalkınmak, bir büyük cenk, ki aktarsinnar cümlä şindiki padişahlıkları, politika sıralarını, inan klisä kurmalarını, olan şindiki memleket sıralarını, soçiallı örneklä, şindiki askerliklerä. Ştä ne duşmannı, ne hatalı üretmäk daadêrlar insannarın arasında russellilär, bibliyalı studentlär. Ama çünkü Romaniya zaabitleri izin vermeerlär russellilerä, ölä duşmannı üretmäk daatmaa açık, nasaatlamaa, russellilär saklı daadêrlar onnarı, bu otravalı, zehirli üretmeklerini. Russellerin

çoo hiç göstermeerlär, ki onnar Bibliya studentleri, ama giine-
erlär baptist rubasına, adventist adına, nazaretli rubasına, ki taa
kolay aldatsınlar ahmak insannarı hem dä onları revolütioner
yapsınlar, hem dä, russelerin neetlerini kafalarına soksunlar,
hem da onnarı akıldan çıkarsınlar. Bu yazılardan açık görüner,
ne hatalı duşmandır bibliyalı studentlär, russellilär, ani daadêrlar
bölä duşmannı üürenmäk, hem çalışêrlar insanı revolütioner
yapmaa. Bakın, be kardaşlar, gagauzlar, açın ii gözlerinizi,
olmaya russellilär aldatmasınlar sizi, ii yoldan çıkarmasınlar
hem da revolütioner yapmasınlar. Be kardaşlar, aldanmaya-
sınız, korunun bu canavarlardan, ani koyun derisinnän giinmiş
gezerlär hem dünneyi aldadêrlar. Her vakıt aklınıza getiriniz
Aziz İoan Evangelistin nasaatını, ani deer: “Herbir adamı (herbir
insanı), ani gelir sizä hem da getirer sizä başka din, başka inan,
başka üüretmäk, hiç onnarı evinizä kabul etmeyin hem dä ona
hiç seläm vermeyin, zerä herbir seläm verän ona, onun fâna
işlerinä pay alêr” (2 İoan. 1, 10-11).

Be kardaşlar, gagauzlar, olun fikirli, olmayın ahmak, aldan-
mayınız, nicä aldanmış bir koyun, ani keçinin ardısora gitmiş
da çok lobut kabul etmiş ahmaklı için. Bir eski masalda sölenir,
nicä bir koyun neet koymuş keçi gibi yaşasın, keçi gibi gezinsin
hem yapsın onu, neleri yapê keçi, ani her gün girärmış baalar
içinä, başçalar içinä otlamaa. Ştä bir kerä koyun çıkmış bölüktän
da alınmış, çeketmiş keçinin ardısora; keçi atlamış aulu, koyun
da atlamış aulu. Keçi atlamış hendekleri, koyun da atlamış
hendekleri. Keçi girmiş başça içinä, koyun da girmiş başça içinä.
Keçi başlamış koparmaa laxnaları, koyun da başlamış koparmaa
lahnaları otlamaa. Razgelmiş, ki gelmiş başçivancı. Başçivancıyı
uzaktan görmüş şiret, şüveli keçi hem o saat atlamış hendek-
leri, aulları da kaçmış-gitmiş, ama koyun hiç hesap almamış
bunnarı, açan o açmış gözlerini, görmüş başçivancıyı ozaman,
açan başçivancı başlamış onu düümää bir çıbaklan, hem demää
ona, na sana, biläsin, nicä fânadır başçalar içinde gezmää,
başça bozmaa. Bu zoru, bu bellayı koyun gördüynän, başlamış

yalvarmaa başçivancıya, afetsin onu. Ey, çorbacı, ey başçivancı, afet beni, bän diilim kabaatlı, bän ilk sefer girdim başça içinä, zeedä girmeyecäm, kabaatlıdır keçi, ani beni akıla koydu onun ardisora gideyim hem başça içinä gireyim. Keçi kabaatlıdır, zerä o beni burayı getirdi da gitti, hem burda braadı beni, afet beni. Başçivancı demiş koyuna: “Be prost akıllı koyun, büünkü lobut sana olacek bir ii üüretmäk, bir ii bilgiç, ki sän yaşamayasın yabancı adamın akılınan, sora almış çıbı, urmuş koyunun arkasına birkaç çıbık da demiş: na sana yola dey, buyur etmäk, ki sän ileriyä keçinin ardına gezmeyäsin, hem dä yabancı adamın akılınan yaşamayasın”. Bu masal üüreder herbir adamı, ii hesap alsın, inanmasın herbir nasaatçıya, olmaya kabul etmesin lobut, koyun gibi, ani hesapsız gitmiş-varmış keçinin ardisora. Şindi dä bulunêr ölä ahmak insan, ani koyun gibi gider keçinin ardisora, şiret fâna neetli eretiklerin ardisora hiç bir hesapsız, da sora düşer belaya, zora hem dä lobuta. Aldadan ad mı, bir keçi gibi kaçıp-gider, ahmak adamsa, ani onun ardisora hesapsız gitmiş, çeker bela, lobut, zından ostrova düşer hem uşaklarını kısmetsiz yapêr. Akılınıza getirin, ne primejdiya, ne hatalık, ne zorluk çekmiş bir gagauz küüyü, ne lobut kabul etmişlär gagauzlar, ani kalkınmışlar Butkovun günnerindä. Sorun, be kardaşlar ihtâr gagauzlara, sölesinnär sizä, ne lobutlar, ne ştraflar, ne zından kabul etmişlär o ahmak gagauzlar, ani seslemişlär fâna neetli provokatorları. Allah korusun sizi belä fâna primejdiyadan, belä hatalıktan. Bu akılsız iş olmuş üz ili geri. Ozaman akılsız gagauzları saadä ii düümüşlär, kapamışlar, ştrafa koymuşlar, ama şindi başka vakıt, kim kalkınêr zaabitlerä karşı o birtaa saalık görmeer, zerä şindi başka türlü düüyêrlär, uzak erlerä yollêêrlar, kâr ölümä dä vererlär. Be kardaşlar, gagauzlar, açın gözlerinizi ii, ki açmasınnar zorlan. Korununuz bibliyalı studentlerdän, russelilerdän, zerä onnar revolütioner, isteêrlär revolütiya yapmaa. Korunun başka eretiklerdän da: baptistlerdän, adventistlerdän, nazaretilerdän, komunistlerdän, zerä onnarın arasında var russellilär, ani saklı gezerlar onnarın arasında hem fâna nasaat

vererlär. Korunun ii, ki belaya düşmeyasiniz. Butürlü yalancı nasaatçılar için Kendi Allah Bibliya yazısında deer bizä: “Seslämeyiniz butürlü prorokların (nasaatçıların) laflarını, nasaatlarını, zerä onnar aldadêrlar sizi, onnar söleerlär kendi akılların düşlerini, ama hiç bişey sölämeerlär hakikat Allahın aazından. Bän yollamadım butürlü nasaatçıları” (İer. 23, 16-17). Kendi Allah deer, ki bu yalancı eretiklär diil Allahtan. Be kardaşlar, akılınızda ii tutun Hristozun sözünü, ani deer: “Vakit gelecek, ki kimisi deyecek sizä: Ştä burda, bizimnändir Hristos, inanmayasınız” (Mat. 24, 23), zerä geleceklär yalancılar, ki aldatsınlar dooru olannarı (Mat. 24, 24). Be kardaşlar, korununuz hertürlü eretiklerdän, zerä onnar bizim, dinimizin en hatalı duşmanıdır, olun fikirli, açın gözlerinizi, ki açmasınlar gözlerinizi belalar.

EVANGELİYA OKUYACAK GAGAUZLARA NASAAT SÖZÜ

1909 yılı adak gagauz dilindä (gagauzça) hiç bulunmazdı Ay Evangelıya. Saadä, 1909 yılda En ayozlalı Sinod iisözledi hem izin verdi, ki Evangelıya gagauz dilindä dä tiparlansın. Ozaman Kişnöfta Besarabıyalı gagauzlar için ilk sefer tiparlandı ilkinke Evangelıya gagauzça slavän literaturasınnan (kirilin bukvalarınnan) ölä, nicä klisedä okunêr sıra-sıra pazarlar günnerindä hem dä yortular günnerindä. Tiparlanmış Evangelıyalar daaldılar diil saadä Basarabıya içindä, ama etiştılär Amura, Turgaya, Kapkaza, Hacılıa hem başça erlerä, neredä bulunêrlar gagauzlar. Onuştan ihtizadır enidän tiparlamaa Evangelıyayı gagauz dilindä halk için hem dä şkolalarda üürenän şkolarlar için, ki onnar okuyabilsinnär bu ayoz kitabı. Amma çünçü şkolarlar şkolalarda üürenerlär okumaa latin-romın literaturasınnan, bu Evangelıya da tiparlanêr latin-romın literaturasınnan. Onuştan ki okuyannar taa ii annasınnar İsus Hristozun sözlerini, üüretmeklerini hem temsillerini. Evangelıyanın yanına dikiler açıklamak, annatmak kitabı, neredä annadılêrlar İsusun sözleri, temsilleri. Ne mutlu gagauzlara da, ki onnar da okuyabileceklär Ay Evangelıyayı gagauz dilindä hem dä bileceklär Allahın Sözlərini, Allahın zakonnarını, izinneri, tembihlerini.

Evangelıya dünnänın cümlä kitablarından taa Şanıdır, taa ikramnıdır, taa imdatlıdır hem dä taa faydalıdır. Milion hristiannar sevdayan okuêrlar Ay Evangelıyayı hem da tatlı em, iinti (imek) bulêrlar cannarı için, zerä Evangelıya insannara verer aydınnık, kuvet, iinti, bilmeklik, arıflık, fikirlik, kurtuluş, imdat, teslielik cümlä zorlarda hem dä kahr hem hastalık vakitlerinde.

Evangelist İoan yazêr: “Evangelıya herbir erä aydınlıktır” (1 İoan. 7, 5-10), Evangelist Luka yazêr: “Evangelıya ii haberdır kurtulmak için” (2, 10). Apostol Pavel deer: “Evangelıya hem imdatlı hem en teselli ilindirici kitaplar bizim için” (Rom. 15,

14). Hep Apostol Pavel yazêr: “Herbir inannı hristiana Evangeliya kurtulmak için Allahın kuvedidir” (Rom. 1, 16). Ayoz-lalı Altınaazlı İoan yazêr, ki Evangeliya bir yazılmış kiyattır, ani yollanmış insannara Allahtan, Evangeliyayı Allah yazmıştır, “Allahın sözüdür, onuştan hristiannar okuyêrlar Evangeliyayı sevdayan, ikramnıkan hem dâ duacılıkan”.

Evangeliya okuyucuları çok üüretmâk bulêrlar Evangeliyada, çok balzamı söz, çok ilaçlamaklı imdat, hem da faydalı üürenmâk.

1. Evangeliya üüreder zengin adamı, ki o sevsin fukaaraları, onnara yardım etsin, imdat versin bir kardaşı gibi, zerâ Hristos Evangeliyada deer: «Kim ilik (mila) yaparsa bu küçük olan kardaşların birinâ, bunun için o kabul edecek Çoklerin Padişahlını».

2. Evangeliya üüreder fukaara olannarı, ki onnar göz kaldırmassınar komşusunun varietinâ, hem da göz dikmesinnâr zengin olannarın üstünâ. Fukaara olannarı Evangeliya üüreder, taşısınar fukaraalı saburlu ölä, nicâ taşıdı onu Allahın Oolu İsus Hristos. Ani deer: «Ne multu duhça (canca) fukaara olannara, zerâ onnarındır Göklerin padişahlı. Fukaara da bulêr kismet-sefa.

3. Ay Evangeliya verer ilaç dargınnılara, yaramazlara, kudurmuşlara, kıskançlara hem hertürlü dinsizlerâ hem hertürlü dertlilerâ hem fodullara hem dinsizlerâ.

4. Ay Evangeliya üüreder, ki hristiannar läâzım hepsin-nerdân zeedâ sevsinnâr Allahı bütün üreklân, bütüm akıllam hem komşularını sevsinnâr kendilerini gibi, ki onnar af etsinlâr fâna yapannarı hem dua etsinnâr onnar için, angıları onnarı acilêêrlar, zorlêêrlar, kuuêrlar, hem da koolêêrlar, hem yapsınar ilik cümlâ insannara, ki olsunnar dey göklerdeki Bobanın oolları, ki Allah yollêêr güneşi iilerin dâ, fânaların da üstünâ, hem dâ yaamurları yollêêr dooru olannarın üstünâ hem dâ doorulukluların da üstünâ. Evangeliya üüreder, ki hristiannlar yapmasınar fânalık için fânalık, ama ilik yapsınar,

olmasınar dusmannı, garazkärli, ŗiert, üfkeli, gamazlı fäna, kötü ürekli, ama olsunnar sabırlı, sevgili hem hayırlı.

5. Ay Evangeliya üüredeer, ki hristiannar olsunnar aziz, dooruluklu, namuzlu, ikramnı, uslu, sadıklı, hayırlı, pak ürekli, selemetli, barıŗmıklı hem ii ürekli hem dā käämilli göklerde Olan Boba gibi.

6. Ay Evangeliya üüreder, nicä hristiannar dua etsinnär Allaha, nicä oruçları tutsunlar, nicä milosteniya (sadaca), ilik yapsınnar, nicä komşularına imdat versinnär, nicä yapsınnar, (tamannasınnar) Allahın zakonunu (ŗeriatlarını), nicä korun-sunnar fänalıklardan, fäna yaramaz neetlerdän.

7. Ay Evangeliya gösterer aynada gibi İsus Hristozun: 1) ömürünü doumasından gökâ çıkmasınadak, 2) onun temsillerini, Onun minunäylarını, nicä O hastalara verdi saalık, körlerä görmäk, topallara gezmäk, dilsizlerä – dil, saarlara – iŗitmäk, kötrümnülerä, kuvetsizlerä – kuvet, ölülerä – dirilmäk, nicä fortunayı hem denizin dalgalanmasını durguttu, nicä sular üstündä gezdi, nicä çudamnıları çüdamdan pakladı, nicä ŗeytan-narı hastalar içindän çıkardı, nicä, ölüleri dirildirdi... hem çok ŗasmaklı alamet yaptı.

8. Ay Evangeliya gösterer, nicä Hristozu, Allahın Oolunu, hiç bir kabaatsız daavaya – tribunala çekmişlär, nicä Onu kamçılamlıslar zeetlemişlär, nicä Onun başına çalidan tikennerdän yapılı fenet koymuşlar, nicä Hristozu stavroza germişlär, nicä Hristos ölülerdän dirilmiş, apostollarına görünmüş hem dā göklerä pinmiş-çıkmiş.

ŗtä kısıdan gösterildi, nekadar ilik, nekadar bilmeklik, nekadar tanımaklık hem tatlı iinti (imek) hem balzamnı ilaçları verer Ay Evangeliya onu okuyannara. Onuŗtan dooruluklu zaametçilär, kalugarlar hem dā hahikat hristiannar her gün okurlarmış makar birkaç söz Ay Evangeliyanın içindän. Onuŗtan Apostol Pavel da nasaat verer, ki herbir hristian läözüm okuŗun hem seslesin Allahın sözünü (Kol. 3, 16; 2 Tim. 3, 16). Zerä Allahın sözü, Allahın Evangeliyası bir büük ŗafklı ŗamdaldır, ani

gösterer insannara aydınıklı yol doorulaa, hakikatlaa hayırlaa, hem dä herbir ii işlerä hem gözäl ömürä (2 Tim. 3, 17).

Onuştan bizim atalarımız-bobalarımız, analarımız, angıları bilmäzmişlär okumaa, gidärlärmış monastırlara hem teklif edärmışlär kalugarları, ki onnar okusunnar Evangeliya nasaatlarını; hem onnar bütün üreklän seslärmışlär. Nemutlu şindiki gagauzlara, hangaları biläärler okumaa. Ne mutlu şindiki gagauzlara, ki onnar şindi okuyabileceklär Ay Evangeliyadan Allahın sözlerini gagauz dilindä; hem dä ii imdat bulaceklar zorlarda hem aar vakıtlarda.

Ama ki taa ii göräsiniz, ne imdat hem ne kuvet verer insana Evangeliyanın okuması hem onun seslemesi, akılımaza getirilim makar birkaç örnek Klisä istoriyasından hem ayozların ömüründän. Tars kasabasında yaşarmış bir cümbüşçü-hokkabaz (oyuncu), onum adı Vavilaymış. Vavila, oyuncu hem cümbüşçü-hokkabaz olup, bakarmış, neredä olacek bir düün, bir kumatriya, bir şennik, bir bekrilik, konuşmak, hem osaat orayı gidärmış, başlarmış atlamaa, oynamaa, çalmaa, cümbüş söylemää, insanı şennendirmää, güldürmää, imää, içmää, vakıt geçirmää şenniklerdä, hem çok kerä sarfos olmaa hem dyavolun (şeytanın) işlerini yapmaa, karılarını başkalaşmaa, diıştirmää hem kâr iki karıylan birdän yaşamaa. Bir kerä razgelmiş, ki Vavila kliseyâ gelmiş Evangeliya okunurkan hem işitmiş Evangeliyanın sözlerini: *günahlarınızı çıkarınız, zerä yaklaştı göklerin Padişahlı*. Bu sözlär ölä derin Vavilanın akılına (üreenä) girmişlerermiş, ki o klisedän çıktıktan sora kendi-kendisinä demiş: «Ey, Vavila, işittin mi Evangeliyanın sözlerini? Bak, şindän sora bitti iş şeytana izmet etmää, vakıt geldi Allaha izmet etmää». Aaladı, yaş döktü Vavila hem dä attı-braktı cümlä fâna zanaatlarını hem dä başladı Allaha izmet etmää hem dä komşulara yardım etmää, insannara iilik yapmaa. Prolog söleer, ki Vavila olmuş hakikat ii hristian, Allahın izmekârı, hem da kabul etmiş ayozluk Allahtan. Ştä ne minunä olmuş Vavilaylan, açan

seslemiş-işitmiş Evangeliyanın sözlerini, hem da akılına almış onnarı.

Hep Klisenin istoriyası hem da prolog bizä söleer, yazêr, ki İliopol kasabasında (Balbektä) yaşarmış bir samariyalı karı Evdokiya, ani dinsiz tayfäymiş hem taa Hristozun Evangeliyasını hiç bilmäzmiş. Bu karının ölä siirek gözellii varmış, ki o gözellinnän bütün İliopolun gençlerini akıldan çıkarımış, hem çoyu onun ayaklarına zenginniklerini getirimiş, hem Evdokiya onnarlan zinalık yaparmış. Evdokiya zenginnik içindä, bolluk içindä hem konuşmaktarda ikanırmış, buulurmuş, şenniklerdä vakıtlarını geçirimiş.

Razgelmiş, ki bir ihtär kalugar German konaa çekmiş o hana, neredä yaşarmış Evdokiya... hem da kabul etmiş bir oda (kamara), angası yannaşıkmiş, Evdokiyanın odasınnan.

German, kalugarların adetinä görä çin-sabaa başlamaş hristian dualarını okumaa, çalmaa. Evdokiya, ani razgelmiş yannaşık odada uykudan uyanıp başlamış işitmää dua okumalarını hem çalgılara şaşmış; ama taa zeedä şaşmış, açan German başlamış Evangeliyayı okumaa, nicä olacek Allahın padişahlında, nicä Allah isteyecek cuvap cümlä insannardan dünnänın sonunda hem ödeyiş kabul edeceklär Allahtam dooru olannar hem dä ödeyiş kabul edeceklär günahkerlär. Bunnarı işittiktän sora, Evdokiya kalkıp-gitmiş hem girip Germanın odasına, sormuş ona, kimdir o, hem ne türlü kitab o okuyêr. German cuvap verip, demiş: «Bän hristianım hem okuyêrım Hristozun Evangeliyasını». Ozaman Evdokiya demiş: «Acaba olabilir mi bän dä olayım hristianka, hem dä Ay Evangeliyayı okuyım?». German ona demiş: «Olur olasın hristianka, ama ileri läözüm günahlarını çıkarasın, vaatiz olasın, hem dä variyeteni, ani kazanmışın günahlarla, fukaaralara, üsüzlerä veräsin (daadasın)..., ama eer ayoz olmaa istärsän, Allaha izmet edäsin». Bundan sora Evdokiya bütün varietlerini vermiş, baaşlamış, daatmış üsüzlerä hem fukaaralara, günahharını spiada etmiş, vaatiz olup, hristiannık kabul etmiş hem Allaha izmet etmää dey monastıra girmis,

neredä 56 yıl Hristoza izmet etmiş, çok insan (tayfä) hristiannı geçirmiş hem bir Apostol gibi nasaat vermiş hem Ayoz Evangeliyayı vaz edärmış hem dä Evangeliya için, hristiannık için, dooru inan için zeet hem da ölüm bulmuş, muçenița olmuş hem da ayozların sanına girmiş. Ştä ne mimunä (ne alamet) olmuş Evdokiyaylan, açan o seslemiş, işitmiş hem dä üreenä kabul etmiş Evangelianın sözlerini. Evdokiya bir zinakär karıdan, bir günahkärkadan Hristozun uçeniçası olmuş, apostol olmuş, minunä yaparmış hem da ayozların sanına girmiş, yazılmış.

Pek lääzımnıdır hem çok faydıdır Evangelianın okunması hem onun seslenmesi. Be kardaşlar, gagauzlar, okuyun, hem sesleyim Evangelianın sözlerini, zerä onnar Alahın sözleridir. Be kardaşlar, gagauzlar, her gün okuyun Evangeliyadan makar birkaç söz, makar birär piit, birär ayıtma, ama pazarlar günü hem yortular günü okuyun birär baş, birär temsil, Evangelianın bir sözü, bir piiti bilä çok fayda getirer adama, nicä gördünüz yukarda, nicä ay Vavila, hem ay Evdokiya, birkaç Evangeliya sözü işitmişlär, da o saat dünneyi brakmışlar hem dä Hristoza izmet etmää koşulmuşlar hem dä Göklerin Padişahlını edinmişlär. Evangelianın bir sözü bilä, bir piiti adama imdat verir... Ştä ne söleer bizä prolog. Ay Simeon sevärmiş insana (halka) Evangeliyayı okumaa hem nasaat vermää. Bir kerä razgelmiş, ki bir başçivancı, uzaklaşıp, etiştirämemiş gelsin, açan ay Simeon okurmuş Evangeliyayı hem nasaat verirmiş. Açan başçivancı etişmiş, ay Simeonun direenä, geç olmuş, Evangeliya okunmuş halk daalmaş, başçivancı da kahırlı dururmuş, ki geç kalmış hem Evangelianın sözlerini işidämemiş. Ay Simeon kahırlı başçivancıyı görüp, ona sormuş: «Ne kahırın var?» Başçivancı demiş: «Kahırlanêrım, ki bän geç geldim, hem dä Evangelianın okunmasını kaçırdım». Ay Simeon ona demiş: «Be kardaş, kahırlanma, bän hazırım sana dey da Allahın sözlerini okuyım». Hem dä, açıp Evangeliyayı, başlamış okumaa: «İsus dedi: "Saabi Allahını seväsın bütün üreendän hem bütün canından hem bütün fikirindän, zerä budur ilk büük tembih (sımarlama), ama

ikinci tembih (sımarlama), ilkinikiyâ benzeer: komşunu kendini gibi sevâsin. Bütün şariat (zakon), proroklar bu iki tembihtän asılır” (Mat. 22, 37-40).

Bu piiti okuduktan sora başçivancı demiş ay Simeona: «Etti, burada dur hem dâ taa bir kerä hep bu piiti oku, ki bän Allahın bu sözlerini kafama (akılıma ii alayım) hem dâ akılımda ii tutayım...» Ay Simeon taa bir kerä bu piiti okumuş, onun ardına başçivancı da Allahın sözlerini sölemiş, hem dâ onnarı dirost üürenmiş hem dâ demiş: «Şükür sana, ay Simeon, ki bana okudun Allahın sözlerini hem ürettin beni, ne yapayım, şindi gidecäm evimä hem dâ çalışacam Allahın sözlerini taman yapmaa».

İki ildan sora ay Simeon karşı gelmiş başçivancıylan hem dâ demiş ona: «Be kardaş, neçin gelmeersin Evangeliyanın sözlerini seslemä, çoktan seni görmedim?» Başçivancı, cuvap verip, demiş: «Af et beni: iki yıl geeri sän okudun hem ürettin beni 2 Allah sımarlamasına; bän onnarı savaşêrım gecä-gündüz akılımda tutmaa hem dâ onnarı yapmaa, çünkü onnar en büyük tembihtir, ileriya da savaşacam onnarı tamannamaa». Ay Simeon ona demiş: «Yap onnarı da ozaman Allahın Padişahlını kabul edärsin».

Hakikat Allahın sözlerini savaşırmış tamannamaa başçivancı hem onun karısı da, onun uşakları dâ ölä ii, ki olmuşlar en şannı en ii hristian o semtlerdä. Ştä ne yapmış bir piit, birkaç söz Evangeliyadan işidilän. Prolog söleer: razgeldi ki ay Simeona geldi bir zavallı çiftçi Movila İliya hem dâ aalayışlan söledi ona, ki büyük hata, büyük kısmetsizlik urdu onun üstünä, zerä tolu borannan urdu onun tarlası üstünä hem da hazır boodayı erä silkti oraktan ileri hemda yok etti hazır bolluu, şindi da onun uşakları ekmezsiz kaldılar, şindi hiç bilmeerim, ne yapayım, da geldim sana danışayım hem dâ sendän bir nasaat kabul edeyim. Ay Simeon, acıp Evangeliyayı, İliyaya dedi: «Aalama, be İliya, ohlama, ama Allaha umutlan, hem Allaha dua et, herbir zorda İsus Hristoza gel, hem o sana imdat hem yardım verir, ştä seslä,

ne yazêr İsus Hristos Evangeliyasında cümlä kısmetsizlerä. Be İsus dedi: - Ey, cümlä yorulmuşlar, hem dä üklenmişlər, gelin Bana, hem Bän sizä raatlık vereyim Benim boyunduruumu üstünüzä alın, hemda Bendän ürenin, zerä Bän usluyum hem da sizin üreklerinizä raatlık bulun, zerä Benim boyunduruum iidir hem dä Benim üküm ilindir. (Mat. 11, 28-30). Bu sözlärlän seni dä, be İliya, çaarêr İsus Hristos, ki belalarda, kısmetsizliktä, zorda Ona gidäsin, Ona dua edäsin, Ona umut edäsin, Ondan yardım hem imdat isteyäsin sän da, karın da, uşakların da hem bütün evin dä hervakit, hem hererdä, hem da Allahın tembihlerini (izinnerini), zakonnarını tamannayasan, ozaman Hristos seninnän hem senin evinnän olacek, - ama boyunduruunu läözüm taşıyasın gecä-gumdüz, işleyäsin, hem hertürlü çalışasın sän dä, karın da uşakların da, nicä Hristos işledi hem çalıştı, açan erdä yaşardı... Ştä bak sän dä, cünkü tolu urmuş tarlanı hem yok ne yapasın kendi tarlanda orak vakadında, al karını, uşaklarını da orak vakadında bul kendinä orak işi dostlarında, komşularında hem dä işlä onnarın tarlalarında günnän eki dä paylan, tarlaylan da kazan kış için para, ekmek hem ne läözüm. Makar ki ii çorbacıysın, utanma yabancılara işlemää, komşularına izmet etmää, yardım etmää hem dä iş parasını kabul etmä. İsus Hristos er ömüründä insannara izmet etti, hertürlü imdat verdi hem yardım etti, onnar için çalıştı, işledi. Ondan al örnek sän dä... , ozaman Hristos olacek seninnän».

İlya bu nasaatı işitiktän sora Ay Simeona şükür etti hem dä söz kesti yapsın tamannasın Hristozun sözlerini hem ay Simeonun nasaatlarını. İlya, evä gelip, karasına hem uşaklarına söylemiş Hristozun Evangeliya sözlerini hem dä ay Simeonun nasaatını, hem dä başlamışlar Allaha dua etmää Onun zakonnarını (tembihlerini) tamannamaa, yapmaa, işlemää hem Allah iisözlemiş onun cümlä işlerini: İlya karısinnan hem uşaklarınan bütün orak vakadında yardım etmiş komşularına biçmää birkaç tarla, harmannamaa, da kazanmış ii para. Kär onun tarlası bilä, ani düülmüş toludan, ansızdan ona vermiş bir ii gelir, zerä

onda tolulu yaamurdan sora bm – olmu l ii otava, ki o bimi onu gzn hem birkaç araba otava toplamı hayvanarına dey hem birkaç araba otava satmı hem para kazanmı. Ama bundan zeed İlya taa bir ii (baaı) hayır... Allahtan kabul etmi, zer o boodaylar, ani silkinmi baaklardan tolu urmasından, bitmilr hem kaar eridiinn l ey bmlr, ki İlya tarlasını bulmu Allahtan ekili hem yazın ertesi yıla kabul etmi hazır booday bolluklan.

t nic Allah iiszleer o adamnarı, ani Evangeliyanın szlerini sesleer, Allahın zakonnarını yapr, Ona dua eder. Bktr Allahın sznn kuvedi.

Evangeliyanın szleri yaparlardı minunlı i diil saad evelki zaman vakıtlarda, ama yapr minun indiki vakıtlarda da. t ne sleer biz indiki istoriya. Bir bulgar koloniyasında mlek-kynd Butkovun vakadında t ne minunlı i yapmı Ay Evangeliya bir demirci-ilingirln. mlek kynd Butkovun vakadında varmı bir demirci-ilingir, ani bu zanaatı renmi nemlerdn pek ii, ki pek isl yaparmı, taligaları hem hertrl demir hem ilingir ilerini, ki bulgarlar hi gitmzmilr nemler taliga satın almaa hem d taliga dzm, hem d demir i yapmaa, zer mlek kl bulgar – ii zanaat olup, pek ii ilrmı, hem d nemlerdn taa ucuz yaparmı. Onutan ilingirin demir dgnı doluymu bezirgnn – hem altın, gm para dklrm, ilingirin ellerin, ki o tez zenginnenmi, eni yapı yapmı hem d ok ırac tutarmı, hem ok bulgarlar ona evlatlarını verimi zanaat renm. ilingirin ileri pek ii gidrmı, ama onun bir kusuru varmı, ki o aldamalarlan renmi im kırmalarda aldama aldama stn hem d bekri olmaa hem d baladı kliseyi hem Allahı unutmaa, hem d kayboluun yollarına bakmaa.

Bir pazar gn ilingiri karı gelmi oradaki uitel (redici), aan usta gidrmı bir kırmadan baka kırmaya. Uitel demi ona: «Be ilingir, sn bla ii renmi zanaatysın, ii orbacıysın hem d kırmadan kırmaya gezersin, hem d

bekrilärlän dostluk yapêrsın, hem dä kayboluşun yollarına çıkêrsın – at bu fâna zanaatı: sarfoşluu, bekrilii, zerä kaybedecän saalını da, varietini dä; ştä bän vereyim sana bir ilaç, al satın bir ilaçmak kiyadını da oku onu her gün. Ştä bän poştadan kabul ettim şkolarlar için Evangeliya kitaplarını, al bir Evangeliya, oku Hristozun sözlerini, atıl sarfoşluktan hem olasin bütün küüyä dä örnek. Çilingir sesleer uçiteli, alêr ondan Evangeliyayı, hem dä atilêr sarfoşluktan, başlêêr okumaa Evangeliyayı hem dä bir-iki aftadan sora vazgeçer sarfoşluktan, bekriliktän, aldamaçlardan hem dä olêr en ii, en käämil hristian, hem en ii çorbacı, ki onu tez küülüleri ayırêrlar bibor, küü starostası. Starosta olup, o savaşêr kendi küüyündä nemtä sıralarını getirmää, sarfoşları işä yollamaa, sarfoşluu, hırsızlı hem cümlä fâna adetleri, fâna tabietleri yok etmäâ, hererdä sıra yapmaa ölä, ki Çömlek küüyü cümlä koloniyalardan taa ilkinke olmuş, ki açan Butkov gelmiş da görmüş starosta çilingirin sıralarını, metetmiş onu, taa padişaha yazmış, çilingir starostanın işleri için, onun çalışmaklı için, onun gözäl sıraları için, ki padişah yollamış ona padişah nışanını, altın medaliya padişahın sanırinnan, ki taşısın onu boynusunda. – Büük zaabit Butkov çilingir starostanın işleri için, onun gözäl sıraları için yazdı cümlä bulgar hem gagauz küülerin prikazlarına hem biborlara, starsınalara, starostalara, ki hepsi örnek alsannar Çömlek küüyü starostasından hem ölä sıralar yapsınnar, ölä çalışsınnar hem izmet etsinnär kolonistlerin ilikleri için, nicä Çömlek küüyü starostası. Ştä ne minunä yapılmış Çömlek küüyündä Evangeliya okumasından. Olur getirmää üzlärlän örnek, nekadar minunä şindi dä yapılêr onnarlan, kim sevdaylan hem duacılıklan okuyêr ay Evangeliyanın sözlerini. Bakın, bir bekri demircidän çıktı en ii usta çilingir, en ii çorbacı, en käämil küü zaabiti – küü starostası, ani çok yıl gözäl hem en metinni zaabitlik yapmış hem çok fayda getirmiş, hem çok ilik yapmış küülülerinä...

Ştä ne deer, ne yazêr Ava Ay Pinen: Bakın, hesaplayın: su yımıştaktır, ama taş çetindir. Amma eer yurkardan su akarsa

makar damnaylan, su damna-damna taşı deler. Hep ölä Allahın Sözü dä yımışaktır, ama bizim üreemiz çetindir, ama eer adam sıkça Allahın sözünü seslärsä (eki dä okursa), ozaman o getirer ürek içinä Allahın korkusunu hem yımışadêr çetin ürää dä. Allahın sözü can imesidir, deer Ay Antonyy. Bir kerä bir boyar sormuş ay Antonyy: «Ne ölä sık sän okuyêrsın Allahın sözünü – Evangeliyayı? Kaç kerä gelerim, hep senin önündä Evangeliyayı görerim». Ay Antonyy ona cevap verip dedi: «Neçin sän her gün isteersin imek, (iinti)?»

Boyar dedi: «Bän bunu yapêrım, ki yaşayım dey». «Bän dä okuyêrım Allahın sözünü, ki yaşayım dey, Allahın padişahlı için, zerä Allahın sözü imektir, (iintidir) adamın canı için. Ay Altınaazlı İoan deer: “Nedir iinti (imek) güüdä için hem dä güüdenin kuvedi için, hep iintidir can için Evangeliyanın okuması. Allahın sözü, iintisidir, ani kaavileder adamın akılını hem dä canını yapêr kuvetli, kaavi hem fikirli. Ştä bak, açan yoktur yaamur, tarla kuruyêr hem meyva yapmêêr, hep ölä adamın canı da. Can, ani sultanmêêr Allahın sözünnän kuruyêr hem dä meyva vermeer. Nicä adamın güüdesi (teni) susuz hem imeksiz hastalanêr hem ölü, hep ölä can da Evangeliasız kuvetsizlener hem öler. Ay Tihon deer: “Tatlıdır bal, ama Allahın sözü can için baldan taa tatlıdır”.

Onuştan, be kardaşlar gagauzlar, okuyun Ay Evangeliyayı, okuyun her gün makar bir piit, ama pazarlar günü birär baş, yortular günü birär temsil, birär minunä, ozaman çok fayda hem imdat bulacenz.

Vardır dört (4) Evangeliya: 1) Ay Matfeydän, 2) Ay Marktan, 3) Ay Lukadan hem dä 4) Ay İoandan. Bu kiyatta (kitapta) bulunêr Matfeyin Evangeliyası, ama sıra-sıra öbürEvangeliyalar da tiparlanaceklar.

Ay Matfey Hristozun oniki apostolların birisidir. Çünkü Matfey Hristozun Apostoluydu, Evangeliyasında o yazdı onnari, neyi kendi işitti Hristosdan hem neleri gördü kendi gözlerinnän. Apostolluktan ileri Matfey kömrükçüymüş (dolandırıcıymıs),

perçeptorluk yaparmış, vergileri, harçları toplarmış. Kömrükçüleri (perçeptorları) yahudilär sevmäzmişlär, zerä onnar dooruluksuzluk yaparmışlar. İsus görmüş Matfeyi preçeptiyada hem dä, çaarıp, demiş ona: "Kalk da gel Benim ardıma". Matfey o saat kalkmış perçeptia sofrasından hem varmış, gitmiş İsusun ardına hem dä apostol olmuş.

Ay Matfey tezdä Evangeliyayı yazmış – İsus Hristos gökä çıktıktan sora. Evangeleyayı Matfey yazmış evrey dilindä, ki yahudilerä göstereyin dey, ki İsus Hristos hakikat Kurtarıcı Mesiyadır, Angısını yahudilär, evreylär çoktan beklärmış hem dä Angası için proroklar çok haber vermişlär.

KISA DUA KİTABI

Durmaksız dua ediniz. Herşeydä şükür ediniz: zerä sizin hakınızda Allahın istedii buydur Hristos İisusta (1 Sol., 5 baş, 17-18 sıra).

SABAA DUALARI.

Bobanın hem Oolun hem Ayoz Duhun¹ adına. Amin.

DUA SAABIYÄ İİSUS HRİSTOSA.

Ey, Saabi İisus Hristos, Allahın Oolu, hayırla² beni, günahkeri.

GÜMRÜKÇÜNÜN³ DUASI.

Ey, Allah, hayırlı⁴ ol bana, günahkerä.
Şükür⁵ Sana, bizim Allahımız, şükür Sana.

DUA AYOZ DUHA⁶.

Ey, Gök Padişahı, İilindirici⁷, hakikatın⁸ Duhu, Ani here-däysin, Ani herşeyi taman edersin⁹, iiliklerin Haznesi hem ömür Vericisi, gel hem erleş bizim içimizdä hem hertürlü mındarlıklardan bizi pakla, hem, Ey, İilikli, kurtar bizim cannarımızı.

-
- ¹ Uruhun.
² Esirgä, aman ver.
³ Kömrükçünün.
⁴ Nemetli, şafketli.
⁵ Saltanat.
⁶ Uruha, Ruha.
⁷ Teselverici.
⁸ Gerçekliin.
⁹ Doldurêrsın.

ÜÇ KERÄ AYOZ.

Ayoz Allah, Ayoz Kuvetli¹⁰, Ayoz Ölümsüz, hayırla bizi. (3 kerä).

ŞÜKÜRETMÄK* (KÜÇÜK).

Şükür¹¹ Bobaya hem Oola hem Ayoz Duha, hem şindi hem hojma hem daymaların daymalarınadak. Amin.

DUA CÜMLEDÄNAYOZ ÜÇLÜYÄ.

Ey, Cümledänayoz Üçlü¹², hayırla bizi; Saabi, pakla bizim günahlarımızı; Zapçı¹³, afet bizim dinsizliklerimizi¹⁴; Ayoz, dolaş hem ilaça bizim kuvetsizliklerimizi, Senin adın için.

Ey, Saabi, hayırla. (3 kerä).

ŞÜKÜRETMÄK* (KÜÇÜK).

Şükür Bobaya hem Oola hem Ayoz Duha, hem şindi hem hojma hem daymaların daymalarınadak. Amin.

SAABİNİN DUASI.

Ey, göklerde olan, bizim Bobamız!

Ko ayozlansın Senin adın, ko gelsin Senin Padişahlın, ko olsun Senin istediin¹⁵, hem erdä da, nicä göktä.

Hergünkü ekmeemizi bizä bu gün ver; hem baaşla bizä bizim borçlarımızı, nicä biz da baaşlêêrız bizä borçlu olannara; hem girdirmä¹⁶ bizi* denemeyä, ama kurtar bizi kötüdän¹⁷.

¹⁰ Kudretli.

¹¹ Saltanat.

¹² Üçipostash, Üç sıfatlı.

¹³ Zapedici, Sultan.

¹⁴ Kanonsuzluklarımızı, şeriyatsızlıklarımızı.

¹⁵ İradetin.

¹⁶ Sokma.

¹⁷ Fenadan.

Zerä Senindir Padişahlık hem kuvet, hem şükür daymaları-
nadak. Amin.

SABAA TROPARLARI.

Uykudan kalktıktan sora, Sana sınıêrız¹⁸, Ey, İilikli, hem Angellerin türküsünü baarêrız Sana, Ey, Kuvetli: Ayoz, Ayoz, Ayozsun, Ey, Allah, Allahıduudurannan¹⁹ hayırla bizi.

Şükür²⁰ Bobaya hem Oola hem Ayoz Duha.

Yataktan hem uykudan kaldırdın beni, Saabi, benim aklımı aydınniklandır hem benim üreemi hem dudaklarımı²¹ aç*, ki çalayım Sana, Ey, Ayoz Üçlü: Ayoz, Ayoz, Ayozsun, Ey, Allah, Allahıduudurannan hayırla bizi.

Hem şindi hem hojma hem daymaların daymalarınadak. Amin.

Ansızdan Hakim²² gelecek, hem herbirisinin işleri açılacaklar, ama korkuyla çaarêrız gecä yarısında: Ayoz, Ayoz, Ayozsun, Ey, Allah, Allahıduudurannan hayırla bizi.

Saabi, hayırla. (12 kerä).

SABAA DUASI 1- CI.

Ey, Ayoz Üçlü²³, uykudan kalktıktan sora, Sana şükür ederim, ki Sän üfkelenmedin bana, haylaza hem günahkerä, Senin çok iilikliin için hem dayanmaklıun için, ne da beni yoketmedin benim dinsizliklerimnän; ama adetinä görä insanı sevdin, hem beni umutsuzlukta yatarkan kaldırdın, ki sabaalayım hem şükür-sözleyim Senin devletini. Hem şindi aydınniklandır benim akıl gözlerimi, aç benim aazımı, ki üüreneyim Senin sözlerini, hem annayım Senin emirlerini, hem yapayım Senin istediini, hem

¹⁸ Ayaana düşeriz.

¹⁹ Panaiyaylan.

²⁰ Saltanat.

²¹ Aazımı.

²² Daava kesici, kadi, sudya.

²³ Üçipostaslı.

Sana çalayım üreemin açık inanınnan, hem metedeyim Senin cümledänayoz adını, Bobanın hem Oolun hem Ayoz Duhun*, şindi hem hojma hem daymaların daymalarınadak. Amin.

Gelin, başuralım²⁴ bizim Padişahımıza, Allaha.

Gelin, başuralım²⁵ hem sınalım²⁶ Hristosa, bizim Padişahımıza, Allaha.

Gelin, başuralım hem sınalım Kendi Hristosa, Padişaha hem bizim Allahımıza. (3 metani).

PSALOM 50.

Ey, Allah, hayırla beni Senin büük hayırına görä, hem Senin cömertliklerin çokluuna görä pakla benim dinsizliimi²⁷.

Taa zeedä yıka beni benim dinsizliimdän, hem pakla beni benim günahımdan.

Zerä benim dinsizliimi bän bilerim, hem benim günahım hojma benim önümdäydir.

Sana biriciinä günah ettim hem Senin önündä kötülük²⁸ işledim, taa ki sözlerindä kusursuz bulunasın, hem üsteleyäsin, açan Sän daava kesecän.

Zerä ştä dinsizliklär içindä başlandım²⁹, hem günahlar içindä beni duudurdu benim anam.

Zerä ştä Sän hakikatlı³⁰ sevdin; hem Senin akıllının belli olmayannarını hem saklı olannarını gösterdin bana.

İsoplan beni serpecän, hem bän pak olacam; yıkayacan beni, hem kaardan taa biyaz olacam.

Benim işitmeyimä³¹ verecän sevinmäk hem şennik; sevine-

²⁴ Metani yapalım, temallah edelim, baş iildelim.

²⁵ Temallah edelim, baş iildelim.

²⁶ Ayaana düşelim.

²⁷ Kanonsuzluumu.

²⁸ Fenalık, yaramazlık.

²⁹ Gebeyä tutuldum, nieda oldum*.

³⁰ Gerçeklii.

³¹ Kulaama.

ceklär uslu³² kemiklär.

Çevir Senin suratını benim günahlarımdan, hem benim cümlä dinsizliklerimi pakla.

Ey, Allah, pak ürek yap bendä hem dooru duh enilet³³ benim karnımda.

Senin üzündän atma beni hem Senin Ayoz Duhunu bendän alma.

Ver bana Senin kurtarmak sevinmeni*hem Zapçının Duhunnan kuvetlendir³⁴ beni.

Üüredirim Senin yollarına dinsizleri, hem günahkerlär³⁵ da Sana döneceklärdir.

Ey, Allah, Ey, benim kurtarmaklımın³⁶ Allahı*, beni kannardan kurtarasın; Senin dooruluuna benim dilim sevi-necek.

Ey, Saabi, benim dudaklarımı açasın, hem benim aazım Senin metinniini haber verecektir.

Zerä eer istäydin kurban, vereceydim: bütün yanmadaan hayırbuyurmayasın*.

Allaha kurban kırılmış duhtur; kırılmış hem ezilmiş ürää Allah alçaklatmaz.

Ey, Saabi, Senin hayırinnan mutlu yap Sionu, hem ki İerusa-limin da duvarları yapılsınnar.

Ozaman hayırbuyuracan hakikatın kurbanını, kaldırılmışı hem bütünyanmış kurbanı; ozaman koyacaklar Senin altarına³⁷ buzaaları³⁸.

³² Alçak konulu.

³³ Enilä.

³⁴ Temelleştir.

³⁵ Dinsizlär.

³⁶ Kurtuluşumun*.

³⁷ Kurban sofrasına.

³⁸ Danaları.

DOORUSALTANATLI İNANIN SİMVOLU.

İnanêrım bir Allaha, Bobaya, Cümlelinzapçısına³⁹, gökü hem eri, görünänneri hem görünmeyänneri Yaradıcıya⁴⁰.

Hem bir Saabiyä İsus Hristosa, Allahın Ooluna Biricik-duuduuna, Ani Bobadan* duudu cümlelerin daymalarından ileri; Aydınniktan Aydınnaa, hakikat Allahtan hakikat Allaha, duumuşa, ama diil yaradılmışa, Bobaylan bir simalı Olana, Onun sebebinnän cümlesi oldu.

Ani bizim için, insannar için hem bizim kurtulmamız için göklerden indi hem Ayoz Duhtan hem Mariya Kızdan etlendi⁴¹, hem adamnandı.

Hem Ani bizim için Stavroza gerildi Pontlu Pilatın vakıdında, hem zeet çekti, hem gömüldü.

Hem Ani dirildi üçüncü gündä kitapların yazılarına görä.

Hem Ani göklerä çıktı, hem Ani Bobanın saa tarafında oturêr.

Hem Ani saltanatlan⁴² genä gelecek daava kesmeyä dirilerä hem ölülerä, hem ki Onun Padişahlın bitkisi olmayacak.

Hem Ayoz Duha, Saabiyä, Ömürvericiyä, Ani Bobadan çıkêr, Ani Bobaylan hem Oollan barabar temallah kabul eder⁴³ hem da barabar saltanatlanêr⁴⁴, Ani söläardı proroklarlan (bilgiç-lärlän)*.

Bir Ayoz, Dernekli hem Apostollu Kliseyä.

Açıkinanederim bir vaatizlii günahların afolması için.

Bekleerim ölülerin dirilmelerini, hem da gelecek dünneyn ömürünü. Amin.

³⁹ Cümleyitutana.

⁴⁰ Yapıcıya.

⁴¹ Tennendi, güüdelendi.

⁴² Şükürlän, şannan.

⁴³ Başurmak kabul eder.

⁴⁴ Şükürlener.

SABAA DUASI 2 – CI.

Ey, İnsanisevân Zapçı, uykudan kalktıktan sora Sana sunêrim⁴⁵ hem Senin işlerini çalışêrim Senin hayırınnan, hem Sana yalvarêrim: yardım et bana her vakıt, herbir iştä, hem çıkar⁴⁶ beni dünneyin herbir fena işindän hem şeytanın alatlamasından, hem kurtar beni, hem götür⁴⁷ beni Senin daymalı Padişahlına, zerä Sänsin benim Yaradıcım⁴⁸ hem herbir iiliklerä Mukayetsin hem da Vericiysin, hem da Sendäydir benim bütün umudum hem Sana şükür⁴⁹ yollêêrim, şindi hem hojma hem daymaların daymalarınadak. Amin.

DUA KURTARICIYA.

Her vakıtta hem her saatta, göktä hem erdä temallah kabul edän^{50*} hem saltanatlanan, Hristos Allah, çokdayanan, çokhayırlı, çokpaalı, Ani dooruları seversin hem günahkerleri acıyêrsın, Ani cümlemizi çaarêrsın kurtuluşa, olacek iiliklär için, angılarını adadın. Ey, Saabi, Kendin kabul et bu saatta da bizim dualarımızı hem doorut bizim ömürümüzü Senin emirlerinä, bizim cannarımızı ayozla, tennerimizi⁵¹ pakla, fikirlerimizi doorut, düşünmeklerimizi pakla hem kurtar bizi herbir kahırdan, fenalıklardan hem hastalıklardan; aulla bizi Senin Ayoz Angellerinnän, ki Onnarın askerinnän karauluk hem üüretmäk kabul edip, etişelim inanın birliinä hem Senin yaklaşılmaz saltanatının^{52*} bilgişinä: zerä bereketliysin daymaların daymalarınadak. Amin.

⁴⁵ Varêrim, alatlêêrim.

⁴⁶ Kurtar.

⁴⁷ Sok.

⁴⁸ Yapıcım.

⁴⁹ Saltanat.

⁵⁰ Metani kabul edän, temallah olunan.

⁵¹ Güüdelerimizi.

⁵² Şükürünün*.

DUA CÜMLEDÄNAYOZ ALLAHIDUUDURANA⁵³.

Ya, Allahıduuduran, Sana İmdatçımız olan Seraskerä, biz, Senin çırakların⁵⁴, üsteleidiin için, getireriz şükürlü çalgıları, ki kurtulduk fenalıklardan; ama çünkü Sendä var enilmäz devlet, kurtar bizi hertürlü zorlardan⁵⁵, ki Sana çaaralım: sevin, güvesiz Gelin.

SELÄM CÜMLEDÄNAYOZ ALLAHIDUUDURANA.

Ya, Allahıduuduran Kız, sevin, Bereketli Mariya, Saabi Senin-nändir; Sän iisözlüysün karıların arasında hem iisözlüydür Senin karnının meyvası, zerä (Sän) bizim cannarımızın Kurta-rıcısını duudurdun^{56*}.

DUA ANGELÄ⁵⁷ KORUYUCUYA.

Ey, Allahın Angeli, benim Ayoz Koruyucum, Ani beni korumaa verildin Allahtan gök üstündän, mukayetliklän yalvarêım Sana: Sän beni büün aydınnıklandır hem herbir fenalıktan kuru, ii işä üüret hem kurtulmak yoluna doorut. Amin.

DUA AYOZA, ANGISININ ADINI TAŞIYÊRSIN.

Ey, Allahın Ayoz izmetkâri (adı), dua et⁵⁸ Allaha benim için, zerä bän çalışmaklan varêım⁵⁹ Sana, çabuk yardımcıya hem benim canım için duacıya.

⁵³ Panaiyaya.

⁵⁴ Kulların.

⁵⁵ Belalardan.

⁵⁶ Duurdun*.

⁵⁷ Melää.

⁵⁸ Duva et.

⁵⁹ Sınêrım.

DUA STAVROZ* İÇİN HEM VATAN İÇİN.

Ey, Saabi, kurtar Senin insannarını, hem iisözlä Senin varlını^{60*}, ensemäk baaşlayarak duşmannarın üstünä, hem Senin Stavrozunnan Senin memleketini koruyarak.

DUALAR SAALAR İÇİN.

Ey, Saabi, kurtar hem hayırla benim can bobamı (adı) hem onun ayoz dualarinnan afet benim günahlarımı. (1 metani).

Ey, Saabi, kurtar hem hayırla benim duudurannarımı⁶¹ (onnarın adları), kardaşlarımı hem kızkardaşlarımı, hem ten⁶² tarafından hısınnarımı, hem hepsini benim senselemä yakın olannarı, hem dostlarımı, hem baaşla onnara dünneyin hem dünnää yukarsının iiliklerini. (1 metani).

DUA RAAMETLİLÄR İÇİN⁶³.

Ey, Saabi, an raametlilerin, Senin çıraklarının, benim duudurannarımın⁶⁴ (onnarın adları) kannarını, hem hepsini güüdedän hısınnarımı*; hem afet onnara herbir isteyän hem istämeyän günahlarını, baaşlayıp onnara Padişahlık hem Senin daymalı iiliklerindän komka payını hem Senin bitkisiz hem mutlu ömürünün hoşlukluunu. (1 metani).

METİNNİ TÜRKÜ CÜMLLEDÄNAYOZ ALLAHIDUUDURANA.

Hakikat uyar⁶⁵, nemutlu sölemä Sana Allahıduudurana, Ani Daymamutluysun hem Cümledänlekesizsin, hem bizim Allahımızın Anasıysın. Ani Heruvimnerdän zeedesinnän

⁶⁰ Variyetini, malını.

⁶¹ Atalarımı, bobamı-anamı.

⁶² Güüdä.

⁶³ Ölülär için.

⁶⁴ Bobamın-anamın.

⁶⁵ Layıktır, yaraşır, lääzımdır, yakışır.

paksın, hem Serafimnerdän, benzetmezsiz, taa zeedä saltanatlıysın⁶⁶, Ani bozulmazlıksız Allahı Sözü duudurdun, Seni aslı Allahıduuduranı büükleeriz³).

Şükür Bobaya hem Oola hem Ayoz Duha, hem şindi hem hojma hem daymaların daymalarınadak. Amin.

Ey, Saabi, hayırla bizi. (3 kerä).

Ey, Saabi İisus Hristos, Allahın Oolu, Senin Cümledänpak Ananın hem hepsinnerin* Ayozların dualarınnan, hayırla bizi. Amin.

DUA SOFRADAN İLERİ.

Ey, Saabi, hepsinnerin gözleri Sana umut ederlär hem Sän verersin onnara imäk ii vakıdında, Sän açêrsın Senin cömertli elini hem herbir yaşayanı doldurêrsın hayırlıklan⁶⁷.

DUA SOFRADAN SORA.

Ey, Hristos bizim Allahımız, şükür ederiz Sana, ki doyurdun bizi Senin er iliklerinnän; hem ayırma bizi da Senin Gök Padişahlıdan.

DUA HERBİR İŞİN BAŞLAMASINDAN İLERİ.

Ey, Saabi İisus Hristos, Sän dedin Senin Apostollarına, ki Bensiz yapamazsınız bişey: bunun için Sana, İilikliyä, sünêrim, yardım et bana yapayım bu işi.

DUA HERBİR İŞİ BİTİRDİYNÄN.

Ey, Benim Hristosum, Sänsin cümlelerin iliklerinin⁶⁸⁺ doldurması⁶⁹, doldur benim canımı sevinmäklärän hem şenniklän hem kurtar beni, bir Çokhayırlı gibi.

⁶⁶ Şükürleeriz, saltanatléeriz.

⁶⁷ Hoşnutluklan.

⁶⁸ İşlerin.

⁶⁹ Yapması.

DUA ÜÜRENMEKTÄN İLERİ.

Ey, Cümledäniilikli Saabi, yukardan yolla bizä Senin Ayoz Duhunun* bereketini, Ani verer hem kuvetlendirer bizim cannarımızın kuvetlerini, ki göz dikeräk üürenmeyä bizä taali-medilenä, biz büüyelim Sana, bizim Yaradıcımıza⁷⁰ saltanat için, bizim sa duudurannarımıza iilendirmäk için, kliseyä hem vatana kâr için.

DUA ÜÜRENMEKTÄN SORA.

Şükür ederiz Sana, Ey, Yaradıcı⁷¹, ki verdin bizä Senin bereketini, ki göz dikelim üürenmeyä. İisözlä bizim zaabitlerimizi, duu-durannarımızı⁷² hem üüredicilerimizi, ani götürerlär bizi iilik tanınmasına, hem ver bizä kuvet hem kudret ileri çekmä⁷³ bu üürenmeyi.

SİRİYALI AYOZ EFREMİN BÜÜK ORUÇ DUALARI.

Ey, Saabi hem benim ömürümün Zapçısı, aylaklık, mihlanmak, zaaitlik sevmäk hem boşlaflık duhunu vermä bana. (Metani).

Ama paklık⁷⁴, usluakıllık, dayanmak hem sevmäk duhunu ver bana, Senin çıraana. (Metani).

Ey, Saabi, Padişah, baaşla bana göreyim benim günahlarımı⁷⁵ hem da maana etmeyim benim kardaşıma, zerä (Sän) iisöz-lüysün daymaların daymalarınadak. Amin.

DUALAR KOMKA ALMAKTAN İLERİ.

Ey, Saabi, inanêrım hem açıkinanederim, ki Sänsin hakikat

⁷⁰ Yapıcı.

⁷¹ Yapıcı.

⁷² Atalarımızı, bobalarımızı-analarımızı.

⁷³ Sürtmä.

⁷⁴ Akıllın paklı*.

⁷⁵ Yanılmaklarımı, yannışlıklarımı, kabaatlarımı.

Hristos, diri* Allahın Oolu, Ani dünneyä geldin kurtarmaa günahkerleri, onnardan sa ilkindisi bänim.

Hem taa inanêrim, ki buydur Senin kendi cümledänpak Güüdän⁷⁶, hem buydur Senin kendi gerçek⁷⁷ Kanın. Bunun için Sana dua ederim: hayırla beni, hem afet bana benim isteyän hem istämeyän yanılmaklarımı⁷⁸, ani sözlän, ani işlän, ani bilmäklän hem* bilmemäklän; hem yakışıkla beni maanasız komka alayım⁷⁹ Senin cümledänpak Taynalarından⁸⁰, günahların afetmesi için hem daymalı ömür için. Amin.

Ey, Allahın Oolu, bu gün kabul et beni, Senin saklı sofranın komkacısını; zerä bän Senin duşmannarına Taynayı⁸¹ sölämeyecäm, hem da, İuda gibi, Sana öpmäk vermeyecäm; ama Hırsız gibi açikinanederim⁸² Seni: Ey, Saabi, an beni Senin Padişahlında.

Ey, Saabi, ko Senin Ayoz Taynalarının* komka alması bana diil maana⁸³ için, ama cana hem güüdeyâ ilaçlanmak için olsun.

NEMUTLULAR⁸⁴.

Ey, Saabi, Senin Padişahlında an bizi, açan gelecän Senin Padişahlına.

Nemutlu canca fukaara olannara, zerä Göklerin Padişahlı onnarındır.

Nemutlu aalayannara, zerä onnar iilenmäk bulaceklardır.

Nemutlu uslulara, zerä onnar er merası edineceklär.

Nemutlu doorulaa acıkannara hem susayannara, zerä onnar doyunaceklar.

⁷⁶ Tenin.

⁷⁷ Dooru, ikramnı.

⁷⁸ Yannişlıklarımı, günahlarımı.

⁷⁹ Komka kabul edelim, kurban iyelim.

⁸⁰ Saklılıklarından.

⁸¹ Saklıyı.

⁸² İkrar ederim.

⁸³ Dayıplık.

⁸⁴ Baatlılar, saadetlilär.

Nemutlu hayırlılara, zerä onnar da hayır bulaceklar.
Nemutlu pak ürekli olannara, zerä onnar Allahı göreceklär.
Nemutlu barıştııcı olannara, zerä onnar Allahın evlatları
denileceklär.

Nemutlu dooruluk için kuulmuş olannara, zerä Göklerin
Padişahlı onnarındır.

Nemutluysunuz, açan sizi Benim için azarlayaceklar, hem
kuuaceklar, hem Benim için hertürlü fena laf söyleyeceklär sizin
hakınızda yalandırarkan.

Sevinin hem şennenin, zerä göklerde sizin baaşışınız çoktur.

AVŞAM⁸⁵ DUALARI.

Bobanın hem Oolun hem Ayoz Duhun adına. Amin.

Ey, Saabi İisus Hristos, Allahın Oolu, Senin Cümledänpak
Ananın hem hepsinnerin Ayozların dualarinnan, hayırla bizi.
Amin.

Şükür Sana, bizim Allahımız, şükür Sana.

Ey, Gök Padişahı, İilindirici, hakikatın Duhu, Ani hererdäysin,
Ani herşeyi taman edersin, iliklerin Haznesi hem ömür Vericisi,
gel hem erleş bizim içimizdä hem hertürlü mındarlıklardan bizi
pakla, hem Ey, İilikli, kurtar bizim cannarımızı.

*Ayoz Allah, Ayoz Kuvetli, Ayoz Ölümsüz, hayırla bizi. (3
kerä).

Şükür Bobaya hem Oola hem Ayoz Duha, hem şindi hem
hojma hem daymaların daymalarınadak. Amin.

Ey, Cümledänayoz Üçlü⁸⁶, hayırla bizi; Saabi, pakla bizim
günahlarımızı; Zapçı, afet bizim dinsizliklerimizi; Ayoz, dolaş
hem ilaçla bizim kuvetsizliklerimizi, Senin adın için.

Ey, Saabi, hayırla. (3 kerä).

Şükür Bobaya hem Oola hem Ayoz Duha, hem şindi hem
hojma hem daymaların daymalarınadak. Amin.

⁸⁵ Aşşam.

⁸⁶ Üçipostaslı.

Ey, göklerde olan, bizim Bobamız! Ko ayozlansın Senin adın, ko gelsin Senin Padişahlın, ko olsun Senin istediin, hem erdä da nicä göktä. Hergünkü ekmeemizi bizä bu gün ver; hem baaşla bizä bizim borçlarımızı, nicä biz da baaşlêêrız bizä borçlu olan-nara; hem girdirmä bizi denemeyä, ama kurtar bizi kötüdän⁸⁷.

Zerä Senindir Padişahlık hem kuvet hem şükür, Bobanın hem Oolun hem Ayoz Duhun, şindi hem hojma hem daymaların daymalarınadak. Amin.

TROPARLAR.

Hayırla bizi, Ey, Saabi, hayırla bizi; zerä hertürlü cuvap için şaşırmakta⁸⁸, bu duayı Sana, Zapçıya gibi, günahkerlär getireriz: hayırla bizi.

ŞÜKÜR:

Ey, Saabi, hayırla bizi, zerä Sana umut ettik; pek⁸⁹ bizä üfkenmä, hem da anma bizim dinsizliklerimizi⁹⁰, ama şindi da İürekli gibi, bak hem kurtar bizi bizim duşmannarımızdan; zerä Sänsin bizim Allahımız, hem biz Senin adamnarınız, hepsimiz Senin elinin işleriyiz, hem Senin adını çaarêrız.

HEM ŞİNDİ.

Ya, İisözlü Allahıduuduran, hayırlın kapusunu açiver bizä, ki Sana umut edännär^{91*} yok olmayalım, ama Seninnän kurtulalım belalardan⁹²): zerä Sänsin hristiyanını dinin* kurtuluşu⁹³.

⁸⁷ Fenadan, şirettän.

⁸⁸ Şaşırıp.

⁸⁹ Pek çok.

⁹⁰ Kanonsuzluklarımızı.

⁹¹ Umut edinännär*.

⁹² Zorlardan.

⁹³ Kurtulması.

AYOZ BÜÜK MAKARİNİN AVŞAM DUASI.

Ey, daymalı Allah hem herbir yaratmanın⁹⁴ Padişahı, Ani beni yakışıkladın etişeyim taa bu saada, afet bana günahları, angılarını bän yaptım bu gün işlän, laflan hem neetlän, hem, Ey, Saabi, benim uslu⁹⁵ canımı pakla etin⁹⁶ hem duhun herbir mindarlıklarından. Hem ver bana, Saabi, bu gecä uykuyu raatta geçireyim, ki alçak konulu döşektän kalktıktan sora, ii hatır yapayım Senin cümledänayoz adına ömürümün herbir günündä, hem ki erä urayım etli⁹⁷ hem etsiz⁹⁸ duşmannarı. Hem, Ey, Saabi, boş neetlerdän⁹⁹, ani beni mindarlêêrlar, hem kötü¹⁰⁰ havezliklerdän kurtar beni. Zerä Senindir Padişahlık hem kuvet hem şükür¹⁰¹, Bobanın hem Oolun hem AyoZ Duhun,*şindi hem hojma hem daymaların daymalarınadak. Amin.

AVŞAM DUASI 2-CI.

Ey, Saabi, bizim Allahımız, ne günah ettiysäm bu gün laflan, işlän hem neetlän, afet bana, bir İilikli (gibi) hem İnsansevän gibi. Raatlı hem şamatasız uyku baaşla bana. Senin Angelini koruyucuyu yolla bana, ki örtsün hem göz etsin beni herbir fenalıktan, zerä Sänsin bizim cannarımızın hem güüdelerimizin Koruyucusu, hem Sana şükür yukarı yollêêrız, Bobaya hem Oola hem AyoZ Duha, şindi hem hojma hem daymaların daymalarınadak. Amin.

⁹⁴ Yapılmanın.

⁹⁵ Alçak konulu.

⁹⁶ Güüdenin.

⁹⁷ Güüdeli, tenni.

⁹⁸ Güüdesiz, tensiz.

⁹⁹ Düşünmeklerdän.

¹⁰⁰ Yaramaz.

¹⁰¹ Saltanat.

AYOZ SIMEONUN ALLAHIKABULEDÄNİN DUASI.

Ey, Zapçı, şindi salverersin Senin çıraanı barışlan¹⁰², Senin sözünä görä: zerä benim gözlerim gördülär Senin kurtuluşunu, ani (Sän) hazırladın cümlä halkların suratlarının^{103*} önündä, aydınnık halkları aydınnıklamaa, hem Senin insanının, İzrailin, şükürünü¹⁰⁴.

AVŞAM DUASI 3-CÜ.

Ey, Allah, salver, brak, afet bizim isteyän hem istämeyän yanılmaklarımızı¹⁰⁵, ani sözlän, ani işlän, ani bilmäklän hem bilmemäklän, ani gündüz hem ani gecä, ani akıllan hem ani neetlän (günahladık): hepsini bizä afet, İlikli hem İnsansevän gibi.

DUA CÜMLEDÄNAYOZ ALLAHIDUUDURANA¹⁰⁶.

Ya, Cümledänpak hem İisözlü Allahıduuduran Mariya, iilikli Padişahın iilikli Anası, dök Senin Oolunun hem bizim Allahımızın hayırını benim yanık canıma, hem Senin dualarınnan üüret beni ii işlerä, ki benim ömürümün kalan vakıdını kabatsız¹⁰⁷ geçireyim hem Seninnän bulayım cenneti¹⁰⁸, Allahıduuduran Kız, Ani biricik Paksın hem İisözlüysün.

DUA AYOZ ANGELÄ KORUYUCUYA.

Ey, Hristosun Angeli, benim Ayoz koruyucum hem benim canımın hem benim güüdemın örtücüsü, afet bana hepsini, nekadar günah ettim büünkü gündä hem bana karşı gelän

¹⁰² Selemetlän.

¹⁰³ Suratının.

¹⁰⁴ Saltanatını.

¹⁰⁵ Günahlarımızı.

¹⁰⁶ Panaiyaya.

¹⁰⁷ Kusursuz.

¹⁰⁸ Rayı.

duşmanın herbir kotülüündän¹⁰⁹ kurtar beni, ki (bän) üfkeletmeyim benim Allahımı hiç bir günahlan: ama dua et benim için, günahker için hem yakışksız çıraan için¹¹⁰, ki Cümledänayoz Üçlünün hem benim Saabimin İsus Hristosun Anasının* iliinä hem hayırına beni uygun¹¹¹ gösteräsin. Amin.

Ya, Cümledänsaltanatlı Daymakız¹¹², Hristosun* Allahın Anası, bizim duamızı Senin Ooluna hem bizim Allahımıza götür, ki Seninnän kurtarsın bizim cannarımızı.

Herbir umudumu Sana koyêrım, Allahın Anası, Senin örtünün altında koru beni.

Ey, Hristos Allah, aydınnıklandır benim gözlerimi, ki hiç bir kerä uyumayım ölümä, ki hiç bir kerä deyämesin benim düşmanım: kuvetlendim onun üstünä.

Ey, Allah, ol benim canıma Arkacı, zerä çok ağların arasında gezerim; çıkar beni onnardan hem, Ey, İilikli, İnsansevän gibi, kurtar beni.

Benim umudumdur Boba¹¹³, benim sınımamdır Ool, benim örtümdür Ayoz Duh: Ayoz Üçlü, şükür Sana.

Şükür Bobaya hem Oola hem Ayoz Duha, hem şindi hem hojma hem daymaların daymalarınadak. Amin.

Ey, Saabi, hayırla. (3 kerä).

Ey, Saabi, aulla¹¹⁴ beni Senin pak¹¹⁵ hem ömürverän¹¹⁶ Stavrozunun kuvedinnän, hem koru beni herbir fenalıktan.

¹⁰⁹ Yaramazlından.

¹¹⁰ İzmetkärin için, kulun için.

¹¹¹ Uyar, yakışık, şayan.

¹¹² Kız-olan Kız.

¹¹³ Buba.

¹¹⁴ Dolayla, çitlä, koru.

¹¹⁵ İkramnı.

¹¹⁶ Canverän.

BÜÜK YORTULARIN TROPARLARI. HRISTOSUN DUUMASININ TROPARI.

Ey, Hristos bizim Allahımız, Senin duuman şafkladı* dünnää fikirinin aydınını, zerä onun içindä onnar, ani yıldızlara izmet edärdilär, yıldızdan üürendilär Sana, dooruluun Güneşinä, başurmaa¹¹⁷ hem tanımaa Seni, günduusunun yukarından, Ey, Saabi, şükür Sana.

SAABİNİN VAATİZ OLMASININ TROPARI.

Ey, Saabi, Sän İordanda vaatiz olarkan, Üçlünün temallahı¹¹⁸ gösterildi: zerä Bobanın sesi şaatlık getirdi Sana, sevgili Ool adını söyleyerek, hem Duh, guguş görünüşündä, inandırdı sözün kuvetlenmesini. Ey, Hristos Allah, Ani göründün hem dünneyi aydınıkladın, şükür Sana.

SAABİNİN KARŞIÇIKMASININ TROPARI.

Ya, Bereketli Allahıduuduran Kız, sevin, zerä Sendän şafklandı dooruluun Güneşi, Hristos bizim Allahımız, Ani aydınıklandırêr karannıkta bulunannarı*. Şennen sän da, Ey*, dooru İhtiyar, Ani kabul ettin kucaana bizim cannarımızın Kurtarıcısını, Ani bizä baaşlêêr dirilmäk.

SÜÜT PAZARIN TROPARI.

Ey, Hristos Allah, ortaklı dirilmeyi inandırarkan Senin zeet çekmendän ileri, Lazarı ölülerdän kaldırdın. Bunun için biz da, uşaklar gibi, ensemäk nişannarını taşıyarak, Sana ölümü Ense-yiciyâ, çaaralım: Osanna yukarlarda, iisözlüydür Saabinin adına gelän.

¹¹⁷ Temallah etmää.

¹¹⁸ Metanisi, başurması.

PASHANIN¹¹⁹ TROPARI.

Hristos dirildi ölüerdän, ölümü ölümünän tepeleyip hem mezarlarda olannara ömür baaşlayıp.

SAABİNİN YUKARIÇIKMASININ¹²⁰ TROPARI.

Ey, Hristos bizim Allahımız, yukarıçıktın saltanat içindä, sevindirmäk uçeniklerinä yapıp, ki adadın Ayoz Duhu, Ani inandırıldı, onnara verilmiş¹²¹ iisözlüklän, ki Sänsin Allahın Oolu, dünneyin Kurtarıcısı.

AYOZ DUHUN İNMESİNİN YORTUSUNUN TROPARI.

Ey, Hristos bizim Allahımız, iisözlüysün, Ani cümledänarifleri avcı (balıkçı)* gösterdin, onnara yollayıp Ayoz Duhu, hem onnarlan dünneyi ava tutup: İnsanısevici, şükür Sana.

SAABİNİN SURATDİİŞTİRMESİNİN TROPARI.

Ey, Hristos Allah, suratını dııştırdin bayırda, gösterip Senin uçeniklerinä Senin saltanatını, nekadar olabilirdi; ko Allahıduuduranın dualarınnan, şafklansın¹²² bizä da, günahkerlerä, Senin daymalı aydınnıklın; Aydınnıkverici, şükür Sana.

SAABİNİN PAK HEM ÖMÜRVERÄN STAVROZUNUN* TROPARI.

Ey, Saabi, kurtar Senin insannarını, hem iisözlä Senin varlını^{123*}, ensemäk baaşlayarak duşmannarın üstünä, hem Senin Stavrozunnan Senin* memleketini koruyarak.

¹¹⁹ Paskellenin.

¹²⁰ Gökäçıkmasınının.

¹²¹ Verilmeli.

¹²² İluprımnansın.

¹²³ Meranı, malını.

CÜMLEDÄNAYOZ ALLAHIDUUDURANIN DUUMASININ TROPARI.

Ya, Allahıduuduran Kız, Senin duuman sevinmäk haberledi bütün dünneyä: zerä Sendän şafklandı dooruluun Güneşi Hristos bizim Allahımız, hem çözüp, kırıp betvayı, verdi iisözlük, hem ölümü yıkıp, baaşladı bizä daymalı ömür.

CÜMLEDÄNAYOZ ALLAHIDUUDURANIN KLISEYÄ GİRDİRİŞİNİN* TROPARI.

Bu gün Allahın hayırlınn ilerdänhaberlemesi¹²⁴ hem insanın kurtuluşunun* bildirmesi¹²⁵, Allahın klisesindä aydınnıklı görünüp geler Kız hem Hristosu cümlelerä bildirer. Ona biz da büyük seslän baaralım: Sevin, Yapıcının uydurmak Tamanı.

CÜMLEDÄNAYOZ ALLAHIDUUDURANIN İİHABERLİİNİN* TROPARI.

Bugün bizim kurtuluşumuzun başlantısı, hem ani daymadan taynanın bildirmesi; Allahın Oolu Kızın Oolu olêr, hem Gavriil bereketi* iihaberleer. Bunun için biz da onunnan Allahıduudurana baaralım: Ya, Bereketli, sevin, Saabi seninnän.

CÜMLEDÄNAYOZ ALLAHIDUUDURANIN UYKUYAVARIŞININ TROPARI.

Ya, Allahıduuduran, duudurmakta kızlını korudun, uykuvarışında dünneyi brakmadın; geçindin ömürä, Ömürün Anası olup, hem Senin dualarınnan kurtarêrsın ölümdän bizim cannarımızı.

PASKELLENİN KANONU.

Türkü 1. Dirilmäk günü, ey, insannar, aydınnıklanalım*:

¹²⁴ İlerdänsayıtması.

¹²⁵ Bildirişi.

Pasha, Saabinin Pashası; zerä ölümdän ömürä hem erdän gökä Hristos Allah bizi getirdi, ensemäk çalgısını çalannarı.

T.3. Gelin içelim eni içki, ani çıkarılêr diil akımsız taştan, ama Hristosun mezarından, angısı hazırladı çürümezliin çöşmesini, Onun sebebinnän biz kuvetleneriz.

T.4. Ko Allahısöleyän Avvakum dursun bizimnän Allahlı nebettä, hem göstersiz aydınnıkgötürän Angeli, Ani açık söleer: şindi dünneyä kurtuluş, zerä dirildi Hristos, Cümledänkuvetli gibi.

T.5. Kalkalım çin sabaa, hem mira erinä getirelim Zapçıya türkü, hem görelim Hristosu, dooruluun Güneşini, Ani hepsinä ömürü şafklandırêr.

T.6. Ey, Hristos, Sän indin erin* en aşasına, hem kırdın daymalı bukaaları, ani tutardılar baalıları; hem üçüncü gündä çıktın, dirildin mezar içindän, nicä İona kitin içindän.

T.7. Çocukları fırından kurtaran, adam olup, zeet çeker ölümnü gibi, hem zeetinnän ölümnyä giidirer çürümsüzlün gözelliini, birdir İisözlü hem Cümledänsaltanatlı, Bobaların, Allahı.

T.8. Bu nişannı hem ayoz gün, biricik subotaların padişahı hem saabisi, hem yortuların yortusu* hem gözelliin gözelliidir¹²⁶, bunda Hristosu dayma iisözleyelim.

T.9. Aydınnan¹²⁷, aydınnan*, ey, eni İerusalim, zerä Saabinin saltanatı Senin üstündä şafklandı: Ya, Sion, şindi sevin hem şennen; hem Sän da, Pak Allahıduuduran, sevin Senin duudurmanın* dirilmesi için.

¹²⁶ Ululuun ululuuydur, büzürgünün büzürgüsüdür.

¹²⁷ Aydınniklan.

9-CU TÜRKÜNÜN PEETİ. ANGEL BAARARDI BEREKETLİYÄ.

Angel baarardı Bereketliyä: Ya, Pak Kız, sevin; hem genä deerim, sevin; Senin Oolun üçüncü gündä dirildi mezardan, hem ölüleri kaldırdı: insannar, şen olun.

PAZARIN TÜRKÜSÜ EVANGELİYADAN SORA.

Hristosun dirildiini gördüktän sora, başuralım¹²⁸, yalnız günahsız, Ayoz Saabi İisusa. Ey, Hristos, Senin Stavrozuna başurêrız¹²⁹ hem Senin ayoz dirildiini çalêrız hem saltanat-lêêrız: zerä Sänsin bizim Allahımız, Sendän başkasını bilme-eriz, Senin adına ad vereriz. Gelin, hepsiniz, doorular, başu-ralım Hristosun ayozlu* dirildiinä; zerä ştä Stavrozlan bütün dünneyä sevinmäk geldi. Her vakıt Saabiye iisözleyeräk, Onun dirilmesini metedelim, zerä bizim için Stavrozu dayanıp, ölümü ölümün bastı¹³⁰.

ON EMİR ALLAHIN KANONUNDAN.

1. Bän senin Saabi Allahınım; Bendän kaarä başka allahların olmasın.

2. Kendin için saizm¹³¹, hem hiç birinin benzemesini^{132*}, ani göktä yukarda, hem ani erdä aşıada, hem ani erin altındaki sularında* yapmayasın; hem da onnara başurmayasın¹³³, hem da izmet etmeyäsin onnara.

3. Senin Allahının adını boşuna almayasın.

¹²⁸ Temallah edelim, metani yapalım.

¹²⁹ Temallah ederiz.

¹³⁰ Kırdı*.

¹³¹ Sanem.

¹³² Suratını.

¹³³ Temallah etmeyäsin.

4. Aklında tutasın subota gününü, ayozlamak için onu: altı gün işleyäsin*, hem herbir işlerini onnarda yapasın¹³⁴, ama edinci gün, subota, Saabiyä senin Allahına (olsun).

5. Bobana hem anana ikram edäsin¹³⁵, ki sana ii olsun hem da erdä uzun ömürlü olasın.

6. Öldürmeyäsin.

7. Zina etmeyäsin¹³⁶.

8. Hırsızlık etmeyäsin¹³⁷.

9. Dostuna karşı yalan şaatlık etmeyäsin.

10. Tamaa etmeyäsin komşunun karısına, tamaa etmeyäsin komşunun evinä, ne onun tarlasına, ne onun izmetkärinä, ne onun izmetkärkasına, ne onun öküzünä, ne onun eşeenä, ne da hiç bir hayvanına, ne da cümlesinä, ne vardır senin komşunda.

¹³⁴ Bitiräsin.

¹³⁵ İkramnayasın.

¹³⁶ Kurvarlık yapmayasın.

¹³⁷ Çalmayasın.

Dicționar gagauze (tiurco

pentru gagauzii din Bas

Ajutorul gagauzilor de a învăța ^{româna} ^{și} ^{de} a vorbi bine româ

Alcătuit de profesor pensionar protoi
MIHAIL CIACHIR

Laflâc gagauzcea (tiurcce
romândja (moldovandja)
biealâ gagauzlar ici

Gagauzlarân eardâmdjisâ taa colai
român dilini hem taa ei laf-etmeea c
(moldovandja).

Dizdi hem talmaciladâ profesor pensionar
MIHAIL CIACHIR

-român

rabia.

uşor limba
eşte.

reul

a) hem
Bessara-

urenmeea
ei românja

rotoierei:

**LAFLIK GAGAUZÇA (TÜRKÇÄ)
HEM ROMINCA (MOLDOVANCA),
BESARABIYALI GAGAUZLAR İÇİN.**

YAZI ÜZÜ

Bu sebeptän bän neet koydum hazırlayım gagauzlar için bir laflık, bir dikşionar. Onuştan bän topladım cümlä gagauz laflarını hem onnarı dizdim sırası-sıra, hem hazırladım bu dikşionarı hem şindi tipara çıkardım. Çünkü gagauzların dilindä yoktur yazılı literatura, gagauz dili bulunêr fukaara laflan, onuştan bu laflık-dikşionar, bir ilkinci dikşionar gibi, bir seftä gibi, çıktı kısa; ama ikinci tiparda olabilecek onu bükletmäâ, zerä cümlä gagauzlar, ani ii bilerlär gagauz dilini, yardım vereceklär bana, hem göstereceklär cümlä lafları, angıları girmedilär bu dikşionar içinä.

Profesor pensionar
Prot. MİHAİL ÇAKİR

DIKȚIONAR GAGAUZO (TÜRKO)-ROMIN PENTRU GAGAUZIÎ DIN BASARABIA

LAFLIK GAGAUZÇA (TÜRKCÄ) HEM ROMINÇA
(MOLDOVANCA) BESARABIYALI GAGAUZLAR İÇİN.

(fragment)

- Aa, s. – fundul pantalonilor
az, *adj.* – puțin
aaz, (agaz), s. – gura *f.*
aar, *adj.* – greu
aarı, s. – durerea *f.*
aarlık, s. – greutate *f.*
aalamak, *v.* – a plânge,
aaç (agaç), s. – copac,
aıaç, *adj.* – flămând,
aıaçlık, s.f. – foameă, foamete *f.*
aba, s. – postav gros *m.*
abandırmak, *v.* – a sprijini
abanmak – a se sprijini
açän, *adv.* – când
açık, *adj.* – deschis
açmak, *v.* – a deschide
ak, *adj.* – alb
akı, akış, s. – curjerea *s.f.*
akıl, s. – minte *s.f.*
akıllı, *adj.* – cu minte, mintios
akılına getirmäk, *v.* – a aduce în minte
akıldan çıkmak, *v.* – a eși din minteă a ânebuni
akıl-vermäk, *v.* – a da minte, a da sfat
akıntı – izvor. *m.* curgerea *f.*
akıcı – pugioi *m.*
akar, *adj.* – curgător
akış (akma), s. – curgerea *f.*
akışmak, *v.* – a se lua după cineva

ak-ciger, *s.* – plămâni
akıtmak, *v.* – a pune la curs (curjere)
akmak, *v.* – a curje
açlık, *s.* – albeța *f.*
ada, *s.* – insula *f.*
adam, *s.* – om, bărbat
adamlık, *s.* – omenirea *f.*
adamlıklı, *adj.* – omenos.
adamlıktançikak, (**adamlıksız**), *adj.* – neomenos, egoist
adaş, *s.* – om de acea vârstă, tovarăș *m.* coleg, companion
adaşlık *s.* – tovarășie
adı, (**at**), *s.* – numele *m.*
adım, *s.* – pas *m.*
adım-adım, *adv.* – pas-inpas, încet, aliur calaresc
adımlamak, *ver.* – a păși
acami, (**acemi**), (**hacemi**), *adj.* – sălbatec, neînvățat
acaba (**aceba**), *adv.* – oare, sau
aci (**agi**), *adj.* – amar, durere
aciçekmāk, *v.* – a suferi boală, a suferi durere
acılık, *s.* – amaraciunea, neplăcerea, durerea, suferința
acimak, *v.* – a simți durerea
acitmak, *v.* – a face durerea
acik – foame *f.*
acikmak, *v.* – a avea foame
aciktırmak, *v.* – a sili cu foamete
ayak, *s.* – picior, pas *m.*
ayakdar, *s.* – călător, tovarăș *m.*
ayaklı (**yayan**), *adv.* – cu picioare, pe jos
ayaklamak, *v.* – a pași, a merje pe jos
ayazma, *s.* – apa sfințită, aghiazma
af (**avf**), *s.* – ertare *f.* scuza
af-etmāk, *v.* – a erta, a scuza
aferim, *adv.* – brava!
afion, *s.* – opie *f.*

afta, *s.* – săptămâna *f.*
aga, *s.* – 1) fratele cel mare, 2) superior
ah, *s.* – suspinulă oftatul *m.*
ahenk, *s.* – privilegiștea *f.* jokuri cu veselie
ahmak, *adj.* – prost, tont
ahol, *s.* – laudator *m.* fanfaron *m.*
ayi (ayı), *s.* – urs, *m.*
ayici, *s.* – ursar *m.*
ay, *s.* – luna
ay-aydınlı, *s.* – lumina lunei *f.*

aik, *adj.* – trez
aykırı, *adv.* – de-a-curmeziș
aykırlamak, *v.* – a merge curmeziș
ayflanmak, *v.* – a ofta, a suspina
aydın, *adj.* – treaz, luminat
aydınlanmak, *v.* – a se lumina
aydınlık, *s.* – lumina *f.*
aydınlık-dünnä, *s.* – lumea văyută, *f.* universul, *m.*
aydınlıklı, *adj.* – luminos
aygır (haygır), *s.* – harmăsar
ayna, *s.* – oglinda *f.*
aynaci, *s.* – oglindar, amajitor *m.* ânșelător
aynaşmak, *v.* – a se lega de, a se ținea de capul cuiva, a atinge
aynoroz, *s.* – atos, muntele Afon, *m.*
ayol, *adj.* – drag
ayos (ay), *adj.* – sfânt
ayıp, *s.* – rușinea, de rușine *f.*
ayıplı, *adj.* – rușinos
ayıplık, *s.* – rușine *f.* modestie *f.*
ayıplamak, *v.* – a rușina
ayırat-etmāk, *v.* – a deosebi
ayırık, *adj.* – despartit

ayırmaq, *v.* – a alege, a separa, a despărți
ayırılmak, *v.* – a se despărși, a se separa
ayırış, *v.* – despărțire
ayırtmak, *v.* – a despărți cu sila
ayıtlamak, *v.* – a curăți
al – roșkat
alaca, *adj.* – balțat, restriț
alabarda, *s.* – leneș, negligent
alici, *s.* – cumparator
alak-bulak, *adj.* – neastâmparat, om de nimica
alay, *s.* – mulțimea, parada
alaf, *s.* – hrana pentru dobitoci
alış, *s.* – luare, cumparare
alış-veriş, *s.* – negustoria, târgueala
alışık, *adj.* – deprins
alıştırmak, *v.* – a deprinde, a leacui
alıştırılmak, *v.* – a se deprinde
alışmak, *v.* – a se lua, a se deprinde, a se leacui
alamak (aalamak), *v.* – a plânge
alaiş (aalaiş), *s.* – plângerea *f.*, plânsetul *m.*
alatmak (aalatmak), *v.* – a pune la plâns, a face să plângă
Allah, *s.* – Dumnezeu *m.*
allahlık, *v.* – animalul, care este ânsemnat pentru jertfă,
 curban, jertvă
Allahın soluu, *s.* – Duhul afânt, ânsuflarea Dumnezească
alla-raz-olsun – Dumnezeu să fie cu tine, Doamne ajută
alçecik, *adj.* – mic la stat
alcâklık, *s.* – josnicie
alcâk, *adj.* – jos, josnik, mic la stat
aldadıcı, *s.* – amagitor *m.*
aldanmak, *v.* – a se amagi
aldatmak, *v.* – a amagi
alekim selâm – buna venirea, salutul bun
aleflenmek, *v.* – a se aprinde, a se inferbinta

alem (aalem), *adj.* – străin *m.*
alma, *s.* – măr *m.*
almacik, *s.* – măr mik, merişor *m.*
alt, *s.* – josul *m.*
altına, *adj.* – jos, sub ceva
altı – partea de jos
altı (aaltı) – şasă (6)
altı kişi – şasă persoane
altın, *s.* – aur *m.*
altınlan yıldızlamak – a auri
altmış, *num.* – şasăzeci (60)
ama (amma), *con.* – iar
aman, *adv.* – vai, vai de
aaman, *adv.* – fâ mila, milueşte ma
amanet, *s.* – zalog, *m.* amanet, *m.*
amelli, *adj.* – lacom
amellik (amel), *s.* – lacomia *f.*
amuca, *s.* – unchiul după tata *m.*
ana, *s.* – maica *f.*
anaciim, *s.* – maiculiţa
ananın anası, *s.* – mama, mamei, bunica, *f.*
anahtar, *s.* – cheea *f.*
anırmak (anırtmak), *v.* – a rage
anılmak, *v.* – a se pomeni
anılmış, *adj.* – pomenit, vestit
andırmak, *v.* – a pomeni, a pune la pomenit
angı (hangı)? – *pron.* cine?
angınız (hangınız) – cine din voi
ani (hani) – care
angı – ce, cine
anlaşılı, *adj.* – simţitor, deştept
anlaşmak, *v.* – a se înţelege
anlı (annı), *s.* – fruntea
anlayan (annayan), *adj.* – înţelept, isteţ, deştept

anlamak (anamak), *v.* – a înțelege
anmak – a pomeni
annık, *s.* – brazda, hatul dela plug
ansırmak, *v.* – a strănuta
anteri, *s.* – anteriorul *m.*
apot – caraul, veniți în ajutor
ara, *s.* – intermediar, distanța, intervalul *m.*
arada, arasında – între
araba, *s.* – car *m.*
aralamak, *v.* – a face intermediar, a face interval
aramak, *v.* – a căuta
aranmak, *v.* – a se căuta
arandırmak, *v.* – a căuta cu forța
andırmak, *v.* – a pomeni, a pune la pomenit
angı (hangı)? – *pron.* cine?
angınız (hangınız) – cine din voi
ani (hanı) – care
angı – ce, cine
anlaişlı, *adj.* – simțitor, deștept
anlaşmak, *v.* – a se înțelege
anlı (annı), *s.* – fruntea
anlaän (annaän), *adj.* – înțelept, isteț, deștept
anlamak (anamak), *v.* – a înțelege
anmak – a pomeni
annık, *s.* – brazda, hatul dela plug
ansırmak, *s.* – a strănuta
anteri, *s.* – anteriorul *m.*
apot – caraul, veniți în ajutor
ara, *s.* – intermediar, distanța, intervalul *m.*
arada, arasında – între
araba, *s.* – car *m.*
aralamak, *v.* – a face intermediar, a face interval
aramak, *v.* – a căuta
aranmak, *v.* – a se căuta

arandırmak, *v.* – a căuta cu forța
arı (**kuan**), *s.* – albina *f.*
arık (**ahır**), *s.* – esli
arış, *s.* – druc, prin care se învârtește moara
arka, *s.* – spinarea *f.*
arkaya-almak, *v.* – a apăra, a lua sub apărare
arkadaş, *s.* – prieten, *m.* *tovarăș m.* *camarad*
arkan, *s.* – arcanul, funia cu laț
ardı, *s.* – dosul
ardım – dosul meu
ardıma – după mine
art, *s.* – dosul, napoiul
aretlik (**aaretlik**), *s.* – copil luat de suflet, copil adoptiv
armut, *s.* – prăsad, prăsadul *m.*
arpa, *s.* – orz *m.*
arpacık, *s.* – ceapa mărunță (mică)
arsız, *adj.* – obraznic
artık, *adj.* – deacu
artmak, *v.* – a adaogi
asker, *s.* – oaste, soldat
aslan (**airslan**), *s.* – leul *m.*
aslı – drept, dreptul
asmak, *v.* – a spânzura
asılmak, *v.* – a se spânzura
astar, *s.* – captușala, pătura dedesupt
at (**adı**), *s.* – numele *m.*
at, *s.* – cal *m.*
atlı, *adj.* – calare, călăreț
atak, *s.* – viteaz, îndrăzneț
atici, *s.* – țmpușcător
atılmak, *v.* – a se arunca
atmak – a arunca
atım, *s.* – încercătura, arungarea, împușcătura
ateş, *s.* – foc

ateşli, *adj.* – de foc, focos, inimos
ateşlik, *s.* – hornul, unde arde focul
ateşlendirmäk, *v.* – a infoca, a mâniera
ateşlenmäk, *v.* – a se înfoca, a se mâniera
atlamak, *v.* – a sări
atlatmak, *v.* – a pune la sarit
atlama, *s.* – săritura
aul, *s.* – ograda, zaplaj, curte
av, *s.* – vânătoriea
avci, *s.* – vânător, *m.*
avcilik, *s.* – vânătoriea *f.*

B b „B”, b.

baa (ba), *s.* – vie, viea *f.*
baaci, *s.* – vier, păzitorul viei *m.*
baa-yapraa, *s.* – frunză de vie
baıbozmaa, *v.* – a strânge poama de vie
baalama, *s.* – baalama, legătura *f.*
baalamak, *v.* – a lega
baarış, *s.* – răcnet, strigare *f.*
baargan, *s.* – strigător, răcnitor *m.*
baarmak, *v.* – a răcni, a striga
baarışmak *v.* – a chiui
baartmak, *v.* – a pune să răcnească
baarim, *adv.* – într'adevăr, macar
baariz, *s.* – tulpăn, basma pentru brobod
baas, *s.* – rămaşag, *m.*
baaşis (bakşiş), *s.* – cadou donaţie, mită
baaşlamak, *v.* – a dona, a dărui
baba, *s.* – femeie bătrână, bunica *f.*
babu, *s.* – moaşa, doctoriţa de moşit *f.*
babija, *s.* – boala de pantece
babuç, *s.* – papuci, papuc *m.*

- baçka (testera)**, *s.* – ferestreaua *f.*
bakmak, *v.* – a căuta
bakış, *s.* – cautare, ochire *f.*
bakınmak, *v.* – a se căuta, a se îngriji
bıkmak, *v.* – a se plictisi
bıyık, *s.* – musteața *f.*
bıyıklı, *adj.* – mustecios
bıldır, *adv.* – anul trecut
badaş, *s.* – tovarăș, membrul unei societăți
badâşlık, *s.* – tovarășie, societate de luștratori *f.*
badâşmak, badâşlanmak, *v.* – a compune o societate, a se întovărăși
badika (batü), *s.* – fratele cel mai mare
baça, *s.* – coșul sobei
bacak, *s.* – picior *m.*
bacacık, *s.* – picioruș *m.*
bacalık, *s.* – gorn, odjak *m.*
bacanak, *s.* – cumnat *m.*
bailmak, *v.* – a cade în nesimțire
bayrak, *s.* – drapel, steag *m.*
bair, *s.* – munte, deal *m.*
baircık, *s.* – munte mic, dealușor
bairlı, *adj.* – muntos, dealuros
bal, *s.* – miere
balaban, *adj.* – ânalt
balık, *s.* – pește
balıkçi – *m.* pescar
balık-tutmak, *v.* – a prinde pește
balagan (balgan), *s.* – batele, flegma *f.*
balan, *adj.* – alb
baldır, *s.* – pulpa, picior
baldıska, *s.* – soara soției
baler, *s.* – polobocel mic
ballı, *adj.* – de miere, dulce

balta, *s.* – mlaștina, balta
bana, *pron.* – mie
banmak (bandirmak), *v.* – a muia pâțnea în mâncare
barabar, *adv.* – împreuna, la un loc
bariș, *s.* – împacare, pace *f.*
barișmak, *v.* – a se împăca
barișmaklık, *s.* – împacare, pace *f.*
bariștirmek, *v.* – a împăca
barsak, *s.* – mață, mățele
barut, *s.* – prav *m.*
basamak, *s.* – treapta, scara
baska, *s.* – cofta
bas-etmāk, *v.* – a apăsa, a surpi
basma, *s.* – basma
basmak, *v.* – a pune piciorul, a călca
baston, *s.* – cârjă, baston
bastirmek, *v.* – a apăsa, a suprimi
baş, *s.* – cap
başak, *s.* – spic *m.*
bașcă, *s.* – grădina *f.*
bașcăvanci, *s.* – grădinar *m.*
başka – alt, altul, afară de
bașina almak, *v.* – a lua în gând
bașlı, *adj.* – capos
bașlantı, *s.* – începutul
bașlamak, *v.* – a începe
bașlantırmak, *v.* – a pune început, a începe
başmak, *s.* – papuc
bașparmak – dejetul cel mare
batak, *s.* – glod, noroi
bataklı, *adj.* – glodos
bataklık, *s.* – glodărie *f.*
bataklanmak, *v.* – a se îngloda
batal, *adj.* – uriaș, înalt, colos

batı, *s.* – apusul soarelui, vest, apus
batıdaki, *adj.* – de apus, apusean
batista, *s.* – basma pentru gât, cravata
batü, *s.* – fratele cel mare
batlak, *s.* – polobocel pentru apă
batmak, *v.* – a se cufunda
battırmak, *v.* – a cufunda
be – mai, hei
bän, *pron.* – eu
bebrek (bebirek), *s.* – reninchi, rarunchii
bekçi, *s.* – pășitor m.
beklemäk, *v.* – a păzi
beket, *s.* – ghereta
beki, *adv.* – poate să fie
beenmäk, *v.* – a place
bey, *s.* – superiorul, stăpânitor, șef
beylik, *s.* – stăpânirea, șefia *f.*
bela, *s.* – nevoia *f.*, grija, *f.* împozit
bel, *s.* – șelele, talia
bel-kemiy, *s.* – șira spinarei
belli, *ad.* – da, se vede, vizibil, adevărat
belli-etmäk, *v.* – a adevăra, a face cunoscut
beni, *pron.* – pe mine
benim, *pron.* – al meu
benzemäk, *v.* – a fi asemănător, a semăna cu cineva
benzetmäk, *v.* – a face la fel, a face asemănător
berber, *s.* – barbier, paricmaher
bereket, *s.* – recolta buna, belșug
berä-yankı – de pe aici, din partea aceasta
bertik – scrântit, scrânteala
bertmäk, *v.* – a scrânti
beslemäk, *v.* – a hrăni, a îngriji
beslenmäk, *v.* – a se hrăni
beş, *num.* – cinci (5)

- beşär**, *num.* – câte cinci
beşlik, *num.* – una de cinci
beşinci, *num.* – a cincea
beter – mai rău
betfa (betva), *s.* – blestemul
betfa-etmāk, *v.* – a blestema
bez, *s.* – pânza *f.*
bezbelli, *adv.* – da, cu adevărat, vizibil
biber – chiper
biberli, *adj.* – chiparat
biberlemāk, *v.* – a pipera, a pune chiper
biçmāk, *v.* – a cosi, a secera
biçinti, *s.* – pâinea secerată, *s.*
biçtirmāk, *v.* – a pune la cosit, a pune la secerat
biyaz, *adj.* – alb
biyazlık – ban aln, argint
bilä, *adv.* – la un lok
bildirmāk, *v.* – a da de ştire
bilezik (blezik), *s.* – brăţara *f.*
bilmāk, *v.* – a şti
bilgiç, *s.* – ştiitor, gâcitor, proroc
bilemāk, *v.* – a ascuţi
biletmāk, *v.* – a pune la ascuţire
biliş, *s.* – cunoştinţa *f.*, ştiinţa *f.*
bilişmāk, *v.* – a face cunoştinţa
bin, *num.* – una mie (1000)
bin-başı – capul, comandantul cetei, care are o mie de soldaţi
bölä, *adv.* – aşă
bölmä, *s.* – despărţitura, secţia *f.*
bölmāk, *v.* – a despărţi
bölünmāk, *v.* – a se despărţi
bölük (buluk), *s.* – turma *f.*
bir, *num.* – unul, una

biraz, *adv.* – puțin
birär-birär, *adv.* – câte unul, câte una
birbaşlı-ev, *s.* – casa cu un etaj
birdän, *adv.* – deodată
bir-erdä, *adv.* – la un loc
bir-eri, *adv.* – nici la un loc
bir-kaç, *adv.* – vre-o câteva
bir-kat, *adv.* – de un rând (1 etaj)
bir-kerä, *adv.* – într-o vreme, odată
biri – unul din alții
biri-birini – unul pe altul
biricik – singur, singurel, unu
birlik, *s.* – unitate, unire *f.*
bir-şey – un lucru
bir takım – acord, deoseamnă, de opotrivă de un soi
birtürlü – de oseamnă de un soi
bişey, *ad.* – nimica
bit (kehlä), *s.* – păduche
bitlemäk, *v.a.* – caută (a alege) paduchi
bitmäk *v.* – ase săvârşi a muri
bitiş, *v.* – săvârşire
bitki, *adj.* – cel de urmă
bitkiya-yakın – aproape de sfârşit
bitkiyadak – până la sfârşit
bitkidä – la sfârşit
bitirmäk, *v.* – a săvârşi, a mântui
büük, *adj.* – mare
büüklük, *s.* – marire, marime
büücek, *adj.* – marişor
büümek, *v.* – a creşte
büün, *adv.* – astăzi, azi
büünnük, *ad.* – pe astăzi, pe azi
büünkü, *adj.* – de astăzi
bürüncük, *s.* – inatasa

blastamat, *adj.* – ticalos, blastamat
boba (buba, bobaka), *s.* – tată, tatul
bobana, *s.* – oie bătrână
boba-hakı – dăjdieaă impoyită pe care plătește mirele
 părintelui miresei
bokluk, *s.* – gunoi, neînțelegeri
boday (booday), *s.* – grâu (1)
boy, *s.* – statura
boylu, *adsj.* – cu statura mare, înalt
boya, *s.* – vopsea, boe
boyaci, *s.* – vopsitor, boeadjiul
boyamak, *v.* – a vopsi, a boi, a colora
boyar, *s.* – boer, *m.*
boynu, *s.* – gât, gâtul *m.*
boyuna – după statură
boyunduruk, *s.* – jug
bol, *ad.* – liber, recoltos
bolluk, *s.* – recolta buna, berechet
boncuk, *s.* – merjele
booza, *s.* – braga, băutura din faina de papușoi
boozaci, *k.* – bragar
boran, *s.* – fortuna, vânt mare
borç, *s.* – datoria *f.*
borçlu, *s.* – datornic
bordey, *s.* – bordeiul, covarna
borna (borona), *s.* – boroană
bornalamak, *v.* – a boroni
borş (borçu), *s.* – borșul
bos (boz), *adj.* – sur, cenușiu
bos-saçlı, *adj.* – cu păr cenușiu
bostan, *s.* – arbuzărie
bostanci, *s.* – bostanar, pazitorul arbuzilor, arbuzar
boş, *adj.* – deșert, liber, slobod
boşanmak, *v.* – a se deșerta, a se elibera

boşatmak, *v.* – a deşerta
boşcă (bohçä), *s.* – legatura cu strai
boşçalamak, *v.* – a lega în legături
boşta, *adj.* – pedesert, slobod
bozdurmak, *v.* – a pune la stricat
bozmak, *v.* – a dărâma, a strica
bozgun, *ad.* – stricat, stricacios
bozulmak, *v.* – a se strika
bozuş (bozuşluk), *k.* – stricare, svada
bozuşmak, *v.* – a se svadi, a strica tovărăşie
braadirmak, *v.* – a pune să dee drumul, a sili se lese
braalmak, *v.* – a se lepada
brakmak, *v.* – a lasa, a da drumul, a lepada
brınza, *s.* – brânza de oie
brıçka, *s.* – caruţa boerească
bu, *pr.* – acest, acesta
bua (buga, buva), *s.* – buhai, taur
buaz (bugaz), *s.* – gât, gâtlej, canal
buka (bukata), *s.* – bucaţica
bukaa, *s.* – fere, candală
bukaalamak – a pune în fere, a lanţui
bukadar, *adv.* – atâta
bukşa, *s.* – bucşa, inelul rotei
buçäk, *s.* – cuţit
buçäcık, *s.* – cuţitaş
budak, *s.* – ciot, creangă
budaklı, *adj.* – ciotoros
budala – prost, tont
buga (buva, bua), *s.* – bugai, taurul *m.*
buhu, *s.* – buhniţa, joimariţa
buynuz, *s.* – cornul, *m.*
buynuzlamak, *v.* – a împunge cu coarne, a da cu coarne
buynuzlu – cornat, cu coarne
buyur (buyurun), *adv.* – poftim

- buyurmak**, *v.* – a pofti, a pofti la masă
bulamaç, *s.* – mâncare făcută din făină, caşa
bulanık, *adj.* – tulbure, tulburat
bulanmak, *v.* – a se tulbura
bulandırılmak, *v.* – a tulbura
bulaşık, *adj.* – murdar, mascarit
bulgur, *s.* – pasat făcut din grâu, bulgur
bulü, *s.* – matuşa, soţia fratelui cel mare
bulmak, *v.* – a găsi
bulunmak, *v.* – a se găsi
bulut, *s.* – nor, nourul
burada (burda), *adv.* – aici
buradan, *adv.* – de aici
buray, *adv.* – aici
burdurmak, *v.* – a suci, a învârti cu forţa
burgaç, *s.* – unelta, cu care se învârteşte moara la vânt, sucitor,
 pârgâe
burgas, *s.* – turn
burgu, *s.* – svredel
burguci, *s.* – svredelar
burgulamak, *v.* – a svredeli
burmak, *v.* – a suci, a învârti
burnu, *s.* – nas
burulmak, *v.* – a se învârti, a se roti
buruşuk, *k.* – creţ, sbârcitură
buruşmak, *v.* – a se sbârci
buruşuklu, *adj.* – sbârcit
but, *s.* – picior taet, carne din picior
buu, *s.* – abur
buumak, *v.* – agâtui
buunci, *s.* – vrajitor, mag

Ç, çä , çe, çi, çö, çü

ça (**çala**), *adv.* – la dreapta, ceala
çakır – cu ochi deosebiți, ochi feluriți
çaarış, *s.* – chemare, strigare *f.*
çakır – încrucișat
çaarmak, *v.* – a chema
çakal, *s.* – cal cu pata alba frunte
çak – până la
çakı, *s.* – cuțitaș
çakıldık, *s.* – ham făcut din frânghii
çadır, *s.* – cort, șatra, umbrela
çakir, *s.* – doritor destița, mag, *m.*
çair, *s.* – șes, lunca
çalı, *s.* – tufa, tufar
çalılık, *s.* – tufiș
çalışkan, *ad.* – muncător, harnîc, stăruitor, *m.*
çalışmak, *v.* – a se sili, a se stăruii
çalınma, *s.* – furatul, furatura
çalkanmak, *v.* – a se legăna, a se mișca
çalkamak, *v.* – a mișca, a legăna, a da cu șta
çalmak, *v.* – a fura
çalınmak, *v.* – a se fura
çalmak, *v.* – a cânta
çalgi, *s.* – cântare
çalgıcı, *s.* – cântareț
çalpalamak, *v.* – a spala, a clăti
çam, *s.* – molift, *m.*
çamur, *s.* – glod, lut, *m.*
çamurlu, *adj.* – glodos
çamurdan – din lut
çamiș, *s.* – desmerdat, alintat
çan, *s.* – clopot *m.*
çan-evi, *s.* – clopotnița
çan-çekmek, *v.* – a trage clopotele
çanak, *s.* – strachină

çanta, s. – straista ciobănească
çapkın, s. – bucatru (cal)
çapraz, s. – broderia, cusutura
çapuk, adv. – degrabă, iute
çarık, s. – opinca, ochinca din pele
çark, s. – rota cu dinți
çarpmak, v. – a pali
çarpılmak, v. – a se pali, a eși din minți
çarşamba, s. – miercur (ea), *f.*
çarşaf, s. – perdeaua *f.*
çarşı, s. – earmaroc, piață, târg
çatı, s. – frânghie groasă
çatal, s. – furca cu două coarne, **çatı**, s. – ramuros
çatışmak, s. – a se prinde, a se agăța
çatlamak, s. – a crăpa, a plesni
çatırık, adv. – ca ucisul
çayşir (çauşir), s. – pantaloni din postav
çavdar, s. – sacara *f.*
çavun, s. – ceaun *m.*
çekerdek, s. – simbure *f.*
çeki (çek) s. – cantar *m.*
çekici, s. – cântarajiu
çekilmek, v. – a cântări, a se cântări
çekinmek, v. – a se retrage
çekiş, s. – ceartă, svada *f.*
çekişmek v. – a certa, a se svădi
çekiç, s. – ciocănaș *m.*
çekirgä, s. – lacusta *f.*
çekmek v. – a trage
çekmecä, s. – saltar *m.*
çelibi, s. – elegant, ferecheș
çelek, s. – boul cu un corn *m.*
çelik, s. – țurca *f.*
çember, s. – brobodă, șaltncă *f.*

çember, s. – cerc de poloboc m.
çanaa, s. – bărbia, falca f.
çengel, s. – cârlig, ungița f.
çendelâ, s. – dușleac m.
çep (çöp), s. – dop, cep m.
çepiç, s. – pantofe, ciurici
çerçevâ (çürçüvâ), s. – rama, ciurciueva f.
çerep (çerepița), s. – olane, oale de acoperit casa
çetelâ, s. – sort m.
çetin, adv. – vârtos, tare
çetinlemäk, v. – a se învârtoși, a se întări
çiban, s. – buba
çibik, s. – băț m.
çibrița, s. – cibru m.
çikırık, s. – uneltă de strâns ațele
çii, s. – roua f.
çiii, adj. – crud
çariş, s. – chemare f.
çarmak, v. – a shema
çartmak, v. – a shema cu forța
çikarmak, v. – a scoate
çikariş, s. – scoateră f.
çikartmak, v. – a scoate cu sila
çikmak, v. – a eși
çikmak önünâ, v. – a eși la întâmpinare
çiçek, s. – floare, varsat
çiçecik, s. – florica f.
çiçeklemäk, v. – a se înflori, a înflori
çiçeklik, s. – florerie f.
çuçu, s. – unchiu m.
çifit, s. – ovreu, jidan
çiççi, s. – agricultor, pământean
çiççilik, s. – agricultura f.
çift, s. – păreche f.

çil, s. – pătrinicea f.
çilbir, s. – frău m.
çıldırkı s. – uscătura f.
çilli, adj. petriș, bălțat
çillemäk v. – a pestreți, a bureya
çilek, s. – căpșune f.
çilengir, s. – ferar, lăcătar m.
çim, s. – pajiște f.
çimçirik, s. – fulger m.
çimçiriklenmäk, v. – a fulgera
çimdiklemäk, v. – a ciupi, a pișca
çimen, s. – earba
çimenlik, s. – loc bogat cu earbă
çin-çin, s. – sunet, clopețel mic
çinar, adv. – incapăținat, îndărătnic
çingenä, s. – țâgân m.
çingeneyka, s. – țâgânca
çingeneycä, adv. – țâgânește
çinemäk, v. – a rumea, a rumeza
çiinemäk, v. – a călca cu picioarele
çoban, s. – cioban m.
çibotar, s. – cebotar m.
çokan, s. – ciocan m.
çok, s. – mult
çokluk, s. – mulțime, lume f.
çoklamak, v. – a înmulți
çoklanmak, v. – a se înmulți
çokmek, v. – a se închina până la pământ, a se slobozi jos
çoktan, adv. – demult
çocuk, s. – băet m.
çocukak, s. – băețel m.
çölmek, s. – ola f.
çölmekçi, s. – olar m.
çölmecik, s. – olcica, ola mică

çop, s. – cep m.
çorap, s. – ciorap m.
çorapçi, s. – ciorapar, împletitor m.
çorba, s. – ciorba, supa f.
çorbaci, s. – stăpân
çörek, s. – fateu, turtă
çorlan, s. – burueană m.
çotka, s. – șotca, ciotcă
çotmak, s. – butuc, buștean m.
çotra, s. – dambigjama, gararafa
çotuk, s. – tufa de vie
çöşmä, s. – izvor, cișmeaua
çözgü, s. – dezlegare
çözmek, v. – a dezlega
çiplak, adv. – gol, desbrăcat
çiplacik, adv. – golișor
çirak, s. – lucrător, argat
çiraklık, s. – slujba de argat, argație
çirpmak, v. – a clati, a spăla
çirtma, s. – fluer, flueraș m.
çirtmacik, s. – flueraș m.
çitran, s. – earba înaltă
çitranlık, s. – loc cu iarba înaltă
çirkin, adj. – slut
çirişli, adj. – feliurit, brazdat
çişkin, ad. – mândru, fodul
çiiit, s. – ambar, sâsâeac pentru papușoi
çit, s. – stamba
çiten, s. – coș p. paie
çitina s. – păr, șcetina
çubuk, s. – băț, trestie
çustan (fistan), s. – rochie
çukundur, s. – svecla f.
çukur, s. – părau, șanț m.
çufa, s. – postav siptire m.

çul, s. – pătura p. cal
çullamak, v. – a pune pătura pe cal
çuma, s. – ciurma (boală neagră)
çünkü(m) – adeca, dacă, fiind că
çurlan, s. – buruean
çürük, adj. – putred
çürümeç, v. – a putrezi
çuval, s. – sac m.
çüven, (çaun) s. – ceaun, cazan mare
çizi, s. – brazda, linia, trasatura
çizilemâk, v. – a brazda, a liniea
çizmâ, s. – cizmă, cebotă
çizmeci, s. – cizmar, cebotar m.
kaar, s. – yapada, omăt
kaarâ, adv. – afară de
kaavi, adj. – puternic, tare
kaavilik, s. – puterea, tărie
kaavileşmâk, v. – a se întări, a se imputernici
kaavi-olmak, v. – a se face puternic
kaba, adj. – moale, poros
kabaat, s. – vina, culpa f.
kabaatlı, s. – vinovatul, vinovat
kabaatlamak, v. – a invinovați
kabaatlanmak, v. – a se invinovați
kabaatsız, adj. – nevinovat, fără vina
kabak, s. – bostan
kabak-boş, s. – cap-bostan, cap fără păr, pleşcat
kabadaci, s. – fercheş, molatec
kabarcik, – înflătura, furuncul
kabarmak, v. – a se umfla, a se dospî, a se ridica
kabul, s. – primire f
kabul-etmâk, v. – a primi
kabul-olmak, v. – a fi primit, a se primi
kaçarak, adv. cu fuga
kaç, pr. – cât, câte?

kaçın, – refugiat m.
kalabalık, s. – îmbulzeală gloata, lume multă
kaçmak, v. – a fugi
kaçırmak, v. – a scăpa
kaçışmak, v. – a se alerga cu alții
kaçmak, v. – a bate cui stâlp etc., a pironi cea mare
kako, s. – sora cea mare
kadı (kadi), s. – judecător m.
kadınja, s. – joc solo (cazacioc)
kadenia, s. – serbătorirea nașterii copilului
kadifâ, s. – catife, barhat
kahır, s. – scârba, tristețe
kahırlı, adj. – trist, scirbit
kahırlanmak, v. – a se întristi, a se scârbi
kafa, s. – cap, capul m.
kafadar, s. – camarad, tovarăș m.
kafadarlık, s. – tovarășie
kafe, s. – cafea f.
kafes, s. – cușca f.
kaftan, s. – caftan m.
kaya, s. – piatra de moară
kaybetmâk, v. – a pierde, a prăpădi
kaybetmâk kendini, v. – a pieri
kayb, s. – pierdere, a prăpădi simțirea
kaip, – adj. pierdut, prăpădit
kaik, s. – luntrea
kaykı, – adj. fodul, mândru
kaygana, s. – scrob, ochișor din ouă
kail, – adj. invoit
kaillık, s. – învoiala, dorința f.
kaillanmak, v. – a se învoi
kail-olmak, v. – a se învoi
kaiemak, v. – a se luneca
kaymak, s. – smântâna
kaymakçı, s. – smântânar

İÇİNDEKİLÄR

GAGAUZIYA BAŞKANI MİHAİL FORMUZAL. SAYGILI VATANDAŞLAR!	3
--	---

GAGAUZIYA BAŞKANIN KULTURADA HEM ÜREDİCİLİKTÄ NASAATÇISI MİHAİL KENDİGELÄN ÖNSÖZ	4
--	---

STEPAN BULGAR MİHAİL ÇAKİRİN BİOGRAFİYASI	6
--	---

MİHAİL ÇAKİR

BESARABİYALİ GAGAUZLARIN İSTORİYASI	55
---	----

GAGAUZLARIN DÜÜN ADETLERİ	101
---------------------------------	-----

TÜRK-TATAR ADLARININ AÇIKLAMALARI	107
---	-----

PRUT HEM DNESTR ARALARINDA MOLDOVADAKİ KASABALARIN, KOMUNALARIN, KÜÜLERİN HEM FERMALARIN TÜRK-TATAR ADLARININ AÇIKLAMALARI HEM BU ADLARLAN BAALI KORUNMUŞ KİMİ LEGENDALAR	108
--	-----

GAGAUZLARIN DİN ADETLERİ. KURBAN	144
--	-----

GAGAUZLARIN ALLAHA İNANMASI İÇİN	149
--	-----

HAKİKATIN (DOORULUUN) SESİ. 15. Misionarlı yaprak	152
---	-----

EVANGELİYA OKUYACAK GAGAUZLARA NASAAT SÖZÜ	157
--	-----

KISADUA KİTABI	169
----------------------	-----

DİKŦIONAR GAGAUZO (TÜRKO)-ROMIN PENTRU GAGAUZİİ DİN BASARABİA. Laflık gagauzçä (türkçä) hem romınca (moldovanca) Besarabiyalı gagauzlar için (fragment)	194
---	-----

REDAKTOR
PETRİ ÇEBOTAR

Kiyatta kullanıldı fotolar hem dokumentlär Stepan Bulgarın
kendi arhivindän, Mihail Çakir adına bibliotekadan (Kışinöv).
Fotoların avtorları: D. Marinov, V. Yançoğlo, A. Malay.

CZU 94(478=512.165)

C 12

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Ay, Boba

Gagauzlar istoriya, adetlär, dil hem din / Ay Boba, Mihail Cakir; cop.: Iaroslav Oliinäk; concepție: Stepan Bulgar. – Ch.: Pontos, 2007 (E.E.-P. "Tipogr. Centrală"). – 240 p.: il.

ISBN 978-9975-927-19-2

2000 ex.

94(478=512.165)

© Cuvânt înainte: Mihail Formuzal, 2007

© Prefață: Mihail Kendigelän, 2007

© Text: Mihail Cakir, Stepan Bulgar, 2007

© Comitetul Executiv al UTA Găgăuzia, 2007

ISBN 978-9975-927-19-2

Editura "Pontos"
Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 180
MD-2004, Chișinău
Republica Moldova
tel.: 29.58.04
www.pontos.info.md
pontos@starnet.md

Tiparul executat la F.E.-P. "Tipografia Centrală"
Str. Florilor, 1
MD-2068, Chișinău
Republica Moldova

